

NOU

Norges offentlige utredninger **2001: 11**

Fra innsikt til industri

Kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler

Innstilling fra et utvalg oppnevnt ved kongelig resolusjon 28. januar 2000.
Avgitt til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet mars 2001.

Statens forvaltningstjeneste
Informasjonsforvaltning

Oslo 2000

Til Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet

Regjeringen oppnevnte ved kongelig resolusjon 28. januar 2000 et utvalg til å vurdere tiltak for økt kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler. Utvalget avgir med dette sin innstilling.

Oslo, mars 2001

Jan Fridthjof Bernt, Utvalgets leder

Stein Holst Annexstad

Anne Lise Børresen Dale

Asbjørn Rolstadås

Ida Skard

Arne Sivert Svindland, Sekretariatsleder

Per Gunnar Hillesøy

Kapittel 1

Innledning og sammendrag

1.1 Oppnevning, sammensetning og mandat

Utvalg for kommersialisering av forskningsresultater fra universiteter og høyskoler ble oppnevnt ved kongelig resolusjon av 28. januar 2000.

Utvalget fikk slik sammensetning:

- Professor Jan Fridthjof Bernt, Bergen, leder
- Professor Anne-Lise Børresen Dale, Bærum
- Professor Asbjørn Rolstadås, Trondheim
- Direktør Ida Skard, Oslo
- Direktør Stein Holst Annexstad, Asker

og slikt mandat:

- Gjøre rede for hvordan systemet for kommersialisering av forskningsresultater er i dag - både det rettslige grunnlag og praksis/virkemiddelbruk ved universiteter og høyskoler - i Norge og i de andre nordiske landene, eventuelt også andre land
- Vurdere om det i Norge bør foretas endringer i lov og/eller regelverk eller praktiseringen av dette for å oppnå økt kommersialisering. I tillegg skal det vurderes om en bør foreta endringer i andre virkemidler ved universiteter og høyskoler
- Peke på mulige konsekvenser av forslagene, både økonomisk/administrative konsekvenser og eventuelle andre konsekvenser.

Utvalget er oppnevnt som ledd i Regjeringens arbeid med å realisere en målsetning formulert i Stortingsmelding nr. 39 (1998-99) *Forskning ved et tidsskille* (forskningsmeldingen), om bedre kommersiell utnyttelse av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler. Det er i denne forbindelse vist til at det såkalte «lærerunntaket» i lov av 17. april 1970 om retten til oppfinnelser som er gjort av arbeidstakere, innebærer at det er forskerne selv ved disse institusjonene som har rettighetene til og ansvaret for en kommersiell utnyttelse av forskningsresultater. Man antar at dette har som konsekvens at det ligger et betydelig uutnyttet potensial for utvikling av nye produkter, prosesser og foretak.

Forskningsmeldingen konkluderer med at Kirke-, utdannings- og forskningsdepartementet vil utrede saken og komme med forslag til nødvendige tiltak. Disse skal blant annet bidra til at universitetene og høyskolene engasjerer seg sterkere i arbeidet med å utvikle forskningsresultater til patenterbare oppfinnelser og kommersielle produkter.

Ved sammensetningen av utvalget ble det lagt vekt på å trekke inn representanter fra forskningsinstitusjoner og næringsliv med erfaring fra arbeidet med kommersialisering av forskningsresultater. Dessuten ble det sett som nødvendig at utvalget hadde juridisk kompetanse, og som ønskelig at lederen

kom fra universitets- og høyskolesektoren. Utvalgets sammensetning ble fastsatt i samråd med Nærings- og handelsdepartementet.

Utvalgets mandat har vært forelagt Nærings- og handelsdepartementet, Kommunal- og regionaldepartementet, Arbeids- og administrasjonsdepartementet, Justisdepartementet og Finansdepartementet.

Utvalget fikk frist til 1. oktober 2000 med å avgi sin innstilling. Universitets- og høyskolerådet hadde imidlertid 31. januar 2000 nedsatt et ekspertutvalg med mandat å se på rettighetsproblematikken generelt for forskere ved universiteter og høyskoler ut fra et juridisk perspektiv.¹ Det viste seg at arbeidet i dette utvalget tok lengre tid enn forventet. Siden arbeidet i de to utvalgene er delvis overlappende, har det vært kontakt mellom dem for å samordne arbeidet. I den forbindelse ble det enighet om at Immateriellrettsutvalget skulle prioritere utredning av de spesifikt juridiske sidene ved kommersialisering av forskningsresultater, slik at Kommersialiseringsutvalget kunne bygge på eller forholde seg til det man her kom fram til. Av denne grunn ba Kommersialiseringsutvalget i brev av 5. september 2000 departementet om utsettelse med innlevering av innstilling. I svar fra departementet av 10. oktober, ble utvalget innvilget forlengelse til 1. desember 2000. I utvalgets møte 16. november ble det klart at heller ikke denne tidsrammen var mulig å holde, noe departementet ble informert om i brev av 23. november.

Universitetet i Bergen har hatt ansvaret for utvalgets sekretariat. Leder for sekretariatet har vært driftsdirektør Arne S. Svindland i Stiftelsen universitetsforskning Bergen (Unifob). Knyttet til sekretariatet har også vært førstekon-sulent Per Gunnar Hillesøy ved Kollegiesekretariatet, Universitetet i Bergen.

Utvalget har hatt i alt fem møter.

Utvalget legger med dette fram sin innstilling. Innstillingen er i hovedsak enstemmig, men utvalget deler seg i et flertall på 3 (Bernt, Børresen Dale, Rolstadås) og et mindretall på 2 (Annexstad, Skard) i spørsmålet om råderetten over oppfinnelser gjort som del av et forskningsprosjekt. Innstillingen er for øvrig enstemmig.

1.2 Nærmere om utvalgets mandat

Utvalgets mandat består av to hovedkomponenter:

- En utredningsdel
- En policy/forslagsdel

Dette er spesifisert henholdsvis i mandatets første og andre strekpunkt. I tillegg skal de administrativt-økonomiske og eventuelle andre konsekvenser av forslagene utredes (jf. mandatets tredje strekpunkt).

Policy-delen utgjør den største delen av innstillingen. Det er to hovedgrunner til dette. For det første er det allerede foretatt flere utredninger av lov- og regelverk, praksis og virkemiddelbruk i kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler. En ny omfattende utredning ville dermed neppe bringe noe særlig nytt. For det andre gir den relativt korte tid-

1. Det såkalte Immateriellrettsutvalget.

srammen for utvalgets arbeid begrensede muligheter til å foreta ytterligere utredninger av disse spørsmålene.

Utredningsdelen består av tre hovedelementer: Norske forhold, forhold i andre land, og forhold knyttet til lovverket.

Når det gjelder norske forhold, baserer utvalget seg i hovedsak på tidligere utredninger og oversikter. Vi viser i den forbindelse særlig til de to FORNY-evalueringene ². I tillegg finnes en god del andre rapporter som mer eller mindre direkte har kommersialisering som tema, blant annet en utredning foretatt i regi av Norsk investorforum i 1996 ³, flere interne notater fra institusjonene, samt evalueringer av forskningsparker eller lignende institusjoner der kommersialisering behandles som ett tema blant flere.

For å få en så fullstendig og oppdatert oversikt over sektoren som mulig, har utvalget sendt likelydende brev til alle universiteter og høyskoler der man ber om en oversikt over institusjonenes praksis og virkemiddelbruk når det gjelder kommersialisering av forskningsresultater, samt om synspunkter på hvordan denne virksomheten bør foregå. I tillegg har sekretariatet hatt samtaler med forskere og ledere på ulike nivåer ved enkelte institusjoner, samt med representanter fra næringslivet, om de samme spørsmål. Resultatene er sammenfattet i [\(Link til Praksis og virkemidler i kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler\)](#) kapittel 3.2. nedenfor.

Når det gjelder forholdene i andre land, har utvalget i første rekke konsentrert seg om de andre nordiske landene. Grunnen til dette er at disse inntil nylig har hatt det samme lovverk som vi har, og at det i disse landene har foregått en debatt om hvordan kommersialisering av forskningsresultater bør skje, langt på vei med samme utgangspunkt og med samme tema som den vi nå er oppe i hos oss. I Danmark ble det vedtatt en ny lov i 1999 om kommersialisering av forskningsresultater, som gjør at Danmark kommer på linje med den ordning som er den mest utbredte i andre land: At institusjonen har første retten til kommersiell utnyttelse av forskningsresultater.

Utvalget har imidlertid også sett på regelverk og praksis i enkelte andre utvalgte land, i USA og EU-landene. Disse står som nevnt i en annen rettslig tradisjon enn oss, idet hovedregelen her er at retten til den kommersielle utnyttelsen av forskningsresultater ikke ligger hos forskeren, men enten hos institusjonene eller hos en ekstern instans; oppdragsgiver eller andre som har finansiert forskningen som resulterer i den kommersielle utnyttelsen.

Gjennomgangen av regelverk og praksis i disse landene er basert på oversikter laget dels i Norge, dels i de land det dreier seg om. Også i denne sammenhengen bygger utvalget i tillegg på samtaler og annet materiale av relevans for vårt formål. Resultatene av disse undersøkelsene er sammenfattet i [\(Link til Praksis og virkemidler i kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler\)](#) kapittel 3.2, nedenfor.

I oppnevningensbrevet av 01.02.00 fra departementet er det forutsatt at Kommersialiseringsutvalget skal konsentrere seg om de organisatoriske rammene for kommersialisering og ikke gå inn på spørsmål om hvilke typer forskning-

2. Hervik A., Arnestad M., Wicksteed, B., 1997. *Evaluering av FORNY-programmet*. Molde:Møreforskning. Remøe, S.O., 1998. *Forskningsbasert nyskapning: erfaringer fra FORNY-programmet*. Hamar:Prokontra AS.
3. *Fra ide til kommersialisering*.

sresultater som kan utnyttes kommersielt. Dette er en type faglige vurderinger som utvalget bare i begrenset grad har særlig kompetanse til å foreta.

Policy-delen er innstillingens sentrale del. For utvalget har det vært essensielt å anlegge et helhetsperspektiv på kommersialisering av forskningsresultater. Helhetsperspektivet har to dimensjoner:

- Se kommersialisering som del av institusjonens totale faglige virksomhet
- Se kommersialiseringsprosessen som helhet og diskutere institusjonens rolle i denne.

Virksomheten ved universiteter og høyskoler har tradisjonelt vært styrt av faglige prioriteringer. I forhold til omverdenen har den vært tilbudsbasert og har i det vesentlige vært finansiert over institusjonenes kapitler på statsbudsjettet. I de senere år har vi sett klare tendenser til at denne situasjonen er i ferd med å endres. Mange av institusjonene - særlig de største og de som har faglig kompetanse som er sterkt etterspurt i samfunnet - har utviklet en omfattende virksomhet finansiert fra andre kilder, den såkalte *eksternt finansierte virksomheten*⁴.

Denne virksomheten fungerer på premisser som til dels er grunnleggende forskjellige fra den tradisjonelle virksomheten: Den er etterspørsels- og kontraktsbasert og deler av den drives på en måte som har likhetstrekk med kommersielt rettet oppdragsforskning ved frittstående institusjoner.

Gjennom de målsetninger som framkommer i den siste forskningsmeldingen og i premissene for tildelinger over statsbudsjettet til institusjonene, ser vi samtidig en utvikling i retning av at midlene ikke i samme grad som før tildeles institusjonene automatisk.

Konsekvensen av dette er at vi ser konturene av en tildelingspolitikk der stadig mer av midlene blir «konkurransutsatt». For eksempel får institusjonene en økende del av sine tildelinger basert på vekttallsproduksjon, mens nye midler til forskning - for eksempel det nye forskningsfondet - tildeles etter konkurranse mellom institusjonene, og til dels mellom dem og andre instanser, som forskningsinstitutter og næringsliv. Ikke minst den måten Forskningsfondets tildelinger er tenkt foretatt på, peker i retning av en utvikling hvor institusjonene for en stadig større del av sin virksomhet står overfor de samme utfordringer og krav som de i dag møter i konkurransen om oppdragsmidler.

Til sammen medfører disse utviklingstrekkene at institusjonene i framtida i langt høyere grad enn hittil vil måtte se sin totale faglige virksomhet som bestående av to hoveddeler: en «institusjonsdel» og en mer «forretningsspreget», eller i alle fall «selvfinansierende», del.

4. Med «eksternt finansiert virksomhet» forstås den del av virksomheten ved universiteter og høyskoler som *ikke* er finansiert over universitetets/høgskolens kapitler på statsbudsjettet. Denne virksomheten er faglig sett heterogen. Den omfatter grunnforskning, anvendt forskning, utviklingsarbeid og mer konsulentpregede oppgaver. Finansieringen kommer dels fra kilder med forskningsfinansiering som (del av) sin oppgave (for eksempel Norges forskningsråd og EU), dels fra offentlige og private kilder i form av såkalt «oppdragsforskning» (det vil si, forskning utført av institusjonen på grunnlag av en bestilling eller lignende fra en oppdragsgiver).

Institusjonenes utfordring blir dermed å trekke de prinsipielle og praktiske konsekvenser av at en økende del av virksomheten vil måtte skje på (i alle fall tilnærmet) forretningsmessige premisser, og samtidig bevare og videreutvikle sin tradisjonelle virksomhet innen grunnforskning, utdanning og forskerutdanning. Det gir seg selv at dette blir en krevende balansegang. Den tradisjonelle virksomheten er den grunnleggende og er en forutsetning for den «forretningsmessige». På den annen side vil den «forretningsmessige» - både faglig og økonomisk - utgjøre en stadig viktigere forutsetning for at den tradisjonelle skal ha levelige kår. Skal denne balansegangen lykkes, må den enkelte institusjon utvikle et reflektert forhold til sin rolle som samfunnsinstitusjon med ansvar for å opprettholde og videreutvikle grunnleggende vitenskapelig og utdanningsmessig kompetanse. Samtidig må den gjøre de organisatoriske og praktiske grep som er nødvendige for å møte de nye utfordringene når det gjelder forholdet til samfunnet som avtaker av forskningsresultater og utdanningstilbud.

Kommersialisering av forskningsresultater står sentralt i dette bildet, og vil stille institusjonene overfor helt nye utfordringer. Mens de ulike formene for eksternt finansiert virksomhet eller oppdragsvirksomhet normalt bare i begrenset grad vil ha et kommersielt aspekt, er utvikling av patenterbare produkter et område der kommersielle aspekter vil stå helt sentralt. Vi vil her kunne få et balanseproblem: Jo mer omfattende kommersialiseringen blir, og jo mer den framstår som en integrert del av institusjonens normale oppgaver, jo mer vil den dermed kunne påvirke institusjonens rolle som samfunnsinstitusjon og innretningen av den øvrige virksomheten. Dette medfører at institusjonen vil kunne stå overfor vanskelige og konfliktfylte valg når kommersialisering skal kombineres med og inkorporeres i den type virksomhet institusjonen er opprettet og utformet for å drive.

Vurderingen av hvilken rolle institusjonen bør ha i kommersialiseringprosessen avhenger i stor grad av hvilket standpunkt man inntar til spørsmålet om hvilken rolle kommersialisering skal ha i institusjonenes totale faglige virksomhet. Men den reiser også særegne problemstillinger av praktisk karakter: Kommersialisering av forskningsresultater er en lang, arbeidskrevende og kostbar prosess. Den er dessuten svært kompleks: Den reiser spørsmål av faglig/teknologisk, juridisk, økonomisk og markedsmessig karakter.

I en slik situasjon vil det være vitalt for institusjonene å ha en reflektert holdning til hvilke av disse elementene de selv skal ta hånd om, eller sagt på en annen måte, hvor langt i kommersialiseringprosessen institusjonens engasjement og ansvar skal strekke seg. Svarene på disse spørsmålene vil i sin tur ha konsekvenser for hvordan institusjonen skal framstå overfor omverdenen: Som en base og et utgangspunkt for en kommersialiseringsevne som institusjonen ikke selv har noe forhold til, eller som en aktiv medspiller, både faglig og økonomisk, i vesentlige deler av denne prosessen.

Etter utvalgets mening er en diskusjon av kommersialisering som ikke tar hensyn til begge disse to dimensjonene lite meningsfylt. De vil derfor spille med eller være underliggende temaer i diskusjonen av alle deltemaer i utredningen.

Rammen for utvalgets arbeid er presisert i Forskningsmeldingen og i Kirke- undervisnings- og forskningsdepartementets vedlegg til oppnevningsbrevet for utvalget, der det blant annet heter at de forslag til endringer utvalget fremmer med det mål å fremme kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler, bør oppfylle følgende grunnleggende kriterier:

- Forskerne skal ha plikt til å orientere institusjonen når de har utviklet et produkt eller en prosess som det er grunn til å anta kan regnes som en patenterbar oppfinnelse, og som kan danne grunnlag for kommersialisering
- Institusjonene skal ha et større ansvar for å bidra til at flere oppfinnelser blir ført fram til næringslivet
- Så vel forskerne som institusjonene skal ha del i eventuelle inntekter som følger med slik kommersialisering
- Forskeren skal ha rett til å publisere sine forskningsresultater, for eksempel i artikler og bøker
- Man må unngå at kommersialiseringsarbeidet svekker den langsiktige, grunnleggende forskningen ved institusjonene. Forskerne bør i samme omfang som i dag ha anledning til å velge forskningstemaer og metoder.

1.3 Disposisjon

Innstillingen er disponert i en utrednings- og en policydel. Utredningsdelen består av:

- Kort beskrivelse av kommersialiseringsprosessen
- Beskrivelse av praksis og virkemiddelbruk i kommersialiseringen i Norge og andre land
- Beskrivelse av rettstilstanden

Policy-delen består av:

- Gjennomgang av rettslige og andre sentrale problemstillinger knyttet til kommersialisering
- Oversikt over de forslag utvalget fremmer

Til slutt ser utvalget på de økonomisk-administrative konsekvensene av sine forslag.

1.4 Sammendrag

Dette kapitlet er en oppsummering av de forslagene som utvalget fremmer i denne innstillingen, jf. særlig [\(Link til\)](#) kapittel 5, og forslaget til endringer i Universitets- og høyskoleloven i kap. 8, med merknader i [\(Link til\)](#) kap. 7. Utvalgets innstilling er enstemmig på de fleste punkter, men på ett punkt fremmes det et flertallsforslag og et mindretallsforslag. Dette gjelder forslaget til ny § 36e i Universitets- og høyskoleloven; om hvem som har avgjørelsesmyndigheten når det gjelder spørsmålet om hvorvidt et forskningsresultat skal patenteres og utnyttes kommersielt som en oppfinnelse, og hvordan kommersialisering i tilfelle skal skje.

Utvalget peker på at institusjonene i framtida i større grad enn i dag må se kommersialisering av forskningsresultater som del av sin virksomhet og sine samfunnsmessige forpliktelser. Denne kommersielt rettede virksomheten må samordnes med og integreres i institusjonens øvrige virksomhet på en måte som sikrer et fruktbart samspill mellom kommersialiseringsrettet virksomhet og grunnforskning.

Et sentralt synspunkt i innstillingen er at institusjonene må satse mer på kommersialisering av forskningsresultater. Det fremholdes at slik satsing vil kunne være både kostbar og ressurskrevende på andre måter. Et viktig utgangspunkt for kommersialiseringsarbeidet vil videre være at institusjonens forskere vil ha, og fortsatt må ha, frihet til å velge både sitt forskningstema og innretningen på forskningsarbeidet. Utvalget understreker samtidig viktigheten av at kommersialiseringsprosessen inkluderer både institusjonen, fagmiljøet og forskeren eller forskergruppen.

Slik utvalget ser det, må kommersialisering av forskningsresultater som har potensial for dette, oppfattes som en del av institusjonens plikt til å formidle forskningens resultater til samfunnet, jf. Universitets- og høyskoleloven § 2. For å gjøre dette tydeligere, foreslås imidlertid et nytt punkt 4 om dette i denne bestemmelsen.

Utvalget understreker at lovendringer og påbud ikke alene kan utløse økt kommersialisering av forskningsresultater. Like viktig som et godt regelverk er at man også på andre måter legger forholdene til rette for slikt arbeid; ved insentiver overfor forskere, fagmiljø og institusjoner, ved praktisk tilrettelegging, og ved oppbygging av et organisatorisk apparat ved institusjonen som har ansvaret for at kommersialiseringsmulighetene utnyttes, og som kan bistå ved dette arbeidet. Samtidig må det utvikles en endring av kultur og holdninger ved institusjonene når det gjelder slike spørsmål.

Utvalget viser også til at forskningsprosjekter med kommersielt potensial ofte er basert på en betydelig andel ekstern finansiering. De eksterne samarbeidspartnere vil gjerne være svært bevisst på rettighetsspørsmål og muligheter for økonomisk avkastning, og det er da avgjørende viktig at institusjonen har kompetanse og en kommersialiseringsstrategi som sikrer at institusjonens og samfunnets interesser blir ivaretatt på en god måte. Viktige virkemidler er her standardavtaler, «kjøreregler» for forskere og forskningsmiljøer, og et støtteapparat som kan gi individuell hjelp og veiledning til forskeren og ivareta institusjonens interesser.

I arbeidet med å øke kommersialiseringen av forskningsresultater vil hensynet til forskerens frihet kunne komme i konflikt med institusjonens ønske om at forskningen rettes mot resultater som kan kommersialiseres, i første rekke ved at den danner grunnlag for patenterbare produkter og prosesser. Det er en viktig oppgave å finne en god balanse mellom disse hensynene. Utvalget foreslår at det innarbeides regler i Universitets- og høyskoleloven som sikrer både institusjonen, fagmiljøene og forskerne en del av eventuell økonomisk gevinst ved kommersiell utnytting av forskningsresultater. En slik deling begrunnes dels i at dette gjerne fremtrer som rettferdig ut fra de innsatsfaktorer som har vært bestemmende for forskningsresultat og kommersialisering, men særlig ut fra det sterke gjensidige avhengighetsforholdet det vil være mellom disse tre aktørgruppene hvis man skal få et vellykket

resultat. Institusjonen bidrar med lokaler, infrastruktur, utstyr og personale, fagmiljøet utgjør den intellektuelle, miljømessige og fysiske kontekst ideene utvikles innenfor, mens forskeren er den som ved ideer, kreativitet og fokusert arbeid får fram forskningsresultatet.

En sentral forutsetning for at en institusjon skal kunne drive et effektivt kommersialiseringsarbeid, er at den har et apparat for å skaffe seg informasjon om det som foregår i fagmiljøene. Samtidig må man unngå at det utvikles byråkratiske systemer som oppleves som detaljkontrollerende, og som virker demotiverende på forskerne. Et samlet utvalg understreker betydningen av at kommersialiseringsarbeidet kan gjennomføres på grunnlag av et gjensidig forpliktende og tillitsfullt samarbeid mellom forsker og institusjon.

Ved fordelingen av den del av overskuddet som tilfaller institusjonen og forskeren, foreslås at man tar utgangspunkt i en regel om at forskeren skal ha en tredel av dette, institusjonen to tredeler. Dette utgangspunktet kan imidlertid fravikes ved avtale. Det skal her legges vekt på i hvilken utstrekning oppfinnelsen er muliggjort ved bruk av utstyr, personale og andre ressurser ved institusjonen, og i hvor stort omfang institusjonen har bidratt eller skal bidra med rådgivning, tjenester og kapital i kommersialiseringsprosessen. Det skal også legges vekt på den økonomiske risiko som institusjonen tar ved deltakelse i slike prosjekter i sin alminnelighet. Institusjonens andel forutsettes brukt slik at den både kommer det aktuelle fagmiljø til gode og kan tjene som grunnlag for finansiering av kommersialisering av annen forskning på området. Hvis ikke partene blir enige, avgjøres spørsmålet ved voldgift.

Et sentralt og vanskelig spørsmål er her hvor langt det er nødvendig - og formålstjenlig - å gå i retning av å frata forskeren råderetten over en eventuell oppfinnelse for å sikre at det kommersielle potensialet blir tatt vare på på en best mulig måte; om det er forskeren eller institusjonen som skal ha det siste ord ved avgjørelsen av om et forskningsresultat skal søkes kommersialisert, og i tilfelle hvordan.

Utvalgets flertall - Bernt, Børresen og Rolstadås - mener at ønsket om en best mulig utnyttelse av det kommersielle potensialet i et forskningsresultat må ivaretas ved insitamenter og avtale på frivillig grunnlag. Institusjonen må ha krav på å bli underrettet uten ugrunnet opphold hvis en forsker har gjort en oppfinnelse som han eller hun ønsker å utnytte kommersielt, og den skal da utarbeide en plan for kommersialiseringsprosessen i samarbeid med forskeren. Hvis ikke oppfinneren og institusjonen blir enige om hvordan kommersialisering skal skje, avgjør imidlertid oppfinneren dette, og oppfinneren kan også bestemme at oppfinnelsen ikke skal patenteres, men i stedet stilles til fri rådighet for allmennheten. Flertallet mener at dette vil være det beste utgangspunkt for et godt samarbeid mellom institusjon og forsker, og at frivillighet er nødvendig for å skape en mest mulig positiv holdning blant forskerne til kommersialiseringsvirksomhet. Flertallet viser også til at med den modellen for deling av eventuell økonomisk avkastning av forskningsresultatet som et samlet utvalg foreslår, vil forskeren ikke ha noen økonomisk gevinst ved å velge en annen og dårligere modell for kommersialisering enn institusjonen foreslår.

Utvalgets mindretall - Annexstad og Skard - foreslår en modell hvor institusjonen kan kreve å få retten til kommersiell utnyttelse av forskningsresultatet.

tatet overført til seg, men med rett for forskeren til andel av avkastningen, idet man særlig legger vekt på at institusjonen må ha styringsrett over kommersialiseringarbeidet hvis den skal kunne ivareta sine samfunnsmessige forpliktelser til å bygge opp et effektivt apparat for dette.

Utvalget drøfter også spørsmålet om hvordan institusjonens apparat for kommersialisering av forskningsresultater - stikkordmessig kalt «innovasjonssenter» - bør organiseres. Her bør institusjonene ha betydelig frihet til å velge den organisasjonsmodell som fremtrer som den beste ut fra den enkelte institusjons forutsetninger og behov; et innovasjonssenter som er en del av institusjonens eget apparat, eller et hel- eller deleid selskap organisert i institusjonens «randsoner», som kan fungere som kompetanseressurs og grensesnitt mot næringslivet. Sentrale oppgaver som må ivaretas er:

- Å gi informasjon til fagmiljøene om muligheter for kommersialisering
- Å samle informasjon om kommersielt interessant forskningsvirksomhet i fagmiljøene
- Å gi bistand i arbeidet med utvikling av forskningsideer, patentering og kommersialiseringssopplegg
- Å etablere kontakt med gode kommersielle samarbeidspartnere

Grunnleggende viktig er i denne forbindelse at innovasjonssenteret oppfattes som forskerens hjelper og samarbeidspartner, og ikke som en motspiller.

Utvalget peker på at det er et sterkt behov for finansiering av kommersialiseringarbeidet før man kommer i den fasen hvor ordinære eksterne investorer oppfatter prosjektet som interessant som investeringsobjekt. FORNY-programmet har fungert godt når det gjelder å ivareta dette behovet, og utvalget anbefaler at programmet videreføres som et permanent tiltak, og at det styrkes vesentlig slik at det er mulig å få til en vesentlig økning i antallet kommersialiseringssprosjekter.

Utvalget drøfter også de særlige problemer som kan oppstå ved kommersialiseringarbeid hvor deltakere er tilsatt i delte stillinger. Dette er særlig en aktuell problemstilling ved universitetssykehusene, noe som kan skape usikkerhet med hensyn til hvilket av de to alternative «regimer» - arbeidstakeropfinningsloven og Universitets- og høyskoleloven - som regulerer forskningssarbeidet og eventuell kommersialisering. Utvalget finner ikke at dette er noe uoverkommelig problem, men understreker betydningen av at man er oppmerksom på problemet og skaper klare linjer, ved generelle reglementer eller ved individuelle avtaler.

Kapittel 2

Kommersialisering av forskningsresultater

I dette avsnittet gir utvalget en definisjon av «kommersialisering av forskningsresultater», samt en skissemessig oversikt over elementene og fasene i en kommersialiseringsprosess. Avsnittet danner bakgrunn for diskusjonen i innstillingens vurderingsdel.

Med «kommersialisering av forskningsresultater» forstår utvalget utnyttelse av et forskningsresultat i form av et produkt eller en prosess som gir netto økonomisk inntjening. Det kommersialiserbare forskningsresultatet kan enten være et resultat av et prosjekt der dette er prosjektets målsetning, eller det kan være en sideeffekt av et prosjekt der målsetningen er en annen.

Kommersialisering av forskningsresultater er en kompleks prosess der flere elementer inngår og interagerer med hverandre. For at en kommersialisering lykkes, må i alle fall fire kritiske faktorer være tilstede. Det må være:

- En ide, som er kommet fram gjennom et forskningsprosjekt
- Et støtteapparat som kan utvikle ideen videre mot et potensielt kommersielt produkt
- Tilgjengelig kapital for å utvikle ideen
- Et produkt som kan produseres og markedsføres.

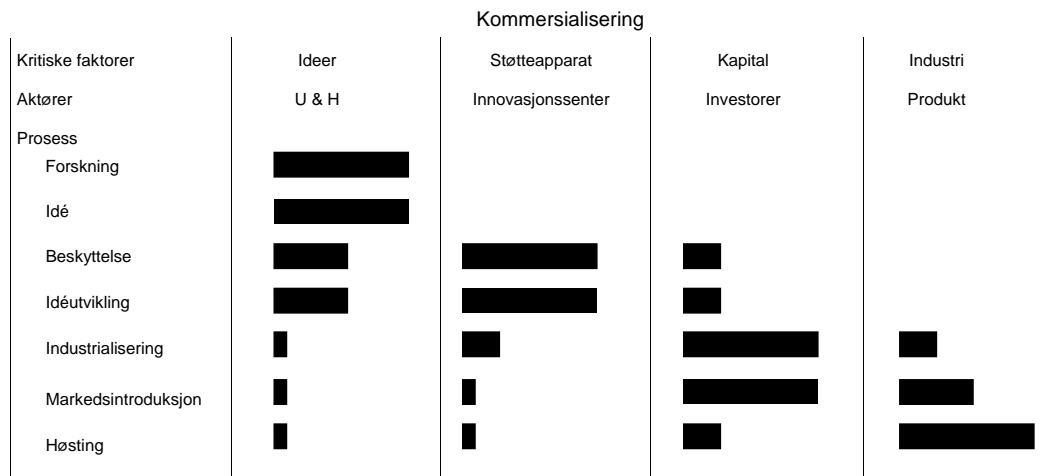
De kritiske faktorene må ivaretas av de ulike aktørene som inngår i en kommersialiseringsprosess. Vi kan regne med disse aktørene:

- Universiteter og høyskoler, der ideen oppstår
- Innovasjonssentre ⁵, det vil si et profesjonelt apparat innrettet for videreutvikling av ideen
- Investorer, som stiller kapital til disposisjon for ideutvikling og markedsintroduksjon
- Industri som er i stand til å produsere og markedsføre produktet.

Kritiske faktorer og aktører interagerer i selve kommersialiseringsprosessen. Denne kan sies å ha følgende hovedfaser:

- Forskning
- Ide
- Beskyttelse
- Ideutvikling
- Industrialisering
- Markedsintroduksjon
- Høsting.

5. Et «innovasjonssenter» er å forstå som en fellesbetegnelse på de tjenester som er nødvendige for utviklingen av ideen, ikke nødvendigvis som en organisasjon. Hvilke tjenester et «innovasjonssenter» må kunne yte, og hvordan det kan være organisert, kommer vi tilbake til nedenfor (kap. 4.10).

Figur 2.1

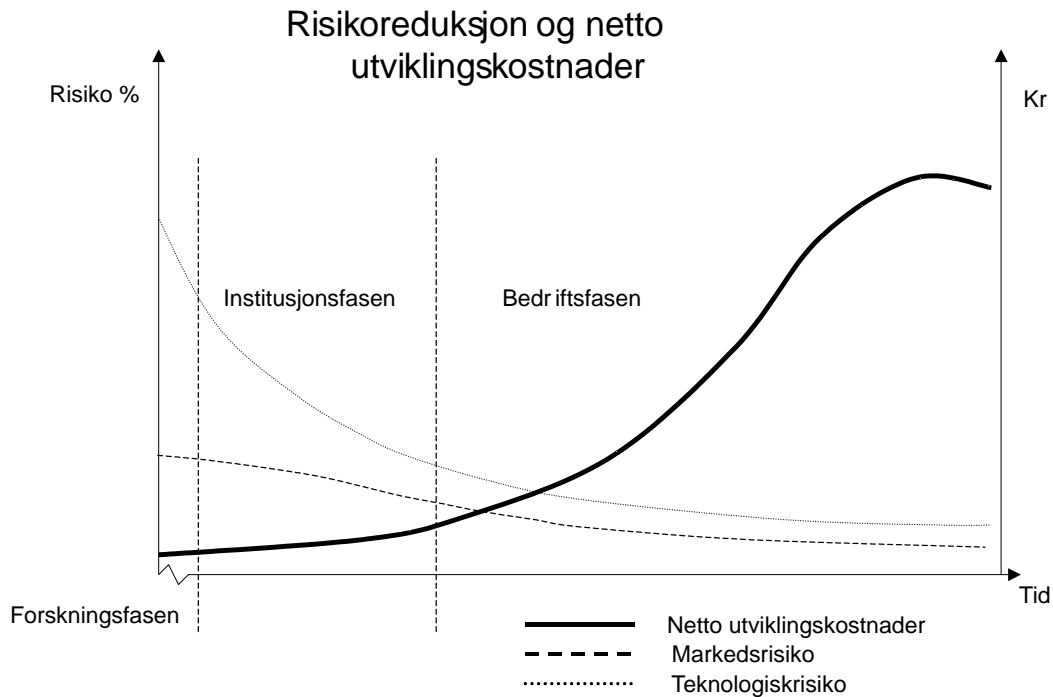
Samspeillet mellom kritiske faktorer, aktører og kommersialiseringsprosess er beskrevet i [\(Link til\)](#) figur 2.1. Som det framgår av figuren, er universitetene og høyskolenes rolle dominerende i de to første fasene, som er kjennetegnet ved at det faglige elementet er sentralt. Innovasjonssenteret er dominerende i de to neste fasene, som har beskyttelse av ideen og idéutvikling som sine sentrale elementer. En slik beskyttelse er en forutsetning for å tiltrekke seg investorer, som finansierer produktet fram til det er klar for markedet; etter det overtar industrien. [\(Link til\)](#) Figur 2.1 illustrerer også at de ulike fasene griper inn i hverandre, og dermed at de ulike aktørene møtes eller arbeider parallelt i enkelte faser.

Kommersialisering er kostbart. Finansiering er dermed en nøkkelfaktor dersom kommersialiseringen skal lykkes. Muligheten for å oppnå finansiering er blant annet avhengig av den risiko investeringen har. Med dette som utgangspunkt, kan vi se på kommersialiseringsprosessen fra en annen vinkel, nærmere bestemt i forhold til interaksjonen mellom:

- Teknologisk risiko
- Markedsrisiko
- Netto utviklingskostnader.

Den teknologiske og den markedsmessige risikoen er - naturlig nok - høyest i de første fasene av prosessen. I de samme fasene er netto utviklingskostnader relativt lave. Etter hvert som ideen utvikles, kan man klarere bestemme sannsynligheten for kommersiell suksess; som konsekvens blir den teknologiske og markedsmessige risiko lavere. Når investorer finner sannsynligheten for kommersiell suksess å være akseptabel, vil de være villige til å finansiere industrialiseringen og markedsintroduksjonen av ideen. I denne fasen øker netto utviklingskostnader, mens teknologisk- og markedsmessig risiko fortsetter å synke.

Ser vi disse faktorene i forhold til hovedfaser/hovedaktører i kommersialiseringsprosessen, kan vi illustrere samspeillet slik det er gjort i [\(Link til\)](#) figur 2.2.

Figur 2.2

([Link til](#)) Figur 2.2 viser det samme hovedbilde som figur 2.1: Forsker og institusjon er dominerende i de første fasene, der det teknologiske aspektet er sentralt, mens næringslivet er dominerende i de siste fasene, der kapital, markedsintroduksjon og produksjon står i fokus. Slik både ([Link til](#)) figur 2.1. og 2.2 viser, er det visse stadier i kommersialiseringsprosessen som entydig kan kobles mot spesielle aktører: På den ene siden forskerens domene og på den andre næringslivets. Institusjonenes rolle kan på mange måter sies å ligge i skjæringspunktet mellom disse to. Et sentralt spørsmål for utvalget vil derfor være å definere denne rollen. I forbindelse med kommersialisering av forskningsresultater er det på mange måter et hovedspørsmål hvem som har - eller bør ha - rettighetene til forskningsresultatet. Dette vil følgelig være et sentralt spørsmål for utvalget. Rettighetene har en ideell og en økonomisk side. Den ideelle siden gjelder eiendomsretten til den ideen som kommersialiseres. Eiendomsretten ligger alltid hos ideens opphavsmann eller - kvinne, det vil si hos oppfinneren. Man må derfor skille mellom eiendomsretten til oppfinnelsen, som man ikke kan selge eller si fra seg, og den kommersielle *utnyttelsen* av den. De spørsmål utvalget tar opp i forbindelse med rettigheter vil dermed gjelde *utnyttelsesretten i kommersiell sammenheng* til forskningsresultater fra universiteter og høyskoler.

Kapittel 3

Kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler - praktiske erfaringer og reformforslag

3.1 Gjennomgang av enkelte viktige rettsregler

Det er en rekke rettsregler som er av interesse når spørsmål vedrørende retten til og utnyttelsen av forskningsresultater skal klargjøres.

Begrepet «forskningsresultat» er ikke entydig. I vår sammenheng er det særlig immaterielle rettigheter til resultatene som er det sentrale, det vil si de rettighetene som en opphavsmann/-kvinne til et åndsverk eller en oppfinnelse har, og de ulike rettighetene til å utnytte et åndsverk eller en oppfinnelse som følger av det.

Universitets- og høyskoleloven har regler om hva universiteter og høyskoler skal drive med. Lovens § 2, pkt 2-4 sier blant annet at institusjonene skal drive forskning og faglig utviklingsarbeid, at de ikke kan gis pålegg om innholdet i forskningen, at de har ansvar for å formidle kunnskap om virksomheten og for å utbre forståelse for vitenskapens metoder og resultater.

Det er altså i § 2 i universitets- og høyskoleloven at universitetenes og høyskolenes *primær oppgaver* er beskrevet. I tillegg er prinsippet om *forskningens frihet* lovfestet her.

Hvorvidt det faller inn under primær oppgavene å drive eller legge til rette for kommersiell utnyttelse av forskningsresultater, er ikke avklart. Det kan imidlertid anføres gode argumenter for at dette er eller bør være en del av formidlingsplikten. Tankegangen er da at formidling ikke bare innebærer å bringe tanker, ideer og kunnskap ut til allmennheten, men også kunnskap om teknologi, produkter og prosesser som er resultater av forsknings- og utviklingsarbeidet, og som kan utvikles kommersielt. Dette spørsmålet diskuteres i ([Link til Er kommersialisering av forskningsresultater en oppgave for universiteter og høyskoler?](#)) kapittel 4.2.

Loven sier ikke noe om hvem som har retten til kommersiell utnyttelse.

Heller ikke *tjenestemannsloven* eller *arbeidsmiljøloven* regulerer slike rettighetsspørsmål. Særavtalene om lønns- og arbeidsvilkår for tilsatte i undervisnings- og forskningsstillinger ved institusjonene gir heller ingen konkrete anvisninger på hvordan slike rettighetsspørsmål skal løses.

De sentrale reglene om dette finner vi i stedet i *åndsverkloven*, *patentloven* og *arbeidstakeroppfinnelsesloven*. I det følgende er det særlig disse tre som vil bli omtalt.

Lov om opphavsrett til åndsverk ble vedtatt i 1961, men har vært hyppig revidert. I §§ 1 og 2 er de viktigste prinsippene fastslått, nemlig at den som skaper et åndsverk, har opphavsrett til det, og at opphavsretten gir enerett til å utnytte verket. Legaldefinisjonen av åndsverk er gitt i § 1, andre avsnitt, der det heter at et åndsverk er et litterært, vitenskapelig eller kunstnerisk verk, «av enhver

art og uansett uttrykksmåte og uttrykksform». Loven har så en oppregning av en del sentrale typetilfeller.

For åndsverk som skapes av arbeidstakere som et ledd i arbeidsforholdet er det alminnelig antatt at arbeidsgiveren har en nokså omfattende rett til å utnytte verket. I den grad dette ikke er regulert gjennom avtaler, slik det for eksempel gjelder for journalister, er det lagt til grunn at arbeidsgiveren som hovedregel vil overta utnyttelsesretten for verk som er skapt i tjenesten, dersom det faller inn under arbeidstakerens tjenesteplikter å skape slike åndsverk.

For tilsatte i forsknings- og undervisningsstillinger ved universiteter og høyskoler har det imidlertid tradisjonelt vært antatt at det gjelder andre regler enn for de fleste andre arbeidstakere. Disse arbeidstakerne beholder rettighetene på sin hånd, og arbeidsgiveren må inngå avtale med vedkommende dersom man ønsker å utnytte verket i større grad enn det åndsverkloven åpner for.

Denne særregelen gjelder bare for de oppgavene som faller inn under arbeidstakerens forsknings- og undervisningsplikter. For den delen som hører til den administrative delen av stillingen, for eksempel å skrive forslag til eksamensoppgaver, saksforelegg og notater til styringsorganer eller lignende, vil opphavsretten gå over til arbeidsgiveren.

Lov om patenter av 15.12.1967 (patentloven) gjelder en annen type frambringelser som man godt kunne ha kalt for åndsverk, men som det er vanlig å kalle «oppfinnelser». En presis avgrensning av begrepet «oppfinnelser» og en grensedragnings mot «åndsverk» faller utenfor formålet med framstillingen her. Et trekk som imidlertid vil skille de fleste oppfinnelser fra de fleste åndsverk, er at oppfinnelser normalt vil være mer teknologiske i sin karakter enn åndsverk. Dette går også fram av lovens § 1, som omhandler oppfinnelser » som kan utnyttes industrielt». Det er likevel verd å merke seg at datamaskinprogrammer er vernet etter åndsverkloven, ikke etter patentloven.

En vanlig karakteristikk av en patenterbar oppfinnelse, er at den er en løsning av et praktisk problem, at løsningen har teknisk karakter, og at den er reproducerbar i den forstand at man kan være sikker på å oppnå samme effekt ved å gjenta oppfinnelsen. Den kan bestå i et produkt (for eksempel et legemiddel) eller en framgangsmåte (for eksempel en metode for utskillelse av et kjemisk stoff). Rene oppdagelser, vitenskapelige teorier og vitenskapelige metoder faller utenfor oppfinnelsesbegrepet.

Et grunnvilkår for å oppnå patent, er at oppfinnelsen er ny, dvs. at den i tilstrekkelig grad skiller seg fra eksisterende produkter, prosesser eller lignende til at den er reelt ny, og at ikke noe av det som bygger opp under patentsøknaden må offentliggjøres før søknaden er inngitt.

Den eneretten som ligger i et patent er kompleks, ved at den består av flere ulike rettigheter, som kan være på ulike hender. Videre er oppfinnelser, i motsetning til åndsverk, ikke beskyttet av en enerett straks de er skapt, men først idet det er innvilget patent. Patentet er mer begrenset enn opphavsretten til åndsverk, blant annet ved at det gjelder i kortere tid og ved at det bare gjelder i det geografiske området det er søkt patent for. Det medfører også kostnader å få en patentsøknad behandlet.

Det å ha eller erverve en enerett til utnyttelse av en oppfinnelse vil kunne ha stor økonomisk verdi. For en kommersiell aktør vil det i mange tilfeller være helt avgjørende for om man velger å engasjere seg hvorvidt det foreligger en slik enerett. Det må likevel understrekes at patentet bare gir en enerett til kommersiell utnyttelse (utnyttelse i «nærings- eller driftsøyemed», jf. patentloven § 1, første avsnitt). Andre former for utnyttelse, for eksempel videre forsknings- og utviklingsarbeid, er tillatt.

Utgangspunktet er at eneretten ligger hos den som har fått patentet. Dette kan være oppfinneren, eller en som ervervet rettigheter fra oppfinneren. Også etter at patentet er tildelt, kan rettigheter overdras. En vanlig form for overdragelse er en lisensavtale, som gir lisenserververen rett til å bruke oppfinnelsen, for eksempel til å markedsføre og selge den, ev. til å videreselge lisenser.

Også for oppfinnelser er den alminnelige regel den at en arbeidsgiver kan erverve rett til å utnytte sine arbeidstakers oppfinnelser. I motsetning til åndsverk behøver man ikke bygge denne retten på tradisjonelle antakelser og resonnementer om arbeidsavtalens innhold; det følger av en særskilt lov.

«Lov om retten til oppfinnelser som er gjort av arbeidstakere» ble vedtatt i 1970. Den bygger på et underforstått utgangspunkt om at arbeidstakere selv har retten til å utnytte sine oppfinnelser på linje med andre oppfinnere hvis ikke noe annet er avtalt eller følger av denne lovens regler. Den praktiske hovedregel er imidlertid det motsatte: Dersom en arbeidstaker gjør en oppfinnelse under utførelsen av sitt arbeid for arbeidsgiveren, kan arbeidsgiveren kreve retten til utnyttelse overført til seg, dersom slik utnyttelse faller inn under «bedriftens virksomhetsområde». Imidlertid erverver ikke arbeidsgiveren utnyttelsesretten helt uten videre; det må settes fram et uttrykkelig krav om det. Arbeidstakeren har også rett til å få en rimelig godtgjøring. Denne skal fastsettes ut fra en samlet vurdering som tar hensyn til en rekke forhold, jf. lovens § 7, som i andre avsnitt nevner » oppfinnelsens verdi, omfanget av den rett arbeidsgiveren har overtatt, arbeidstakerens tilsetningsvilkår og den betydning tilsettingen for øvrig kan ha hatt for oppfinnelsens tilkomst.»

Imidlertid er det her et unntak for «lærere og vitenskapelig personale ved universitet og høyskole», jf. § 1, andre avsnitt. Loven formulerer det slik at disse i sin egenskap av «lærere og vitenskapelig personale» ikke «anses som arbeidstakere etter denne lov.» Lovens bestemmelser gjelder dermed ikke for det disse personene foretar seg i sitt virke som lærere og forskere ved universiteter og høyskoler. Det er dette som kalles «lærerunntaket». Dermed vil tilsatte i forsknings- og undervisningsstillinger ved universiteter og høyskoler som alminnelig utgangspunkt selv ha rett til å utnytte sine oppfinnelser, selv om oppfinnelsen blir gjort under utførelsen av ordinære tjenesteplikter ved institusjonen.

Arbeidstakeroppfinnelsesloven og «lærerunntaket» reiser en del grensdragsprospørsmål som i og for seg er viktige, men som vi i denne sammenhengen lar hvile. Dette gjelder for eksempel grensen mellom arbeidstakere og mer selvstendige oppdragstakere, som kan ha betydning i flere sammenhenger. Det sentrale for denne utredningens formål er at for en stor del av den virksomheten som forskere og undervisere ved universiteter og høyskoler driver, har arbeidsgiveren ikke de rettighetene som er beskrevet i arbeidstakeroppfinnelsesloven.

Kontraktbestemmelser kan kaste om på de utgangspunktene som er beskrevet ovenfor. Som nevnt kan både opphavsrett og utnyttelsesrett etter patentloven overdras. Slike overdragelser skjer ofte i form av avtale.

Dette er særlig vanlig ved eksternt finansiert virksomhet. Det som kjenetegner slik virksomhet er at en ekstern instans, det vil si en annen instans enn forskeren og universitetet/høgskolen, helt eller delvis finansierer arbeidet, ved å betale kostnadene til lønn, utstyr, infrastruktur, mm. Til gjengjeld er oppdragsgiveren med på å definere målsetningen for arbeidet og dermed til en viss grad hvilke arbeidsoppgaver som skal utføres, samt hvordan rettinger til resultatene skal fordeles.

Eksternt finansiert virksomhet omfatter mange ulike slags oppdrag og finansieringsformer. Viktige eksterne finansieringskilder er industriforetak, offentlige organer (herunder Norges forskningsråd), veldedige organisasjoner (som oftest innen helsefaglig forskning) og EU gjennom sine rammeprogrammer. Spørsmål knyttet til kommersiell utnyttelse av forskningsresultater som helt eller delvis er finansiert av en eller flere eksterne kilder, diskuteres i ([Link til Kommersialisering og eksternt finansiering](#)) kapittel 4.7.

For en mer omfattende gjennomgang av rettstilstanden i Norge og i en del andre land i dag, vises det til delinnstillingen om arbeidstakeroppfinnelser ved universiteter og høyskoler fra Immateriellrettsutvalget.

3.2 Praksis og virkemidler i kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler

Kommersialisering av forskningsresultater kan forstås på flere måter. I snever forstand menes at det på initiativ fra en forsker eller forskergruppe etableres bedrifter som har til hensikt å framstille produkter for salg, eller at teknologi blir lisensiert til eksisterende bedrifter. I videre forstand kan kommersialisering også omfatte det at en forsker/forskergruppe deltar i et forskningssamarbeid der både universitetet/høgskolen og eksterne samarbeidspartnere er kontraktsparter, og der formålet er å komme fram til resultater som kan utnyttes i verdiskaping i næringslivet, i form av nye eller forbedrede produkter/prosesser.

I framstillingen her er det flere ulike synsvinkler som kan legges til grunn. Vi vil se på en del generelle problemstillinger, på forskning som foregår i randsonene, samt en del særlige spørsmål som oppstår når de involverte forskerne har såkalte delte stillinger. Med dette menes at de dels har stilling ved et universitet/høgskole, dels hos en annen arbeidsgiver. En gruppe som har stor praktisk betydning her, er tilsatte ved universitetssykehusene. En rekke av disse har hovedstilling ved universitetene og bistilling ved sykehusene, eller omvendt. I løpet av karrieren kan det dessuten vekse hvor man har hovedstilling og hvor man har bistilling.

Utvalget har innhentet informasjon om hvordan praksis og virkemidler er i Norge og i flere andre land. For Norges vedkommende har vi henvendt oss til alle institusjonene under universitets- og høyskoleloven, unntatt kunsthøgskolene. I tillegg har vi innhentet informasjon om det såkalte «FORNY»-programmet.

I utvalgets henvendelse til institusjonene bad vi om:

- Beskrivelse av de viktigste virkemidlene institusjonene bruker i arbeidet med kommersialisering av forskningsresultater
- Beskrivelse av hvordan institusjonene organiserer arbeidet med å oppnå slik kommersialisering (for eksempel om det skjer innenfor organisasjonen selv, i randsonen, ved hjelp av utenforstående konsulenter og lignende)
- Beskrivelse av hvordan man regulerer rettighetsforholdene mellom forskeren/fagmiljøet på den ene siden og institusjonen og andre aktører på den andre siden

I tillegg inviterte utvalget adressatene til å komme med synspunkter også når det gjelder andre relevante spørsmål. Dette gjaldt særlig hvilke problemer av strukturell og organisatorisk karakter som etter institusjonenes syn utgjør vesentlige hindringer for å oppnå gode resultater i kommersialiseringsarbeidet.

Svarene viser at institusjonene har i vekslende - og for manges vedkommende ganske liten - grad drevet virksomhet som har til hensikt å bidra til økt kommersialisering. Dette synes imidlertid å være i ferd med å endre seg.

Institusjonene har så langt i liten grad lagt vekt på reguleringen av rettighetsspørsmål ved forskning som drives som ledd i forskernes tilsettingsforhold. For eksempel opplyser *Universitetet i Tromsø* at man ikke praktiserer noen «nærmere regulering av rettsforholdet mellom institusjonen og det vitenskapelige personale i forhold til opphavs- eller oppfinnerrettigheter.»

Ved *Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet* er det fastsatt retningslinjer som skal regulere forholdet mellom doktorgradskandidater, veiledere og kommersielle aktører i forbindelse med bedriftsfinansierte dr. ing.-studier. Disse retningslinjene inneholder ikke egne regler om rettighetsfordeling, men bestemmer at dette skal reguleres ved avtale. I forhold til andre tilsatte i forskerstilling, har det vært vanlig praksis at rettighetsspørsmål reguleres fra sak til sak.

Universitetet i Oslo opplyser at man har engasjert seg lite i rettighetsspørsmål. De immaterielle rettighetene anses å ligge hos forskerne, og det er også forskernes oppgave å verne disse rettighetene i forbindelse med kommersialisering. Imidlertid har man i en del tilfeller hjulpet til med å formidle kontakt med Forskningsparken AS - som er en helt sentral aktør i kommersialiseringsvirksomheten - og med patentkontorer, advokater og andre instanser som kan yte støtte. Universitetet gjør det likevel klart at dersom dagens rettstilstand blir endret og lærerunntaket faller bort, vil man vurdere om det skal legges større innsats i kommersialiseringsprosessen. Det siktes da til vurderinger av om det skal søkes patent, vurderinger av markedspotensialet til et produkt eller en prosess, og av fordeling av utnyttelsesrettigheter og inntekter.

Av de høgskolene vi har fått opplysninger fra, er det nokså få som så langt har hatt noe større engasjement i kommersialisering av forskningsresultater i den forstand dette er definert i denne utredningen. *Høgskolen i Stavanger* opplyser imidlertid at man nokså nylig har besluttet å inngå rammeavtaler med FORNY-Vest og den kommersielle aktøren ProCom AS, med sikte på en

langt større innsats på kommersialiseringsfeltet enn tidligere. Herunder har man fastsatt normer for fordeling av inntekter mellom de ulike aktørene.

Norges forskningsråd og EU-kommisjonen er også viktige aktører i finansieringen av forskningsprosjekter, herunder slike som kan føre fram til kommersialiserbare resultater. Begge disse krever i utgangspunktet at rettighetene til kommersiell utnyttelse skal tilfalle universitetet/ høgskolen der denne er prosjektansvarlig. Dette går fram av standard kontraktsbestemmelser. I Forskningsrådets standardkontrakt er det også presisert at den prosjektansvarlige institusjonen skal ha avtaler med tilsatte og underleverandører som skal hindre at disse får del i rettigheter. I praksis vil likevel ikke Forskningsrådet kreve at denne kontraktsbestemmelsen etterleves fullt ut i alle tilfeller, så lenge institusjonene lojalt følger opp intensjonene bak kontraktsbestemmelsen så godt det lar seg gjøre i det enkelte tilfellet. Disse forholdene blir diskutert i ([Link til](#)) kapittel 4.7.

Ved eksternt finansiert virksomhet av annet slag, og virksomhet som legges ut i randsonen, vil rettighetsspørsmålet måtte reguleres i kontrakt hvis man ønsker en annen løsning på rettighetsspørsmålene enn det som følger av de juridiske utgangspunktene som er beskrevet ovenfor. Her er det imidlertid viktig å merke seg at ved forskning drevet av «randseinstitusjoner» ved egne tilsatte eller som biarbeid av tilsatte ved universitet eller høgskole, gjelder hovedregelen i arbeidstakeroppløsningsloven, det vil si at lærerunntaket ikke gjelder. Når forskerne er engasjert av en annen instans enn universitetet/høgskolen, er man kommet utenfor lærerunntakets virkeområde. Hvor langt dette utgangspunktet kan opprettholdes, kan imidlertid være usikkert. Således vil det ved en del prosjekter være slik at enkelte deltakere må anses å delta i prosjektet i sin egenskap av tilsatt ved universitetet/høgskolen, selv om prosjektet er organisert innenfor en randseinstitusjon.

3.3 Kommersialisering av forskningsresultater i andre land

3.3.1 Sverige

I Sverige gjelder det et lærerunntak som er utformet om lag som det norske. Den svenske åndsverkloven og forståelsen av situasjonen for tilsatte i forsknings- og undervisningsstillinger ved universitet og høgskoler er også på sentrale punkter sammenfallende med den norske.

I Sverige synes det å være alminnelig enighet om at overføring av kunnskap fra utdannings- og forskningsinstitusjoner til næringslivet, også i form av kommersialisering slik det forstås i innstillingen her, utvilsomt faller inn under formidlingsbegrepet.

Når det gjelder det faktiske virkemiddelapparatet i kommersialiseringsarbeidet, er det derimot store ulikheter. I Sverige er dette mer koordinert og man rår over langt større ressurser enn i Norge. I 1993 og 1994 ble det således opprettet en rekke stiftelser med betydelig kapital. Ett viktig eksempel er Närings- og Teknikutvecklingsvärdet (NUTEK) som har til formål blant annet å gi forsknings- og utviklingsstøtte til høgskolene og universitetene for på ulike måter å fremme samhandlingen med næringslivet. I 1999 utgjorde NUTEKs ressursbruk på denne delen av virksomheten om lag 1. 1 milliard

SEK. Andre viktige finansieringskilder er Stiftelsen för Kunnskap och Kompetens (KK), med en kapital på 3,6 milliarder SEK, Stiftelsen för miljøstrategisk forskning (MISTRA), som rår over 2,5 milliarder SEK, og Wallenbergstiftelsen. Det er også flere andre stiftelser av denne typen med betydelige ressurser til rådighet.

Samtidig er forskningsinstitusjonene blitt tilført offentlige midler til oppretting av heleide aksjeselskaper. Disse skal utføre en rekke sentrale oppgaver i kommersialiseringsarbeidet. Blant annet finner vi holdingselskaper som har til oppgave å bidra til økt kunnskapsoverføring mellom institusjonene og næringslivet, og å sørge for klar ansvarsfordeling mellom aktørene og se til at institusjonenes primæroppgaver ikke blir truet.

Alle de nevnte har fått sine midler fra de såkalte «löntagarfonden». Med midler fra det ordinære statsbudsjettet er det også opprettet stiftelser i tilknytning til sju universiteter, de såkalte «Teknikbro-stiftelsene». Disse har en grunnkapital varierende fra 85 millioner SEK (Luleå) til 216 millioner SEK (Stockholm). Det er tre grunnleggende oppgaver disse skal løse:

- Lette arbeidet med patentering
- Utvikle strategier som gjør det lettere for selskaper og innovatører å søke kunnskap innen universitetene og utvikle felles forskning mellom næringsvirksomhetene og universitetene
- Stimulere til samvirke mellom små og mellomstore bedrifter i felles prosjekter

3.3.2 Danmark

I Danmark ble det i juni 1999 vedtatt en ny «Lov om oppfinnelser ved offentlige forskningsinstitusjoner». Den trådte fullt ut i kraft fra årsskiftet 1999/2000.

Loven innebærer en oppheving av lærerunntaket, som inntil da hadde vært gjeldende rett i Danmark, på linje med i Norge og Sverige. Formålet med loven er, ifølge § 1, å «sikre, at forskningsresultater frembragt ved hjelp av offentlige midler nyttiggjøres for det danske samfund ved erhvervsmæssig udnyttelse.»

Loven går i korthet ut på følgende. Retten til oppfinnelser gjort av arbeidstager ved en institusjon tilfaller i utgangspunktet arbeidstakeren (§7). Institusjonen har imidlertid krav på å få overført rettighetene til utnyttelse av oppfinnelsen til seg dersom den gjør krav på det (§8). Arbeidstakeren er således pliktig til å underrette institusjonen om oppfinnelsen «uden ugrundet ophold» (§10). Institusjonen må deretter innen to måneder bestemme seg for hvorvidt den vil utnytte sin rett (§11). Dersom institusjonen velger å benytte seg av sin rett, er den videre forpliktet til å aktivt å «søge rettighederne nyttiggjort» (loc. cit.). Dersom utnyttelse skjer, er oppfinneren berettiget til et rimelig vederlag fra institusjonen. Reglene for vederlag skal godkjennes av Forskningsdepartementet (§12). Tilsvarende er institusjonen berettiget til vederlag dersom man blir enige om at oppfinneren selv skal utnytte oppfinnelsen. Også reglene for dette vederlaget skal godkjennes av Forskningsdepartementet (loc. cit.). De inntekter institusjonen måtte få som resultat av en oppfinnelse skal brukes til aktiviteter innenfor institusjonens formålsparagraf (§16).

Denne loven er helt ny, og det er for tidlig å si hvorvidt den vil bidra til økt kommersialisering. Den har avstedkommet en del kritikk fra forskerhold,

men forskernes holdning synes ikke udelt negativ. Omfanget av meldinger som har kommet til institusjonene om patenterbare forskningsresultater er foreløpig ikke stort. I oktober 2000 opplyste representanter fra Københavns universitet at antallet meldinger fra forskere som hadde gjort oppfinnelser, var mindre enn 10.

3.3.3 Finland

Også i Finland gjelder en lov om arbeidstakers oppfinnelse med lærerunntak etter om lag samme mønster som i Norge og Sverige. I 1998 foreslo en arbeidsgruppe nedsatt av Undervisningsministeriet å oppheve lærerunntaket og samtidig vedta en rekke tiltak innenfor universitetssektoren for å fremme kommersialisering av forskningsresultater. Forslaget var omstridt og ble ikke vedtatt. Det ble hevdet at en gjennomføring av forslagene ville reise tvil om hva som er de høgere utdanningsinstitusjonenes rolle i samfunnet. Det var også uenighet om hvorvidt institusjonene hadde den nødvendige kompetansen til å gjennomføre de ønskede tiltakene.

3.3.4 USA

Den skjellsettende begivenheten i USA på dette området var vedtakelsen av den såkalte «Bayh-Dole Act», i 1980. Dette er i snever forstand en tilføyelse til patentloven, men brukes i praksis som en samlebetegnelse på et sett av virkemidler som ble iverksatt i perioden 1980-87.

Her ble det bestemt at universitetene fikk retten til å utnytte oppfinnelser som var et resultat av føderalt finansiert forskning. Videre ble det etablert en enhetlig offentlig patentpolitikk.

Etter hvert er det etablert standard rettighetsvilkår for patentering, inntatt i offentlige finansieringsavtaler, hvor det blir stilt krav om rapportering fra universitetene. Disse reglene som i utgangspunktet bare gjaldt for universiteter og «non profit»-organisasjoner, er senere utvidet til å gjelde også «for profit»-organisasjoner og andre «Research and Development agencies».

I dette systemet er det utarbeidet regelverk med spesifiserte rettigheter og plikter for alle deltakende parter. Det er også laget håndbøker for «Technology transfer offices» ved universitetene, noe som i dag finnes ved en lang rekke universiteter.

I grove trekk er rettsordningen at forskeren plikter å informere universitetet om oppfinnelsen, og universitetet informerer deretter, innen angitte frister, finansieringskilden (som i USA kan være en av en lang rekke tunge og mindre tunge instanser). Universitetet har så to år på seg til å avgjøre om retten til utnyttelse skal brukes. Dersom universitetet ikke ønsker å patentere, går retten til å gjøre det over til finansieringskilden.

Det synes å være allmenn enighet om at «the Bayh-Dole Act» (betegnelsen brukt i vid forstand) har bidratt til at det i vesentlig større grad blir overført teknologi fra forskningsmiljøer til næringsliv nå enn før 1980-årene. Vesentlige suksessfaktorer har vært, ikke bare den vedtatte lovgivningen, men en betydelig innsats i å bygge opp rammer for kommersialiseringsvirksomheten, samt betydelige investeringer i infrastrukturen ved universitetene. Det er også tatt hensyn til forhold som forskerne tradisjonelt har ansett som svært viktige, for eksempel retten til å publisere, også når det er gjort oppfinnelser.

3.3.5 Tyskland⁶

Rettighetene til universitets- og høyskoletilsattes oppfinnelser er regulert i lov av 25. juli 1975, *Arbeitnehmererfindungen* (ArbEG). Loven har mye til felles med de nordiske arbeidstakeroppfinnelleslovene. Det slås fast at professorer, dosenter og vitenskapelige assistenter selv eier sine oppfinnelser, og de er ikke forpliktet til å varsle sin arbeidsgiver om oppfinnelser de gjør. Forskere som arbeider i frittstående forskningsinstitutter utenfor det statlige høyskoleområdet, faller ikke inn under denne ordningen.

Statsstøtte som bevilges utenom grunnbevilgningen over statsbudsjettet, gis imidlertid på vilkår av at mottakerinstitusjonen inngår avtale med de tilsatte i prosjektet som omfattes av lærerunntaket, for å sikre seg rettighetene. Det resultat som framkommer, tilhører staten. Det bestemmes også at mottakeren av midlene skal publisere sine resultater senest ni måneder etter at prosjektet er avsluttet.

Flere universiteter og høyskoler har utviklet egne «policies» for hvordan patent- og lisensieringsspørsmål skal håndteres.

3.3.6 Storbritannia⁷

Rettstilstanden i Storbritannia synes uklar. Hovedregelen i *Patents Act* fra 1977 er at arbeidsgiveren blir eier av de tilsattes oppfinnelser dersom disse gjøres som del av de arbeidsoppgavene som normalt inngår i den tilsattes arbeid, og dersom man etter omstendighetene med rimelighet kan forvente at oppfinnelser blir et resultat av dette. Oppfinnerne har rett til økonomisk kompensasjon.

Hva som gjelder i forhold til forskere og lærere som tilsettes for å drive forskning og undervisning i sin alminnelighet, er imidlertid uklart. Flere universiteter har utarbeidet «policies» som innebærer at universitetet har rett til de tilsattes oppfinnelser mot å yte et vederlag, med mindre det foreligger en avtale med en ekstern bidragsyter som er tilkjent rettighetene til forskningsresultatet. Det er imidlertid et problem at flere av disse «policies» ikke er blitt nedfelt i noen avtale med de enkelte tilsatte eller med deres fagforeninger.

3.3.7 Frankrike⁸

Frankrike har en egen lov om arbeidstakeroppfinnelser av 13. juli 1978. Loven er siden supplert med flere forordninger. Bestemmelsene her er også anvendelige på forskere ved universiteter og høyskoler.

Oppfinneren har rett til å bli navngitt i patentsøknaden (såkalt *droit moral*) og en rett til økonomisk godtgjørelse ved utnyttelse av patentet. Denne retten kan ikke overføres til andre. Andre rettigheter til oppfinnelsen kan imidlertid gå over til andre, og i forhold til de såkalte «tjenesteoppfinnelser» (*inventions de service*) er regelen at bare arbeidsgiveren kan få patent på dem.

«Tjenesteoppfinnelser» er oppfinnelser som gjøres av en tilsatt enten som oppfyllelse av en avtale der det å gjøre oppfinnelser (*mission inventive*) virkelig er den tilsattes oppgave (*fonction effective*), eller oppfinnelser som er resul-

6. Opplysningene om Tyskland, Storbritannia, Frankrike og Nederland er i det alt vesentlige hentet fra Immaterialrettsutvalgets utkast til delinnstilling om arbeidstakeroppfinnelser ved universiteter og høyskoler.

7. Jf. fotnote 1.

8. Jf. fotnote 1.

tat av studier og forskning som den tilsatte uttrykkelig har fått i oppdrag å utføre. Arbeidsgiver har bevisbyrden for at det foreligger en tjenesteopfinnelse.

Alle andre oppfinnelser tilhører oppfinneren. Dersom oppfinnelsen er gjort som ledd i en tilsatts utøvelse av tjenesten eller takket være arbeidsgivers ressurser, eller innenfor dennes område, har arbeidsgiveren rett til helt eller delvis å utnytte rettighetene som oppfinneren får ved å ta patent. Arbeidsgiveren må som hovedregel benytte seg av denne retten senest fire måneder etter at han er blitt varslet av den tilsatte om oppfinnelsen. Den tilsatte har plikt til å gi varsel.

De fleste universitetene har egne organer for vurdering av de tilsattes vitenskapelige resultater. Disse gir også juridisk og praktisk rådgivning. Det finnes også et nett av organisasjoner for teknologioverføring og patentforvaltning. Disse opererer med forholdsvis generøse vederlagssatser til de enkelte oppfinnere.

I inneværende år ble det vedtatt en ny lov om forskning og innovasjon. Hensikten er å bedre og fremme overføring av teknologi fra forskning til bedrifter, samt øke antall nye bedrifter som har universitetene som utgangspunkt. Loven kan oppsummeres i fire punkter:

- Den skal fremme mobilitet mellom forskningsmiljøer og bedrifter ved at forskere får tillatelse til å delta i opprettelse av firmaer, være konsulenter og sitte i styret for bedrifter
- Den skal fremme teknologioverføring ved at det startes inkubatorvirksomhet knyttet til universiteter og forskningsinstitusjoner
- Det innføres skatteinsentiver til fordel for innovative bedrifter
- Det utarbeides et juridisk rammeverk som er tilpasset innovative bedrifter

3.3.8 Nederland⁹

Etter nederlandsk rett har arbeidsgiveren rett til patent på en oppfinnelse som en tilsatt gjør i tjenesten, forutsatt at denne tjenesten innebærer at den tilsatte skal bruke sine kunnskaper til å gjøre oppfinnelser av den type som er gjort. Det antas at dette gjelder også for oppfinnelser som gjøres av tilsatte forskere både ved forskningsinstitutter og ved universitetene, men dette er ikke helt uomstridt. Oppfinneren har rett til vederlag, blant annet beregnet ut fra oppfinnelsens økonomiske betydning og omstendighetene rundt dens tilblivelse. Retten til å kreve slikt vederlag bortfaller tre år etter at patent er innvilget. Avtaleklausuler som fraviker disse bestemmelsene om vederlag er ugyldige. Oppfinneren har rett til å bli navngitt i samband med patentsøknaden og patentet.

Nederland har ingen sentral offentlig institusjon til å administrere rettighetene til oppfinnelser gjort ved universiteter og forskningsinstitutter. Det er de enkelte institusjoners oppgave å ta seg av dette. Mange av universitetene synes imidlertid i liten grad å utnytte de tilsattes oppfinnelser kommersielt.

9. Jf. fotnote 1.

Kapittel 4

Problemstillinger ved kommersialisering

4.1 Innledning

I denne delen av utredningen diskuterer utvalget en del sentrale problemstillinger knyttet til kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler. Følgende premisser ligger til grunn for diskusjonen:

- Det er et mål å øke kommersiell utnyttelsen av forskningsresultater fra universiteter og høyskoler
- Med utgangspunkt i dagens situasjon blir problemstillingen derfor å finne fram til hvordan dette best kan oppnås uten at det går på bekostning av de sentrale verdier som institusjonene bygger på, og de kjerneoppgaver de er tillagt, i første rekke undervisning og grunnforskning
- Dette skjer i en kontekst der kommersialisering for mange fagfelts vedkommende er en ny aktivitet, og en aktivitet som - særlig gjennom sitt økonomisk rettede formål og preg - skiller seg til dels sterkt fra de aktiviteter institusjonene i utgangspunktet er ment å drive, har tradisjon for å drive og er organisert med sikte på drive
- Kommersialisering er som oftest en lang, tung, dyr og arbeidskrevende prosess der utsiktene til å lykkes i det enkelte prosjekt normalt er svært usikre, og hvor det bare unntaksvis oppnås betydelig økonomisk gevinst

Det er derfor ikke grunn til å tro at kommersialisering generelt kan bli noen viktig inntektskilde, verken for forskere eller institusjon. De samfunnsmessige gevinster av de enkeltprosjekter som lykkes, vil imidlertid kunne være betydelige, både i form av økonomisk avkastning på enkelte prosjekter og som grunnlag for oppbygging eller utvikling av spesialiserte fagmiljøer ved institusjonene eller i næringslivet. Usikkerheten knyttet til kommersialisering impliserer imidlertid at man må være villig til å akseptere at det vil være en høy risiko for at de ressurser som investeres i et kommersialiseringsprosjekt, ikke vil gi økonomisk avkastning. Man må være villig til å ta økonomisk risiko og akseptere tap som en normal del av aktiviteten, både for å kunne få fram de enkeltprosjektene som blir en økonomisk suksess, og for å opprettholde den faglige aktiviteten som springer ut av kommersialiseringsmiljøene, slik at denne kan tjene som basis for framtidige kommersialiseringsprosjekter.

- Økt kommersialisering ved universiteter og høyskoler vil måtte skje i institusjoner hvor de sentrale aktørene - forskerne - normalt har et tilsetningsforhold som gir dem stor individuell frihet med hensyn til hvordan de vil innrette sin forskningsaktivitet.
- Dette betyr at skal man få til økt aktivitet, må det normalt skje gjennom bruk av insentiver, ikke ved påbud. Samtidig må både institusjon og forsker forholde seg til restriksjoner og rollekonflikter man i stor grad er ukjent med i dag, og som til dels står i klar motstrid til de grunnprinsipper institusjonene bygger sin virksomhet på.

- Kommersialisering involverer i praksis alltid minst tre parter: Forskeren, institusjonen og en ekstern part. Siden kommersialisering involverer spørsmål knyttet til både opphavsrett og utnyttelsesrett og økonomiske spørsmål, er det nødvendig at man avklarer ikke bare rettigheter og plikter, men også hvilke roller de ulike parter skal ha i samarbeidet.
- Kommersialisering av forskningsresultater kan ikke ses isolert fra institusjonenes øvrige virksomhet; den må tvert i mot ses på som en aktivitet med klare konsekvenser for forskernes så vel som for institusjonenes arbeidsmåte og rolleoppfatning. Kommersialisering vil dermed kreve en gjennomtenking av både forskerrollen og institusjonens rolle i slik virksomhet, ikke bare i det enkelte prosjekt, men også mer generelt. De valgene man treffer når det gjelder disse spørsmålene, vil være avgjørende for både form, innhold og omfang av kommersialisering ved universiteter og høyskoler.

To sentrale og nært beslektede problemstillinger som vil måtte danne utgangspunkt og plattform for disse vurderingene, er:

- Er kommersialisering av forskningsresultater en aktivitet som skal drives ved, i regi av, eller med medvirkning av, universiteter og høyskoler?
- Forholdet mellom kommersialisering og institusjonenes og forskernes faglige frihet og uavhengighet

Utvalget skal se på disse to problemstillingene først

4.2 Er kommersialisering av forskningsresultater en oppgave for universiteter og høyskoler?

4.2.1 Institusjonens utgangspunkt

Virksomheten ved universiteter og høyskoler reguleres av *Lov om universiteter og høyskoler* (lov 12.05.1995 nr. 22) I lovens formålsparagraf (§ 2) heter det om disse institusjonenes oppgaver:

1. Institusjonene under denne lov skal gi høgre utdanning som er basert på det fremste innen forskning, kunstnerisk utviklingsarbeid og erfaringskunnskap. Innenfor et nasjonalt nettverk for høgre utdanning og forskning (Norgesnett) skal institusjonene samarbeide og utfylle hverandre i sine faglige aktiviteter. Utdanningstilbud skal utformes og ses i sammenheng med andre nasjonale og internasjonale utdanningstilbud.
2. Institusjonene skal drive forskning og faglig utviklingsarbeid og/eller kunstnerisk utviklingsarbeid.
3. Institusjonene kan ikke gis pålegg om læreinnholdet i undervisningen og innholdet i forskningen eller det kunstneriske og faglige utviklingsarbeid.
4. Institusjonen har ansvar for å formidle kunnskap om virksomheten og for å utbre forståelse for vitenskapens metoder og resultater.
5. Institusjonene har ansvar for å gi eller organisere tilbud om etterutdanning på sine fagområder.

6. Universitetene og de vitenskapelige høyskolene har et særlig nasjonalt ansvar for grunnforskning og forskerutdanning og for å bygge opp, drive og vedlikeholde forskningsbiblioteker og museer med vitenskapelige samlinger og publikumsutstillinger. Andre institusjoner kan tillegges et tilsvarende ansvar på sine særskilte fagområder.
7. Undervisningsspråket er til vanlig norsk.»

Som det framgår, sies det ikke noe i formålsparagrafen om kommersialisering. I lovens § 17, «Samarbeid og deltakelse i andre tiltak», finner vi imidlertid bestemmelser som går direkte på enkelte sider av kommersialiseringproblematikken. Her fastslås det at:

«En institusjon kan opprette eller delta i selveiende tiltak eller i selskap når slik deltakelse er av interesse for institusjonens faglige virksomhet og til nytte for samfunnet.»

Slikt engasjement må imidlertid ikke gripe inn i den frie forskning og undervisning ved institusjonen:

«Institusjonen må ikke begrense sin selvstendighet i faglige spørsmål og kan heller ikke skille ut sine ordinære undervisnings- og forskningssoppgaver.»

Denne typen utskillelse av virksomhet kan i tillegg bare skje innenfor de rammer som departementet eventuelt måtte trekke opp i generelle retningslinjer. Institusjonen har rapporteringsplikt overfor departementet, og dette kan pålegge den å tre ut av slikt samarbeid hvis det anses nødvendig av hensyn til institusjonens primæroppgaver.

Loven synes dermed å bygge på den grunnholdning at kommersialisering er noe institusjonene under visse vilkår *kan* gi seg inn i, men at slik virksomhet må anses som sekundær og underordnet det som er institusjonenes primæroppgaver; grunnforskning og undervisning. En hovedproblemstilling blir dermed om et slikt utgangspunkt og en slik ramme for denne type virksomhet gir tilstrekkelig insitamenter og tilstrekkelig handlefrihet for institusjonene til å ivareta de samfunnsinteressene som knytter seg til kommersiell utnyttelse av den vitenskapelige kompetanse de forvalter. Skal vi svare på spørsmålet i overskriften, må vi derfor se nærmere på den forståelse institusjonene og departementet har bygget på når det gjelder spørsmålet om i hvilken utstrekning kommersialisering av forskningsresultater kan anses ikke bare som en legitim del av virksomheten ved institusjonene, men også som en forpliktelse for dem.

Universiteter og høyskoler har to hovedoppgaver: de skal bygge opp kunnskap på sine fagområder, og de skal formidle denne kunnskapen til andre. Vi kan kalle disse oppgavene henholdsvis *forpliktelsen til kunnskap* og *forpliktelsen til formidling*.

Forpliktelsen til kunnskap er den grunnleggende; oppfyllelsen av denne er også en forutsetning for forpliktelsen til formidling. Forpliktelsen til kunnskap realiseres dels gjennom den forskning som utføres av institusjonens faglig tilsatte, dels realiseres den ved at fagmiljøene holder seg oppdatert

om den forskning på feltet som foregår ved andre institusjoner - nasjonalt og internasjonalt

Kunnskapsoppbygging skjer på faglige premisser, gjennom et samspill mellom forskere på fagfeltet. Kunnskapen har verdi i seg selv og verdi som basis for videre kunnskapsoppbygging, men har i tillegg en åpenbar bruksverdi for andre. Det er derfor naturlig å kombinere forpliktelsen til kunnskap med en forpliktelse til formidling; at kunnskapen formidles til personer utenfor forskerfellesskapet som i utgangspunktet ikke besitter den. Den tradisjonelt viktigste måten dette skjer på er gjennom utdanning, der institusjonene stiller sin kunnskap til disposisjon for samfunnet slik at samfunnet får de fagfolk det trenger for å løse sine oppgaver. I tillegg har man tradisjonelt formidlet kunnskap dels gjennom vitenskapelige publikasjoner, dels gjennom såkalt «populærvitenskapelig formidling».

Realiseringen av forpliktelsen til formidling har imidlertid antatt nye former de siste tiårene, særlig gjennom den markante økningen i den såkalte eksternt finansierte virksomheten eller oppdragsvirksomheten ved institusjonene. Denne virksomheten kjennetegnes ved at instanser utenfor institusjonen - offentlige og private - i én eller annen forstand «bestiller» forskning eller annet faglig arbeid fra institusjonen, alternativt ved at forskningsmiljøer søker støtte fra organer som finansierer forskning eller selv tar kontakt med potensielle oppdragsgivere med forslag om prosjekter. På denne måten stiller institusjonen sin faglige kompetanse og kunnskap til disposisjon for oppdragsgivere som har bruk for den i sin virksomhet, eller som gjennom å finansiere forskningen stiller kunnskapen til disposisjon for samfunnet. Vi kan altså snakke både om en kunnskaps- og en kompetanseoverføring fra institusjonen til samfunnet.

Som diskusjonen ovenfor viser, er «formidling» et dynamisk begrep. Begrepsinnholdet skifter over tid, som det skifter mellom fagfelt. Det faktum at en bestemt type formidlingsaktivitet ikke nevnes eksplisitt i lovteksten, betyr følgelig ikke i seg selv at dette er en aktivitet som bør være institusjonene fremmed. Ser vi på den del av formålsparagrafen som angår formidling, ser vi da også at den er svært åpen:

«Institusjonen har ansvar for å formidle kunnskap om virksomheten og for å utbre forståelse for vitenskapens metoder og resultater.»

I en kommentarutgave til loven (Bernt 2000:23) framholdes det, under henvisning til uttalelser i lovens forarbeider, at

«[Det er] en forpliktelse for institusjonene å formidle sine innsikter ut i samfunnet. De høyere utdanningsinstitusjonene forvalter samfunnsmessige ressurser som skal bidra til forståelse og produktivitet, og de har plikt til å søke å dele sine innsikter med samfunnet ellers.»

Dette er et syn som går ganske langt i å hevde institusjonenes plikt til å stille sin kompetanse til disposisjon for samfunnet. Ut fra dette synes det åpenbart at økt og systematisk satsing på kommersialisering av forskningsresultater både kan begrunnes med, og kan være et nødvendig virkemiddel for, at institusjonen skal kunne oppfylle sin forpliktelse til formidling i den forstand begrepet brukes i loven. Denne forståelse av loven støttes av at kommersialisering allerede er en vel etablert praksis ved flere institusjoner, og utgjør en

helt sentral del av grunnlaget for den vitenskapelige virksomheten på enkelte fagfelt.

Bestrebelsene for å øke kommersialiseringen av forskningsresultatene er med andre ord ikke et spørsmål om å introdusere en grunnleggende ny aktivitet, men snarere om å øke og systematisere en eksisterende virksomhet. Kommersialisering av forskningsresultater må derfor ses på som en like naturlig del av en forskers aktiviteter som undervisning og deltagelse i oppdragsprosjekter.

4.2.2 Samfunnets forventninger

Det er i dag et sterkt politisk ønske om å øke kommersialisering av forskningsresultater fra universiteter og høyskoler. Klarest kommer dette fram i Stortingsmelding nr. 39, 1998-99, «*Forskning ved et tidsskille*», som har et eget avsnitt om temaet, der man er svært konkret når det ønskede system beskrives (op.cit.:3.2.6):

«Regjeringen ønsker en bedre kommersiell utnyttelse av patenterbare oppfinnelser fra universitetene og høyskolene. Tiltak som skal bidra til at en oppnår dette, bør oppfylle følgende kriterier:

- Forskerne skal ha plikt til å orientere institusjonen når de har utviklet et produkt eller en prosess som det er grunn til å anta kan regnes som en patenterbar oppfinnelse, og som kan danne grunnlag for kommersialisering
- Institusjonene skal ha et større ansvar for å bidra til at flere oppfinnelser blir ført fram til næringslivet. Så vel forskerne som institusjonene skal ha del i eventuelle inntekter som følger med slik kommersialisering
- Forskeren skal ha rett til å publisere sine forskningsresultater, for eksempel i artikler og bøker
- Man må unngå at kommersialiseringsarbeidet svekker den langsiktige, grunnleggende forskningen ved institusjonene
- Forskerne bør i samme omfang som i dag ha anledning til å velge forskningstemaer og metoder»

I stortingskomiteens innstilling til meldingen (Innst S nr. 110, 1999-2000) heter det blant annet:

«Komitéen er enig i nødvendigheten av å satse på større grad av kommersialisering av forskningsresultater, og har merket seg at Regjeringen i januar nedsatte et utvalg til å utrede denne saken. Komitéen har registrert at det innenfor forskersamfunnet er en generell mangel på kompetanse når det gjelder kommersialisering. Det er derfor nødvendig å legge til rette for nærmere kontakt mellom forskning og kommersiell verdiskapning. Komitéen mener det er nødvendig med et sterkere engasjement fra institusjonenes side i dette arbeidet, og at det bør tilrettelegges for et hjelpeapparat for bedre kommersiell utnyttelse av patenterbare oppfinnelser.»

I Forskningsmeldingen tar man også opp spørsmålet om det såkalte «lærunntaket» og de implikasjoner dette har for kommersialiseringen av forskningsresultater:

«Flere har påpekt at økt kommersialisering krever at universitetene og høyskolene som institusjoner engasjerer seg sterkere i arbeidet. For å sikre institusjonene utbytte av et slikt engasjement må de få en del av de eventuelle inntektene. Men også når forskeren selv forestår kommersialiseringen, har mange satt spørsmålsteget ved om det er rimelig at forskeren alene skal høste inntektene av det arbeid han eller hun har utført i arbeidstiden og med utstyr og instrumenter som er eid av det offentlige. Flere har derfor hevdet at institusjonene alltid bør få en del av inntektene, slik det er vanlig i mange land.»

Også Mjøs-utvalget (171-172) diskuterer «lærerunntaket». I sin diskusjon trekker utvalget inn de samme momenter som de vi har gjengitt fra Forskningsmeldingen og komitéinnstillingen:

«Dagens ordning [det vil si «lærerunntaket»] burde i prinsippet gi forskerne et sterkt incitament til å forsøke å kommersialisere egne forskningsresultater. Forskerne har imidlertid sjelden økonomi eller tid til å starte en slik prosess, og det er heller ikke sikkert at institusjonskulturen oppmuntrer til det. Det er åpenbart derfor at Bondevik-regjeringen ønsker å vurdere ordninger som sikrer at *institusjonene* går inn i dette arbeidet. Men ønsker man at institusjonene skal satse på slik kommersialisering, må de også ha noe igjen for det, det vil si en del av eventuelle lisensinntekter. [vår kursivering]

I tillegg trekker utvalget imidlertid inn en par andre momenter som det er verd å se nærmere på. Utvalget presiserer at «lærerunntaket» kun gjelder kommersiell utnyttelse av *oppfinnelser*, hvilket betyr at de inntekter som følger med *publisering* av forskningsresultater ikke omfattes av loven. Den ordning man følgelig måtte komme fram til når det gjelder oppfinnelser, vil dermed ikke ha umiddelbare konsekvenser for inntekter som resultat av publisering.

Utvalget gjengir det syn som lagt til grunn ved University of Virginia når det gjelder hva som er målsetningen med kommersialisering:

«Ved [University of Virginia] understreket man imidlertid at hovedsiktet målet med kommersialiseringsarbeidet ikke var å skaffe universitetet inntekter. I praksis var det få patenter som ga noe særlig utbytte. *Snarere betraktet man arbeidet som en del av institusjonens samfunnsansvar.* Universitetet har plikt til å sørge for at samfunnet får tatt i bruk oppfinnelser som kan bidra til vekst og velferd». (Vår kursivering)

Det moment som her trekkes fram, er etter vår oppfatning det sentrale. Universitetene og høyskolene er samfunnsinstitusjoner. Dette må ligge til grunn for all virksomhet ved institusjonene, også kommersialisering, og reglene om rådigheten over og de økonomiske interessene knyttet til slik virksomhet, må være slik at de best mulig legger forholdene til rette for institusjonenes arbeid med å ivareta denne samfunnsfunksjonen.

Også Hervik-utvalget (113-114) avlegger kommersialisering en visitt i sin innstilling:

«Det kan se ut til at det i de land hvor kunnskapsinstitusjonene, det vil si universiteter og høyskoler, har eller kan få overført eiendomsretten, er vesentlig lettere å få til kommersialisering av forskningen. Institusjonene har da et incentiv i form av en inntektsmulighet for å bistå forskeren, støtte og veilede og legge til rette for kommersialisering. Det

normale internasjonalt er en tredeling, hvor forsker (forskergruppe), forskningsinstitusjon og kommersialiseringselskap får én tredel hver av verdien og inntektene. Dette bidrar samtidig til å styrke kontakten og samarbeidet med næringslivet.

Denne lovregelen [lærerunntaket] tar kun hensyn til forskernes individuelle interesser - ikke institusjonenes og samfunnets interesser. Lovverket ser samtidig ut til å ha som konsekvens at institusjonene ikke prioriterer kommersialisering.»

Ønsket om økt kommersialisering har også kommet til uttrykk gjennom flere konkrete tiltak fra Regjeringens side, hvorav det mest aktuelle er FORNY-programmet. I Forskningsmeldingen uttales det at

«Regjeringen vil fortsatt gjøre aktiv bruk av de eksisterende virkemidlene som er rettet mot kommersialisering av FoU-resultater fra universitets- og høgskolesektoren, som for eksempel FORNY-programmet ---.»

Vi må etter dette legge til grunn at kommersialisering av forskningsresultater er en naturlig del av institusjonenes forpliktelse til formidling, og at det er et sterkt ønske fra samfunnet at institusjonene arbeider for å øke denne aktiviteten. Det framholdes fra flere hold at forutsetningen for å få til en slik økt satsing, er at institusjonene får insitamentet til å gjøre det, ved at de på én eller annen måte blir part i prosessen og får del i de mulige inntektene.

4.3 Institusjonenes og forskernes frihet

Selv om man tar som utgangspunkt at kommersialisering av forskningsresultater er en naturlig del av institusjonenes forpliktelse til formidling, vil den form slik aktivitet antar og de premisser virksomheten vil måtte drives på basis av, måtte tilpasses særtrekk ved institusjonene. Dette gjelder både institusjonell status, indre organisering, forskernes tilsettingsforhold, og den helt grunnleggende ideologiske basis for institusjonenes virksomhet. Særlig viktig denne forbindelse er de grunnleggende verdier som knytter seg til den faglige frihet institusjonene og de vitenskapelige tilsatte har, ikke bare når det gjelder forskningens resultater og innretning, men også når det gjelder valg av tema, samarbeidspartnere og formidlingsform.

Institusjonenes kjerneoppgave - frambringelse av ny kunnskap gjennom forskning - er en prosess som må skje på faglige premisser. Forskingen skal være kreativ og søkende, preget av prøving og feiling, og den kjennetegnes av at endring i interesser og prioriteringer må kunne styres av hva som faglig sett til enhver tid synes mest fruktbart. Det er med andre ord forskeren og fagmiljøene selv som prinsipielt bestemmer hva man skal forske på, hvilke metoder man skal bruke og hvordan man skal presentere sine resultater. Dette anses som grunnleggende verdier, både ut fra idealer om åndsfrihet og desinteresert sannhetssøken, og ut fra historiske erfaringer om hvordan man best kan legge forholdene til rette for ny vitenskapelig erkjennelse.

En konsekvens av et slikt grunnsyn på forskningens frihet er at det er nødvendig at både forskeren og den institusjon han/hun er tilknyttet har stor grad av både formell og reell frihet til selv å bestemme sin faglige dagsorden. Dette

kommer da også til uttrykk i Universitets- og høyskoleloven hvor institusjonens undervisnings- og forskningsfrihet nevnes særskilt i § 2 nr. 3. Mens dette utgangspunktet må tåle en del modifikasjoner når det gjelder fagplaner m.m. for undervisningen, er denne friheten som utgangspunkt og hovedregel så å si ubegrenset for forskningen. Jf. kommentarene i note 5 til denne bestemmelsen i *Bernt: Lov om universiteter og høyskoler med kommentarer* (Fagbokforlaget, 2000), note 5 til § 2, s. 21, hvor det framholdes at dette prinsippet ikke bare gjelder for institusjonen, men også for den enkelte tilsatte, om enn med de praktiske modifikasjoner som følger av institusjonens rett til å prioritere bruken av egne ressurser ellers:

«For den enkelte tilsatte er forskningsfriheten i utgangspunktet like grunnleggende. Det er en sterk tradisjon for at tilsatte i forskerstillinger ikke kan gis pålegg verken om forskningstema eller om opplegg av forskningsvirksomheten ellers, hvis ikke dette er særskilt fastsatt i tilsetningsavtalen for eksempel ved at stillingen er knyttet til et bestemt prosjekt. For mange fags vedkommende vil det imidlertid ligge et sterkt styrings- og prioriteringsredskap i den måte ressurser fordeles på - penger, utstyr, tilgang til utstyr, hjelpepersonale med mer. Dette er som alminnelig utgangspunkt helt legitimt, så lenge det er uttrykk for et saklig begrunnet valg med hensyn til hva akkurat denne institusjonen eller dette fagmiljøet vil satse ressurser på. Den enkeltes forskningsfrihet gir ikke noe krav på å være beskyttet mot de økonomiske konsekvensene av institusjonelle forskningsstrategiske valg.»

Av dette følger to konsekvenser som er sentrale i forbindelse med kommersialisering. På den ene side innebærer den store friheten for den enkelte forskertilsatte har med hensyn til hvordan han eller hun vil innrette sin forskningsaktivitet, at institusjonen ikke uten videre kan pålegge forskeren å kommersialisere sine forskningsresultater eller å innrette sin forskning og publisering av denne slik at kommersialisering blir mulig. Skal man oppnå økt kommersialisering, er man derfor - uansett lovbestemmelser - i realiteten både avhengig av at det utvikles en kultur i forskningsmiljøene for at det å vurdere muligheten for kommersialisering er en naturlig del av i prinsippet enhver forskningsprosess, og av at forskeren gis insentiver til å kommersialisere.

På den annen side illustrerer sitatet at innholdet i forskerens - og for den del institusjonens - faglige frihet selvsagt påvirkes av den virkelighet forskningen foregår i. Mye av den forskning som foregår ved institusjonene - og dette gjelder ikke minst de fagfelt der kommersialisering er vanligst - teknologiske, naturvitenskapelige og medisinske fag - er avhengig av ressurser som ikke uten videre er tilgjengelig for forskeren. Tvert imot må ressursene som oftest hentes utenfor institusjonen. Den oppdragsgiver eller finansierende instans som skaffer ressursene til veie, vil naturlig nok kunne ha sine oppfatninger både om hva det skal forskes på, og til dels også om hvordan forskningen skal foregå. Ikke minst vil oppdragsgiver ofte være opptatt av muligheten for kommersiell utnyttelse av forskningsresultatene fra det/de prosjekter han eller hun helt eller delvis finansierer, og vil ønske å få del i en eventuell fortjeneste eller ha et ord med i laget når det gjelder hvor denne skal gå.

Den frihet forsker og institusjon har, har dermed i mange tilfeller faktiske begrensninger, også når det gjelder muligheten til å «velge bort» kommersialisering og/eller selv styre den form kommersialiseringen skal ha. Sty-

ringsretten følger pengene. På den annen side betyr disse forholdene at kommersialiseringsproblematikken er bedre kjent blant forskere og ved institusjonene enn antall kommersialiseringer i regi av forskerne selv kan forlede en til å tro ¹⁰.

Siden eksterne finansieringskilder ofte er inne i bildet i prosjekter som fører til kommersialisering, vil vi diskutere dette temaet spesielt i ([Link til Kommersialisering og ekstern finansiering](#)) kapittel 4.7.

Vi kan konkludere med at økt kommersialisering av forskningsresultater vil, gitt institusjonenes og forskernes tradisjon for faglig frihet, nødvendigvis måtte skje primært gjennom insentiver og tilrettelegging, og i siste instans gjennom kulturendringer ved institusjonene og i fagmiljøene. Dette kan vise seg å være en langsiktig prosess, men av de grunner som er gjort rede for ovenfor, kan den ikke gjøres raskere og enklere gjennom lovendringer eller påbud alene. Det er enighet blant utvalgets medlemmer at en vellykket styrking av kommersialiseringsarbeidet ved universitetene og høgskolen forutsetter både bedre styring og sterke positive insentiver. Der er imidlertid uenighet i utvalget når det gjelder hva som vil være den riktige balansen mellom positive insentiver og lovpålegg.

4.4 Forsker og institusjon

4.4.1 Institusjonens situasjon - store forventninger, men få virkemidler

Det er som nevnt et sterkt politisk ønske om å utnytte forskningsresultater kommersielt i høyere grad enn hittil. Det er videre antatt at det ved universiteter og høgskoler er et stort uutnyttet potensial for kommersialisering. Som en konsekvens av dette er det en klar forventning i det politiske miljø, i næringslivet og i samfunnet for øvrig om at institusjonene skal bidra til å øke kommersialiseringen av forskningsresultater, og dermed bidra til økt næringsvirksomhet på eksisterende og nye felt.

Drift og kvalitetssikring av virksomheten ved universiteter og høgskoler anses i Norge som et samfunnsansvar. Mesteparten av forskningen ved institusjonene er i en eller annen forstand offentlig finansiert - gjennom institusjonenes bevilgning over statsbudsjettet, bevilgninger fra Norges forskningsråd, EUs rammeprogrammer, og som oppdragsforskning for ulike offentlige instanser. Det er da rimelig at det offentlige i særlig grad mener å ha krav på «avkastning» på de ressurser som er investert i institusjonene, i form av tilbakeføring til samfunnet av forskningsresultater som kan styrke næringslivet i landet.

Som samfunnsinstitusjoner har universitetene og høgskolene forpliktelser overfor samfunnet, og blant disse må også være plikt til å bidra til å framme næringsaktivitet og skape nye arbeidsplasser. Det er god grunn til å tro at nye arbeidsplasser i framtidens Norge i stor grad vil måtte bygge på den

10. Spenningsforholdet mellom disse to elementene - det prinsipielle utgangspunkt og den virkelighet prinsippet opererer i - vil for øvrig være et underliggende tema i enhver diskusjon av forskningen ved universiteter og høgskoler, og dermed også i en diskusjon av kommersialisering av forskningsresultater. Vi vil følgelig ved flere anledninger komme tilbake til dette spenningsforholdet.

kompetanse universiteter og høyskoler har, og som disse institusjonene dermed er de nærmeste - og til dels de eneste - til å framskaffe. Gjennom å fremme god forskning fremmes indirekte resultater som har kommersiell verdi. Gjennom kommersialiseringen av disse skaffes nye arbeidsplasser. Kommersialisering har dermed en viktig samfunnsøkonomisk side, som del av samfunnets verdiskapning. I tillegg har den selvsagt en privatøkonomisk og en bedriftsøkonomisk side, for henholdsvis forsker og institusjon; gjennom vellykket kommersialisering skapes inntekter som generer overskudd.

Både verdiskapningsaspektet og det bedriftsøkonomiske aspektet er relevante for institusjonene. Utgangspunktet må her være at universitetene og høyskolene - gitt de kjerneoppgaver de har - har et særlig ansvar for den type «avkastning» som verdiskapningen representerer. Det bedriftsøkonomiske aspektet er også relevant, ikke minst siden institusjonene i framtida etter alt å dømme må hente en større del av sine inntekter fra andre kilder enn de offentlige budsjettene. Men det bedriftsøkonomiske aspektet må her begrenses til det som angår finansieringen av denne type virksomhet.

Institusjonen må kunne være med å høste fruktene av de investeringene som er foretatt for å få fram et kommersielt vellykket prosjekt og slik at denne avkastningen i neste omgang kan fungere som «risikokapital» ved satsning på andre tilsvarende prosjekter.

En ambisjon om at kommersialisering skal generere en «merverdi» som kan brukes til å delfinansiere andre sider av institusjonens virksomhet, vil for det første være prinsipielt betenkelig fordi det ville bety at institusjonene ville bli kommersielle enheter på en måte som ville bryte grunnleggende med deres rolle i samfunnet, og som kunne påvirke profil og innretning av virksomheten på en uheldig måte. I tillegg vil dette kunne medføre en fare for «tapping» av den kommersielt rettede virksomheten som resulterer i at det blir mindre ressurser som kan satses på slik virksomhet. Det ideelle vil derfor være at den kommersielt rettede virksomheten i størst mulig utstrekning kan «hvile i seg selv». Dette krever på den annen side at ressursinnsatsen fra institusjonens side blir synliggjort, både når det gjelder tilsattes arbeidstid, og når det gjelder tilgang til og bruk av infrastruktur.

Forventninger om at universiteter og høyskoler skal generere kommersialiserbare forskningsresultater er altså sterke og entydige. Det forventes at institusjonene skal allokere ressurser til denne type virksomhet. Når forskningen ved disse institusjonene fører fram til resultater av en slik art at de lar seg utnytte kommersielt, er situasjonen imidlertid den ut fra dagens regler at forskeren selv har utnyttelsesretten til resultatene så lenge ikke annet er avtalt, mens institusjonen ikke har noen rett til andel i slik avkastning, heller ikke dekning av de utgifter den kan sies å ha hatt i forbindelse med den forskning som har ført fram til kommersialiseringen.

Forskerens enerett til avkastningen av oppfinnelsen følger av bestemmelsen i patentloven § 1, hvor det fastslås som hovedprinsipp at

«Den som har gjort en oppfinnelse som kan utnyttes industrielt, eller den som oppfinnerens rett er gått over til, har i overensstemmelse med denne lov rett til etter søknad å få patent på oppfinnelsen og derved oppnå enerett til å utnytte den i nærings- eller driftsøyemed.»

I arbeidstakeroppfinnelsesloven er det gjort unntak fra dette for oppfinnelser som er gjort av tilsatte som ledd i tilsettingforholdet, men i § 1, andre avsnitt fastslås det at lovens regler om arbeidsgivers rett til arbeidstakers oppfinnelser ikke gjelder for «lærere og vitenskapelig personale ved universitet og høyskole.» Lovens regler er også ellers utformet på en måte som passer dårlig på vitenskapelig tilsatte ved universiteter og høyskoler. En ny regel som gir institusjonen rettigheter i forhold til oppfinnelser gjort av tilsatte, vil derfor måtte få form som en særbestemmelse, enten i arbeidstakeroppfinnelsesloven eller i universitets- og høyskoleloven.

Arbeidstakeroppfinnelseslovens system er at arbeidstakerne som formelt utgangspunkt har de samme rettigheter i forhold til sine egne oppfinnelser som andre oppfinnere (§ 3). Men loven inneholder en rekke bestemmelser om arbeidsgivers rettigheter som langt på vei speilvender dette utgangspunktet.

For det første har arbeidstaker en alminnelig plikt til å gi arbeidsgiver skriftlig melding om oppfinnelse som kan være av interesse for bedriften «uten unødig opphold». (§ 5). Dette gjelder også oppfinnelser som er gjort i arbeidstakers fritid, uten forbindelse med tjenesten (jf. § 4 siste avsnitt).

Bedriften kan så som hovedregel innen en fire måneders frist (§ 6) «kreve retten til oppfinnelsen overført helt eller delvis til seg» mot at arbeidstaker får en «rimelig godtgjøring» (§ 7). Vilkåret for at en tilsatts oppfinnelse skal gå inn under denne generelle regelen er imidlertid at oppfinnelsen er gjort av «arbeidstaker som har forsknings- eller oppfinnervirksomhet som sin vesentligste arbeidsoppgave» eller at oppfinnelsen «utgjør . . . resultat av en nærmere angitt oppgave som arbeidstaker er blitt pålagt i sin tjeneste» (§ 4 første avsnitt første alternativ). Dette innebærer at universitetene og høyskolene som hovedregel ikke ville kunne gjøre en slik rett gjeldende selv om «lærerunntaket» ble opphevd. For ordinære forsknings- og undervisningsstillinger utgjør forskningen etter arbeidsavtalen mindre enn halvdel av arbeidstiden og kan dermed ikke anses som den «vesentligste arbeidsoppgave». Heller ikke for stipendiater og andre rekrutteringsstillinger ville dette avgrensningskriteriet passe særlig godt. Selv om disse har forskning som sin vesentligste aktivitet, er denne til gjengjeld ikke primært utført for arbeidsgiver, men som et ledd i egenkvalifisering.

Det andre alternativet i den samme bestemmelsen - at oppfinnelsen er et resultat av «en nærmere angitt oppgave som en arbeidstaker er blitt pålagt i sin tjeneste» - passer heller ikke her. Som vi har sett, gir ikke tilsettingsforholdet for denne type personale ved universiteter og høyskoler grunnlag for slike pålegg med hensyn til forskningens innhold og innretning.

I tillegg til disse to alternative grunnvilkårene, er det et krav at den aktuelle utnyttelsen av oppfinnelsen «faller innenfor bedriftens virksomhetsområde». For universitetene og høyskolene ville dette i seg selv være en avgjørende begrensning. Et ønske om at institusjonene skal legge vekt på å legge forholdene til rette for kommersialisering av forskningsresultatene, vil ikke kunne tjene som grunnlag for å si at alminnelig kommersiell virksomhet og det å få fortjeneste på denne, er en del av disse institusjonenes «virksomhetsområde.»

For oppfinnelser som er gjort «i annet samband med tjenesten» enn det som er angitt som vilkår i første avsnitt i § 4, har bedriften noe mer begrensede

rettigheter. Den kan kreve å få utnytte oppfinnelsen i sin virksomhet dersom utnyttelsen faller innenfor bedriftens virksomhetsområde» (§ 4 andre avsnitt første setning). Også i dette tilfellet vil med andre ord begrensningen til det som ligger innenfor institusjonens «virksomhetsområde» slå inn, men her kan man tenke seg en del oppfinnelser som institusjonen vil kunne nyttiggjøre seg selv, men altså uten rett til å overføre en slik rett til andre.

Arbeidsgiver kan også innen fire måneder etter at han eller hun har mottatt melding om oppfinnelsen, kreve å få inngå avtale med oppfinneren om utnyttelse av oppfinnelsen, hvis den faller innenfor bedriftens virksomhetsområde (§ 4 andre avsnitt andre setning). Det samme gjelder oppfinnelse som arbeidstaker har gjort uten forbindelse med tilsettingsforholdet. Men også her er det et vilkår at utnyttelsen faller innenfor «bedriftens virksomhetsområde».

Samfunnets forventninger sammenholdt med det eksisterende lovverk setter institusjonene i en svært vanskelig situasjon. De blir pålagt ansvar for en oppgave de selv ikke har noen kontroll med, og hvor avkastningen i det vesentlige faller på andres hender.

Dette paradokset ligger under mange av de problemstillingene som tas opp nedenfor. En løsning av paradokset må ta utgangspunkt i en analyse av forholdet og samspillet mellom forsker og institusjon, mer presist i en vurdering av hvilken rolle man ønsker institusjonen skal ha i kommersialisering, mot forskerens etablerte rett til selv å utnytte kommersielt resultatene av sin forskning.

4.4.2 Forskerens og institusjonens bidrag til kommersialisering

Når en forsker tilsettes ved en institusjon, vil han eller hun ha behov for ulike typer støttefunksjoner for å kunne utføre sitt arbeid. Støttefunksjonene kan enten være av materiell art, for eksempel laboratorier og spesialutstyr, eller de tar form av medvirkning av andre tilsatte - teknisk-administrativt tilsatte, stipendiater, andre forskere. Kravene til - og kostnadene forbundet med - støttefunksjonene varierer sterkt fra fagfelt til fagfelt. På de fagfelt der omkostningene ved forskning er høye, for eksempel i laboratorie- og utstyrsfag, vil institusjonens grunnbevilgning normalt ikke strekke til. Ressurser må derfor hentes fra andre, eksterne kilder. Disse er dels andre offentlige kilder forutsatt brukt til slike formål, særlig Forskningsrådet og etter hvert også EUs rammeprogrammer, dels dreier det seg om inntekter fra private og offentlige kilder gjennom at institusjonen påtar seg ulike typer oppdragsforskning.

Mens ressurser fra institusjonens eget budsjett i vesentlig grad kommer automatisk, eller i alle fall er forholdsvis lett tilgjengelige for kompetente forskere så langt de rekker, er ressurser som hentes inn fra eksterne kilder, noe man får i konkurranse med andre, eller fordi man har etablert seg som et faglig særlig fremragende miljø. Det er dermed institusjonens dyktigste forskere som får slike ressurser.

Selv om de ressurser som hentes inn, er avhengig av enkeltforskere/forskergrupper og er tenkt brukt til bestemte prosjekter eller programmer, har de gjerne også verdi for institusjonen *qua* institusjon fordi den får vitenskapelig utstyr som også kan brukes til andre formål enn til det prosjekt som opprinnelig skaffet ressursene til veie. Gjennom den eksterne finansieringen får institusjonene også anledning til å tilsette stipendiater, forskere og teknisk-

administrativt personell den ellers ikke ville kunne tilsette, personell som også kommer den øvrige virksomheten ved institusjonen til gode. I den grad institusjonen klarer å skaffe omfattende ekstern finansiering, vil den dessuten framstå som faglig solid, og dermed som attraktiv både for dyktige forskere, som vil søke seg dit, og for oppdragsgivere, som vil plassere nye prosjekter/programmer der.

Aktiviteter med ekstern finansiering er imidlertid sjelden fullfinansiert av eksterne kilder. Den definitive hovedregel er at institusjonen skyter inn egne ressurser - både personalmessige og materielle - for å fullfinansiere aktiviteten.¹¹ Situasjonen er dermed også her ofte at institusjonen går inn med betydelige ressurser i aktiviteter som eksterne oppdragsgivere og noen ganger også forskeren i sin tur kan ta ut inntekter fra gjennom kommersialisering.

Vi kan si at forsker og institusjon lever i et slags symbiotisk forhold: Gjennom sitt tilsettingsforhold får forskeren tilgang til de støttefunksjoner han eller hun trenger, enten direkte gjennom institusjonens budsjett og ved bruk av dens personalmessige og utstyrsmessige ressurser, eller indirekte ved at tilsettingsforholdet gir tilgang til finansieringskilder. Omvendt, gjennom å knytte til seg dyktige forskere får institusjonene tilgang til personalmessige og materielle ressurser, og den får en prestisje som bidrar til økt eksternt finansiert virksomhet og dermed til økt faglig virksomhet generelt.

Den beskrivelsen som er gitt ovenfor, vil imidlertid etter alt å dømme bli mindre dekkende i årene som kommer. Institusjonene vil høyst sannsynlig få trangere rammer når det gjelder de bevilgninger/inntekter som kommer *automatisk*, det vil i hovedsak si bevilgninger over institusjonenes kapitler på statsbudsjettet. De totale ressurser som brukes til forskning vil forhåpentlig ikke bli mindre, men de vil i høyere grad bli ressurser det må konkurreres om, mellom institusjonene og mellom disse og andre forskningsutførende instanser. Det oppleves som et problem for institusjonene at de, som følge av denne utviklingen, vil ha stadig mindre «frie» ressurser til disposisjon som de kan bruke til å finansiere eller støtte opp om faglig verdifulle prosjekter som ikke når opp i konkurransen om eksterne midler.

Denne utviklingen vil generelt føre til at institusjonene vil måtte fokusere på inntektssiden på en langt sterkere og mer systematisk måte enn i dag. I en slik situasjon vil kommersialisering komme i et nytt lys, i alle fall på to måter. På den ene side vil vi måtte regne med at institusjonene ikke lenger uten videre vil akseptere at de stiller infrastruktur gratis til disposisjon for prosjekter med antatt inntektpotensial. På den annen side vil vi måtte regne med at institusjonen vil ønske å ha del i de inntekter kommersialisering kan føre til. Går vi til andre land, ser vi at inntekter fra slik virksomhet i beste fall kan utvikle seg til å bli en ikke ubetydelig inntektskilde for institusjonen, en inntektskilde den i en mer presset økonomisk situasjon enn dagens vil kunne være avhengig av for å opprettholde eller øke volumet på forskning med et kommersielt potensial.

Symbiosen mellom forsker og institusjon får dermed en tilleggsdimensjon: Mens institusjonen på den ene side vil lete etter nye inntektskilder for å

11. Eller vel heller omvendt: det er som regel den eksterne finansieringen som har karakter av «toppfinansiering».

bedre sin økonomiske situasjon, vil forskeren kunne ha interesse av at deler av de inntekter som genereres ved kommersialisering av forskningsresultater brukes til å styrke infrastrukturen rundt det aktuelle forskningsmiljøet i form av opprustning og nyanskaffelse av utstyr, forskningsassistanse, støtte til symposier, reiser, m.m. Dette vil komme forskeren til gode, ikke bare i form av tilgang til ressurser som vedkommende selv kan utnytte, men også ved at det blir mulig å opprettholde og videreutvikle et forskningsmiljø på høyt nivå på vedkommendes fagområde, med blant annet den konsekvens at det blir mulig å tiltrekke seg dyktige nye forskere via rekruttering eller fra andre institusjoner.

Institusjonens forhold til kommersialisering vil også avhenge av kommersialiseringens omfang. En sammenligning med den historiske utviklingen innen den eksternt finansierte virksomheten ved institusjonene kan illustrere dette. Den eksternt finansierte virksomheten startet i det små, som eksterne tilskudd til utstyr og stipendiater knyttet til enkeltforskeres virke. Institusjonene var vanligvis lite inne i bildet *qua* institusjoner. Etter hvert som virksomheten vokste i omfang, ble institusjonene i stadig større grad trukket inn, dels fordi virksomheten fikk økende faglig betydning, dels fordi den gjennom sitt omfang hadde store økonomiske og personalmessige konsekvenser. Resultatet er at man i dag - i det minste ved de større institusjonene - har bygd opp et apparat for drift av denne virksomheten, samt at den i stadig høyere grad behandles som det den i realiteten er - en integrert del av den totale faglige virksomhet ved institusjonen.

Det er rimelig å anta en lignende utvikling når det gjelder kommersialisering. Dagens situasjon er på de fleste fagfelt å sammenligne med de tidlige stadier av den eksternt finansierte virksomheten: Kommersialisering har relativt lite omfang, og den er knyttet opp mot enkeltforskere eller enkelte forskergrupper. Dersom kommersialiseringen øker, vil den imidlertid før eller siden nå et omfang som gjør at institusjonen vil måtte forholde seg til den *qua* institusjon, av både faglige og økonomisk-administrative grunner. Ved noen institusjoner er man allerede i ferd med å komme i denne situasjonen: Kommersialisering øker i omfang, og på ulike måter trekker den på institusjonens faglige og infrastrukturelle ressurser uten at institusjonen selv har kontroll over dette. I det lange løp er dette selvsagt en situasjon institusjonene ikke kan leve med.

Konkluderende kan vi si at mens utvikling av kommersialiserbare forskningsresultater selvsagt er avhengig av forskeren, av hans eller hennes kreativitet, ideer og innsats, er forskeren også helt avhengig av den infrastruktur i vid forstand som institusjonen gir, for å komme fram til det resultat som er utgangspunkt for kommersialiseringen. Kombinasjonen forsker/institusjon utgjør den nødvendige forutsetning for frembringelse av kommersialiserbare forskningsresultater og utnyttelse av disse. Følgelig bør begge være parter i kommersialiseringsprosessen med slike plikter og rettigheter at det foreligger et best mulig insitament for en slik virksomhet.

4.4.3 Institusjonens og forskerens rolle i kommersialisering

Spørsmålet blir så på hvilken måte institusjonen best skal kunne bli en part eller aktør i kommersialisering av forskningsresultater, og hvordan institus-

jonens rolle best kan avstemmes mot forskerens. Ovenfor argumenterte vi for at kommersialisering angikk institusjonen på iallfall tre måter:

- Politisk-strategisk, ved et ønske fra samfunnet om økt kommersialisering av forskningsresultater, et ønske som finner god klangbunn hos institusjonene selv
- Økonomisk, ved at institusjonene har kostnader knyttet til de prosjekter som har kommersialisering som resultat, samt har behov for inntekter for å fremme fremtidig kommersialiseringsarbeid
- Styringsmessig, ved at institusjonen har behov for å ha oversikt og kontroll med den aktivitet som foregår ved institusjonen og/eller i dens regi

Hvem som skal ha utnyttelsesretten til forskningsresultater, er et sentralt spørsmål i alle disse sammenhengene, men det er bare en av flere viktige problemstillinger som det er nødvendig at vi forholder oss til.

Det politisk-strategiske momentet er klart det viktigste. Både samfunnet og institusjonene har en klar interesse av å øke antall kommersialiseringer. Også de fleste forskermiljøer må antas å ha samme interesse. I denne sammenheng blir følgende tre spørsmål sentrale:

- Hvordan vi best kan sørge for at den forskning som har et kommersielt potensial gis en innretning og en organisering som ivaretar denne interessen uten at man samtidig kommer i konflikt med institusjonenes grunnleggende forskningsmessige og forskningsetiske forpliktelser
- Hvordan vi best kan sørge for at de forskningsresultater som kan patenteres, virkelig patenteres
- Hvordan vi best kan sørge for at patentene blir utnyttet

Ser vi de tre spørsmålene i forhold til rollefordelingen mellom institusjon og forsker, er det etter utvalgets oppfatning ganske åpenbart at bare dersom det er etablert systemer som sikrer at institusjonen kommer inn i prosessen på en systematisk måte, vil det være mulig å utnytte det potensial for kommersialisering som ligger i institusjonens forskningsmiljøer. Det kan etter utvalgets oppfatning heller ikke være slik at forskeren skal ha krav på hele det økonomiske utbyttet som måtte komme ut av en kommersialisering når de forskningsresultater denne bygger på, er framkommet ved bruk av institusjonens ressurser. En slik ordning kan også føre til at forskeren vil ha særinteresser som er i strid med institusjonens interesser.

Det er imidlertid like åpenbart at de ordninger som etableres må være slik at de oppmuntrer forskeren til kommersialisering. Dette forutsetter blant annet ordninger der de involverte parter oppfatter at de får en rimelig og rettferdig kompensasjon for sin innsats.. Som nevnt vil dette være særlig viktig i en situasjon der man er akutt avhengig av forskerens kreativitet og innsats, og i en kultur i så høy grad preget av frihet som den vi finner ved universiteter og høyskoler. Det er imidlertid delte meninger i utvalget om hvorvidt disse hensynene også er avgjørende argumenter mot overføring av rådighet og utnyttelsesrett fra forsker til institusjon.

Fra institusjonens side tilsier en rimelighetsbetraktning at den får en mulighet til å få dekket de kostnader den har hatt ved det prosjekt/de prosjekter som fører fram til kommersialisering. Dette er kostnader det ikke alltid er enkelt å dokumentere. Det vil derfor måtte utvikles en bevissthet om de kost-

nader som inngår i et prosjekt slik at man basis av dette kan finne fram til enkle fordelingsnøkler som er vel kjent for institusjonens forskere, og som rutinemessig tas med i de kontrakter med oppdragsgivere som institusjonen inngår.

I den grad kommersialiseringen gir overskudd, reiser spørsmålet seg om institusjonen også skal ha del i dette, eller om den skal nøye seg med å få dekket sine kostnader på enkeltprosjektet. Selv om kommersialisering vanligvis ikke gir særlig økonomisk uttelling, er det likevel flere eksempler på at når man lykkes, kan det være tale om relativt betydelige summer. På den annen side vil institusjonell satsing på kommersialiserbar forskning regelmessig føre til økonomisk tap på en stor andel av prosjektene. I den grad kommersialiseringen gir overskudd, bør dette derfor deles på de partene som sammen har gjort kommersialiseringen mulig, og da etter en fordelingsnøkkel som tar hensyn til den innsats den enkelte part har ytt, og som om mulig også gir institusjonen en tilstrekkelig avkastning til å dekke inn underskudd på andre prosjekter.

En forutsetning for at institusjonen skal kunne gi positive bidrag til kommersialiseringsarbeidet, er at den har oversikt over den aktuelle virksomheten, slik at den kan gå inn med råd, veiledning og støtte der det er behov for det. Et slikt innsyn i aktivitet med kommersialiseringspotensial er også nødvendig fordi det ofte dreier seg om virksomhet av ikke ubetydelig omfang som skjer i regi av dens tilsatte, til dels i arbeidstiden eller nært knyttet opp mot annen faglig virksomhet, ved bruk av institusjonens infrastruktur og med klare konsekvenser for den øvrige faglige aktivitet. Institusjonen må også ha tilstrekkelige ressurser til å bygge opp et apparat som kan forestå kommersialiseringen. Dette er et argument både for at det må etableres ordninger som medfører at et slikt apparat blir tatt i bruk, og for at institusjonen må sikres en andel av den fortjeneste som eventuelt måtte genereres ved oppfinnelser gjort av dens tilsatte.

Utvalget er enige om at det sentrale mål er å finne fram til ordninger som fremmer kommersialisering av forskningsresultater. Det er også enighet om at det beste er at dette målet nås gjennom insitamenter og belønningssystemer for forskerne, og at det i forbindelse med en kommersialiseringsprosess er viktig i så høy grad som mulig å bevare forskernes tradisjonelle frihet når det gjelder valg av tema, samarbeidspartnere og formidlingsform. På den annen side er man enige om at institusjonen må trekkes inn og ha medansvar for at kommersialiseringsprosessen gjennomføres med et best mulig resultat. De ordninger som velges må derfor representere en fornuftig balanse mellom forskernes og institusjonenes behov, og det er grunnleggende viktig at begge parter gis det best mulige insitament til å delta i og gi bidrag til denne prosessen. Når det gjelder den nærmere avveining mellom de motstående hensyn som gjør seg gjeldende her, deler imidlertid utvalget seg i et flertall (Bernt, Børresen Dale og Rolstadås) og et mindretall (Annexstad og Skard).

Etter *flertallets* oppfatning vil en overføring til institusjonen av rådighet og utnyttelsesrett til oppfinnelser gjort med utgangspunkt i forskningsvirksomhet, være et prinsipielt og praktisk uheldig, og unødvendig, inngrep i forskernes tradisjonelle frihet til selv å kunne styre bruken av sine forskningsresultater. Flertallet mener at ønsket om en økt interesse for og satsing på kommersialisering av forskningsresultatene, også fra forskernes side, best vil

ivaretas ved en modell der råderetten og utnyttelsesretten beror hos forskeren, men hvor institusjonen samtidig gis de økonomiske rettigheter og praktiske styringsmidler som er nødvendig for å ivareta samfunnets interesser i en best mulig kommersiell utnytting av forskningens resultater. Flertallet mener det er prinsipielt viktig å holde fast ved at det må være opp til forskeren selv å bestemme om et forskningsresultat med et antatt kommersielt potensial skal forsøkes utnyttet på denne måten, eller stilles fri rådighet for fellesskapet. Institusjonen må imidlertid gis mulighet til å gi råd og prøve å påvirke dette valget, og dersom forskeren velger å forsøke kommersialisering, skal institusjonen ha førsteretten til å tilby forskeren et opplegg for denne. Dette skjer ved at det utarbeides en plan for kommersialiseringen i samarbeid mellom institusjon og forsker. Planen kan så nedfelles i en avtale som spesifiserer hva som skal gjøres, hvem som har ansvar for hva i prosessen, samt en fordelingsnøkkel for eventuelle inntekter. Det bør lovfestes en norm for hva som skal være den normale fordeling, men med mulighet til å fravike denne dersom spesielle forhold tilsier det.

Det er en forutsetning at institusjonen har plikt til å gi forskeren et tilbud dersom institusjonen etter en kompetent vurdering anser kommersialisering å være realistisk. Dersom institusjonen etter en slik vurdering finner at sannsynligheten for å nå fram med en kommersialisering er svært liten og derfor velger å ikke gå videre i prosessen, eller forskeren finner at det tilbud som gis ikke er godt nok, må forskeren stå fritt til selv å stå for kommersialiseringen. Også i slike tilfeller må institusjonen være berettiget til det samme vederlag som den ellers ville fått.

Etter flertallets oppfatning vil det imidlertid kunne få uheldige konsekvenser om de statlige forsknings- og utdanningsinstitusjonene skal ha en enerett eller ubetinget fortrinnsrett til å bestemme hvordan slik kommersialisering skal skje. Det kan føre til at snevre institusjonsinteresser går foran bredere samfunnsinteresser, og det vil også lett kunne skape en betydelig grad av byråkratisering rundt denne virksomheten.

Mindretallet vil framholde at samfunnets forventninger sammenholdt med dagens lovverk setter institusjonene i en umulig situasjon. De pålegges en plikt og et ansvar for en oppgave de selv ikke har kontroll med, og hvor avkastningen i det vesentlige faller på andres hender. For å komme ut av denne situasjonen mener disse medlemmene at det er nødvendig at institusjonene gis adgang til å overta rettighetene til utnyttelse av oppfinnelsene, slik at de kan være ansvarlige for utnyttelsen av rettighetene som knytter seg til disse.

I andre land er den vanligste regulering på dette området at rettighetene til utnyttelse av forskningsresultatene tillegges institusjonen, samtidig som forskeren får en nærmere definert del av inntektene. Dette prinsipp bør, etter disse medlemmenes oppfatning, også legges til grunn for den offentlig finansierte forskningen i Norge. Den danske modellen synes etter disse medlemmers mening å gi en rimelig fleksibilitet i forholdet mellom forsker og institusjon. Her er systemet at institusjonen innen en to måneders frist kan kreve utnyttelsesretten til en oppfinnelse overført til seg. Innenfor denne fristen kan institusjonen også pålegge forskeren å ikke offentliggjøre forskningsresultatet. Det kan avtales at forskeren selv kan utnytte oppfinnelsen med en tilbakeføring av inntekter til institusjonen. Denne modellen bør etter disse

medlemmenes syn legges til grunn for regulering av forskningsrettighetene fra universitets- og høyskolesektoren også i Norge.¹²

Som det vil framgå, er det enighet mellom flertall og mindretall om at det må etableres en ordening hvor institusjonene sikres en del av inntektene. Flertallet legger imidlertid til grunn at det vil være både prinsipielt og praktisk uheldig om forskeren fratras kontrollen med sine resultater uten etter eget samtykke. Ser vi det fra institusjonen side, får den en kompensasjon for sine kostnader, samt en mulighet til å få del i et potensielt overskudd. Den får også den nødvendige oversikt og kontroll med virksomheten som den har behov for. Til sammen gir dette etter flertallets oppfatning institusjonen et insentiv til å arbeide aktivt for økt kommersialisering og praktiske muligheter for å gjøre dette i samarbeid med forskerne

Utvalget er enige om at uansett hvilken modell som velges, må følgende forutsetninger være tilstede:

- Institusjonen må framstå som forskerens partner, ikke som hans eller hennes motstander
- Det apparat for kommersialisering som institusjonene har til disposisjon må være profesjonelt både faglig og organisatorisk
- Institusjonens del av inntektene må så langt som mulig gå tilbake til det/de miljøer som tjente dem inn eller som har hatt utgiftene ved virksomheten.

4.5 Kultur for kommersialisering

Vi har ovenfor (kapittel 4.2.) argumentert for at kommersialisering må ses på som en naturlig del av institusjonenes forpliktelse til formidling. Dette betyr imidlertid ikke at det i dag rent allment er en kultur i forskningsmiljøene for at kommersialisering er en naturlig del av det å drive forskning. Holdningene er riktignok gradvis i ferd med å endres, og det finnes enkelte forskningsmiljøer hvor kommersialisering inngår som en integrert del av virksomheten, men det er ennå en lang vei å gå før dette er blitt en del av alle forskeres oppfatning av sin egen rolle. Utvikling av en slik kultur er en grunnleggende forutsetning for økt kommersialisering, og fraværet av den har flere konsekvenser.

For det første har det den selvsagte konsekvens at der er færre kommersialiseringer enn det ellers kunne vært, selv om forskeren i prinsippet er interessert i å kommersialisere sine resultater. Dette skyldes dels at forskere sitter med resultater som har et kommersielt potensial uten at de selv er klar over det, og dels skyldes det at forskeren gjennom publisering eller på annen måte ødelegger muligheten for patentering ut fra uvitenhet om hva som kreves i en slik prosess.

En annen situasjon har vi der en forsker bevisst velger bort kommersialisering til fordel for publisering eller annen form for offentliggjøring. En forskers karriere og anseelse blant kolleger er avhengig av at han eller hun har

12. Det er gjort nærmere rede for mindretallets syn i ([Link til Forsker og institusjon](#)) kapittel 4.4 og ([Link til Institusjonens og forskerens rolle i kommersialisering](#)) kapittel 5.6. I ([Link til](#)) kapittel 7 og ([Link til](#)) 8 er mindretallets syn innarbeidet i et forslag til ny lovtekst i universitets- og høyskoleloven. Videre er det i ([Link til Særuttalelse fra mindretallet](#)) kapittel 5.16 tatt inn en særuttalelse fra mindretallet

offentliggjort sine resultater slik at de kan gjøres til gjenstand for kritisk vurdering av fagfeller. Det kan derfor oppstå situasjoner der ønsket om publisering kommer i konflikt med kravet om hemmelighold i forbindelse med patentering. I slike tilfeller kan valget for mange være enkelt: man velger publisering.

Den tredje konsekvens er at forskeren til tider kan komme til å frasi seg sine rettigheter eller selge dem for en sum som ikke står i noe som helst rimelig forhold til det økonomiske potensialet de har. Dette skjer typisk ved at forskeren inngår en avtale med en ekstern oppdragsgiver som er ugunstig for forskeren med hensyn til kommersiell utnyttelse av resultatene, men som er faglig verdifull fordi den gir forskeren tilgang til verdifullt utstyr, til laboratorier eller forskningsmateriale, eller fordi den simpelthen gir penger til ny forskning. Som i det forrige eksemplet, følger slike holdninger logisk av at forskeren opptrer som - nettopp - forsker. Det må være en oppgave for institusjonen å bygge opp belønningsordninger som framtrer som fullverdige alternativer til slike arrangementer med eksterne samarbeidspartnere.

Å utvikle en kultur for kommersialisering vil dels stille krav til institusjonen, dels til forskermiljøene selv:

- Institusjonen må ha en positiv holdning til, og et profesjonelt apparat for, kommersialisering
- Kommersialisering må anses som faglig meritterende

4.6 Kommersialisering som mål og som (uventet) resultat

Blant annet som et resultat av en manglende kultur for kommersialisering har den definitive hovedtyngde av den forskning som foregår ved universitetene og ved mange av høyskolene ikke kommersialisering som uttalt mål. Kommersialiserbare resultater er derfor ofte et «tilfeldig» resultat av et større prosjekt/program, eller av mange års forskning der mange personer har vært involvert, i varierende grad, i varierende tidsrom og i varierende roller. I tillegg har finansieringskildene vanligvis vært mange og forskjelligartede.

Dette er en viktig grunn til at man i så liten grad har utviklet et avtaleverk eller lagt opp til en praksis som tar høyde for de problemer som kan dukke opp i forbindelse med kommersialisering, ved for eksempel på forhånd å regulere rettigheter innad i en forskergruppe med tanke på en eventuell patentering. Gitt at det kan være mange personer involvert, kan det også være et problem å sortere ut hvem som har ytt de essensielle bidrag til det kommersialiserbare resultatet, i motsetning til hvem som for så vidt har bidratt, men uten at bidraget kan sies å være essensielt. Det gir seg selv at grensene her kan være vanskelige å trekke. Det kan også tenkes at den/de som kommer fram til et kommersialiserbart resultat ikke har vært sentrale i - eller arbeidet med sentrale problemstillinger i - prosjektet/programmet.

Et særlig problem her er konstallasjonen seniorforsker/rekruert, fordi slike prosjekter/programmer ofte vil involvere personer som tar sitt hovedfag eller sin doktorgrad på delstudier innen prosjektet/programmet. Dette forholdet reiser egne problemer ved at tema for rekruttens prosjekt eller avhandling kan være gitt av seniorforskeren. I tillegg kommer den kunnskap eller de ideer rekrutten får gjennom veiledning av seniorforskeren. I høyere grad enn

det som er tilfellet for forholdet mellom ulike forskere innen prosjektet/programmet, kan man derfor reise spørsmålet om hvem det er som har ideen og dermed har rett til å delta i utnyttelsen av den.¹³

Det å utforme generelle regler for å regulere rettigheter innad i en forskergruppe eller mellom seniorforsker og rekrutt som passer for alle disse ulike situasjonene er vanskelig. Imidlertid er det både mulig og nødvendig å etablere enkle kjørerregler, basert på de erfaringer enkeltforskere og forskergrupper har fra kommersialiseringsprosesser. Dette må være en sentral oppgave for institusjonene.

Når det gjelder prosjekter med hel eller delvis ekstern finansiering, er situasjonen noe annerledes, i og med at det for slike normalt settes opp kontrakter for det enkelte prosjekt der rettighetsforhold vanligvis er et punkt som rutinemessig tas med. Dette reiser egne spørsmål som vi vil se nærmere på i neste avsnitt.

4.7 Kommersialisering og ekstern finansiering

Ifølge sitt mandat skal utvalget begrense sitt arbeid til «kommersialisering utført ved og finansiert av universiteter og høyskoler». Dersom dette forstås slik at utvalget utelukkende skal behandle kommersialisering som framkommer som et resultat av en prosess uten finansiering fra andre kilder enn institusjonene selv, vil utvalgets innstilling, ut fra den praktiske virkelighet ved institusjonene i dag, ha bare sterkt begrenset praktisk betydning.

Som tidligere nevnt er såkalt «ekstern finansiering» av forskning - forskning som helt eller delvis er finansiert fra andre kilder enn institusjonen selv - svært utbredt ved mange institusjoner. Den andel inntektene fra slik virksomhet utgjør av institusjonenes samlede inntekter har vært til dels sterkt økende de siste 10-15 år, og det er et ønske fra samfunnets side om at andelen skal øke ytterligere. Slike inntekter er særlig viktige ved de største institusjonene, der ekstern finansiering utgjør en betydelig del av forskningsfinansieringen - for noen fagfelts vedkommende i en grad som medfører at den er styrende for innretningen av den faglige aktiviteten er den til og med den største inntektskilden.¹⁴ De fagfelt hvor kommersialisering til nå har vært en aktuell problemstilling, er i stor grad de samme som de hvor ekstern finansiering har størst omfang.

Skal man beskrive hvordan kommersialisering av forskningsresultater faktisk foregår og gi regler for hvordan den skal foregå, må man derfor ikke se kommersialisering bare som et forhold mellom to parter - forskeren og institusjonen - men som et trekantforhold mellom forsker, institusjon og én eller flere eksterne finansieringskilder.

13. Forholdet mellom seniorforskere og rekrutter har også en annen side. I den grad kommersialisering krever hemmelighet og utsettelse med publisering, vil rekrutten være i en vanskeligere situasjon enn seniorforskeren fordi han/hun vil være avhengig av åpenhet for å kunne avlegge sin eksamen eller gjennomføre sin disputas. Rekrutter vil derfor måtte skjermes mot å havne i en slik situasjon. Dette spørsmålet vil vi komme tilbake til nedenfor (kap. 4.8).

14. For noen institutters vedkommende kan den eksterne finansieringen utgjøre opp mot 85% av de totale ressurser brukt til forskning.

«Eksterne finansieringskilder» kan sies å være av to hovedtyper. På den ene side har man organer som helt eller delvis har forskningsfinansiering som sin oppgave. Disse kan i sin tur deles i to grupper: Offentlige institusjoner og private humanitære organisasjoner eller fond. De mest sentrale organene av førstnevnte kategori er Norges forskningsråd, EUs rammeprogrammer for forskning og Nordisk Råds programmer. De mest sentrale organene av sistnevnte kategori er de humanitære organisasjonene innen helse, som Kreftforeningen, Landsforeningen for hjerte- og lungesyke og lignende organisasjoner.

På den annen side har man private og offentlige firmaer eller organisasjoner som kjøper forskning til bruk i egen virksomhet - den klassiske oppdragsforskningen. I vårt land gjelder dette offentlig virksomhet på alle forvaltningsnivåer - departementer, fylkeskommuner og kommuner, samt større organisasjoner, for eksempel i arbeidslivet. I privat virksomhet er det - naturlig nok - særlig store firmaer innen kompetansekrevende felt som er de betydeligste kundene, for eksempel innen olje- og gassvirksomheten og på medisinske fagfelt.

Ser vi på forholdet mellom disse hovedtypene og utforming og omfang av kommersialiseringsvirksomheten, er bildet ganske variert. Enkelte tendenser kan likevel spores. De organer som primært gir penger til grunnforskning, har hatt en tendens til ikke å regulere rettigheter til kommersiell utnyttelse av forskningsresultater i sine kontrakter, mens de som gir penger til målrettet forskning, som hovedregel har gjort det, i det minste på fagfelt der kommersialisering framstår som en aktuell mulighet. Offentlige finansieringskilder har som hovedregel hatt en større tendens til å se bort fra kommersialisering i sine kontrakter enn private, som systematisk har dette med i sine. I dag ser vi imidlertid en tendens til at alle finansieringskilder - også de som tradisjonelt ikke har tenkt i slike baner - har begynt å ta med bestemmelser om rettighetene til en eventuell kommersiell utnyttelse av forskningsresultatene i sine kontrakter. De bestemmelser som tas inn kan variere, men de har alle det til felles at utnyttelsesrettighetene ikke tillates lagt til enkeltforskeren.

En type bestemmelser finner vi i standardkontraktene til Norges forskningsråd og EU. Forskningsrådet og EU er samfunnsinstitusjoner og ser seg som sådanne ikke som instanser som selv ønsker rettighetene til kommersiell utnyttelse av forskningsresultater.

EUs rammeprogrammer for forskning har ikke som målsetning å finansiere forskning for forskningens egen skyld, men for - gjennom forskning - å bidra til samfunnsutviklingen generelt og til verdiskapningen i samfunnet spesielt. Følgelig er det viktig for EU å sørge for at resultatene av den forskning de finansierer, kommer samfunnet til gode på en eller annen måte. For å sikre at så skjer, krever EU at institusjonen tar ansvaret for formidlingen av resultatene til samfunnet, inkludert kommersialisering. Som konsekvens av dette er det et punkt i EUs standardkontrakt for forskningsprosjekter ¹⁵ der det heter i § 8:

- *Knowledge shall be the property of the contractors who carried out the work leading to the knowledge.*

15. Model Contract. Cost reimbursement for research and technological development projects.

-
- If persons employed by a *contractor* may claim rights to *knowledge*, they shall take steps or reach appropriate agreements to ensure that these rights are exercised in a manner compatible with its obligations under this contract.»

Som punkt 1 viser legges rettighetene til institusjonen fordi det alltid er en institusjon som er kontraktspart (*contractor*). Dersom enkeltforskeren skal ha rettigheter under kontrakten, må dette avtales spesielt og ordnes slik at det ikke hindrer samfunnets tilgang til resultatene. Med andre ord, gjennom å undertegne en EU-kontrakt, overlater forskeren utnyttelsesretten til institusjonen.¹⁶

I *Generelle kontraktsvilkår*, som er en del av standardkontrakten mellom Norges forskningsråd og forskningsutførende instans, er det en lignende formulering (punkt 7.2 *Prosjektresultater*):

«Prosjektansvarlig forplikter seg til å ha avtaler med sine tilsatte og sine underleverandører, som hindrer at disse får noen rettigheter i prosjektresultatene.»

Prosjektansvarlig er å forstå som kontraktsparten, som er universitetet eller høyskolen. Rasjonale bak denne formuleringen er det samme som det vi finner i EUs standardkontrakt; forskningsresultatene skal komme samfunnet til gode, og for å sikre dette legges ansvaret hos institusjonen¹⁷. Formuleringen blir imidlertid avsvakket i selve standardkontrakten, der det heter i artikkel 8, første underpunkt (*Eiendomsrett til resultater*):

«Under henvisning til punkt 7.2 siste ledd i Generelle kontraktsvilkår vil Norges forskningsråd presisere at det ikke vil bli ansett som kontraktsbrudd om forholdet til den prosjektansvarliges tilsatte fører til at bestemmelsene i punkt 7.2 ikke kan gjennomføres fullt ut. Det forutsettes imidlertid at den prosjektansvarlige lojalt søker å følge opp intensjonen i punkt 7.2 så langt som mulig, herunder at han om mulig tar spørsmålet opp i egnede forhandlinger med de tilsatte.»

Dette er en formulering som er satt inn med bakgrunn i bestemmelsen i lærunntaket, og som kommer til anvendelse hvor forskeren ikke selv har fraskrevet seg sin rett

De ideelle organisasjonene finansierer grunnforskning på de felter som organisasjonen arbeider på. På en måte kan man si at de langt på vei fungerer som en slags «mini-forskningsråd» på sine felt. Som finansieringskilder for grunnforskning har de - som andre slike instanser - tradisjonelt ikke hatt noen bestemmelser om en eventuell kommersiell utnyttelse av resultatene av den forskning de finansierer. Dette synes imidlertid gradvis å være i ferd med å

16. Det er et åpent spørsmål i hvor høy grad norske forskere er klar over den rettighetsoverføring de aksepterer ved å inngå en kontrakt innen EUs programmer

17. Det prinsipp som ligger til grunn for EUs og Norges forskningsråds kontrakter er i bunn og grunn det samme som det som ligger til grunn for den såkalte Bayh-Dole Act i USA (jf. [\(Link til USA\)](#) kap. 3.3.4). Også her ble rettighetene overført til institusjonene for å sikre at den forskning som det offentlige finansierte kom samfunnet til gode. Forskjellen fra norske forhold er at rettighetene i tilfellet Bayh-Dole Act ble overført fra oppdragsgiver til institusjonen, ikke som i de eksempler vi har vist, fra *forsker* til institusjon.

endre seg. For eksempel gjorde styret i Den Norske Kreftforening 26.05.99 et vedtak om at dersom de midler som stilles til disposisjon for forskning fører fram til resultater der det er et potensial for kommersialisering, forbeholder Kreftforeningen seg retten til å være med i forhandlingene om en eventuell deltagelse. Denne bestemmelsen er nå tatt inn i bevilgningsbrevene fra foreningen.

Kreftforeningen skiller seg dermed fra EU og Norges forskningsråd ved at de selv eventuelt vil kreve (deler av) rettighetene ved en eventuell kommersialisering. I så måte representerer Kreftforeningens bestemmelse en mild variant av den bestemmelse man finner hos private oppdragsgivere for øvrig: alle firmaer har som standard i sine kontrakter at rettighetene til en eventuell kommersiell utnyttelse av forskningsresultatene skal tilfalle firmaet.

Tar vi i betraktning den til dels manglende bevissthet hos forsker og institusjon når det gjelder kommersiell utnyttelse av forskningsresultater, kan vi oppsummerende si at trekanten forsker/institusjon/ekstern finansiering-skilde består av to parter med et noe uklart forhold til kommersiell utnyttelse og én part med et meget klart forhold til det samme. La oss se på de konsekvenser dette kan ha.

Dersom en ekstern aktør betaler alle utgifter ved et prosjekt som har kommersialisering som resultat, er det rimelig at utnyttelsesrettighetene tilfaller den eksterne aktøren. Mens dette er hovedregelen i en forskningsstiftelse eller forskningsinstitutt, er det som tidligere nevnt, svært sjelden tilfellet i universiteter og høyskoler. Her er den definitive hovedregel at man har en kombinasjon av ressurser: Egeninnsats fra den tilsattes og institusjonens side, supplert med pengestøtte fra den eksterne aktøren. Når det i en slik situasjon inngås en kontrakt der alle rettigheter overføres til den eksterne aktør, kan denne sies å få en svært god avkastning på det beløp han eller hun investerer. Med dagens lovverk begrenser institusjonenes rolle seg til essensielt å gi forskeren råd om hvorvidt vedkommende bør gå inn på en kontrakt der han eller hun sier fra seg et mulig inntekspotensial.

Som nevnt er kommersialisering sjelden et eksplisitt mål for forskningssprosjekter ved universiteter og høyskoler. Hvorvidt man kommer fram til et resultat som har kommersiell verdi, kan derfor være mer eller mindre tilfeldig, og det kan i høy grad bygge på resultater fra tidligere prosjekter og programmer. Ser man dette i forhold til det faktum at ekstern finansiering er svært vanlig, og at forskeren i slike sammenhenger ikke sjelden inngår kontrakter der utnyttelsesretten overføres til oppdragsgiver, vil forskeren kunne havne i den situasjon at utnyttelsesrettighetene til enkeltprosjekter kan være avgitt til forskjellige aktører som alle kan ha interesse av - og del i - rettighetene ved det prosjektet som avstedkom det kommersialiserbare resultatet. Dette er selvsagt et problem for forskeren, som har lovt noe han eller hun ikke kan holde, men det vil like åpenbart kunne bli et problem for institusjonen at én av dens tilsatte kommer i en slik situasjon.

Det synes også generelt å være slik at institusjonen ikke - eller bare i liten grad - drar nytte av de inntektene kommersialisering gir, men i atskillig større grad kan bli involvert dersom det oppstår problemer. Man kan si at institusjonen tar en vesentlig del av utgiftene på sin kappe, samt en stor del av den risiko som ellers er forbundet med prosjektet og oppfølgingen av det, men får

lite eller ingenting igjen.¹⁸ Kommersialisering av forskningsresultater er altså nært forbundet med ulike typer ekstern finansiering, der den instans som står for finansieringen har et bevisst forhold til kommersialisering.

Institusjonene må utvikle en tilsvarende bevissthet, både når det gjelder økonomiske og rettighetsmessige forhold. Det er nødvendig at institusjonene utvikler en strategi for kommersialisering, samt nedfeller strategien i sine avtaler og sin praksis.

4.8 Hemmelighold

Grunnforskning har åpenhet som grunnleggende verdi og kvalitetssikringsmekanisme. Som en konsekvens av dette er da også publisering av egne resultater den sentrale måte å bygge opp kompetanse og status på hos forskere.

Kommersialisering har enerett som grunnleggende premiss. Dersom noen skal være villig til å investere de til dels betydelige summer det er tale om for å kunne utvikle et forskningsresultat til et kommersielt produkt, må investorene være sikret at ikke andre - som ikke har investert i prosjektet - kan utnytte resultatene i konkurransen med dem som har.

Gitt den grunnleggende forskjell i utgangspunkt, kan det i universitets- og høgskolesystemet synes problematisk å kombinere (grunn)forskning med kommersialisering. Dette er da også ansett som et vanskelig tema blant forskere. Nå er imidlertid ikke forskningssamfunnet ukjent med hemmelighold eller andre former for restriksjoner knyttet til egne forskningsresultater. Forskersamfunnet er preget av til dels meget hard konkurransen mellom enkeltforskere og grupper. I en slik situasjon vil man til tider måtte være nøye med hva som publiseres og når det publiseres, slik at ikke konkurrenter kan stjele resultater og presentere dem som sine.

Selv om hemmelighold ikke er et ukjent fenomen, er den *form* for hemmelighold som kommersialisering representerer imidlertid en annen enn den forskeren kjenner fra sin ordinære forskningsvirksomhet. I denne er målet alltid i siste instans en publisering av resultatet på vanlig måte, og man styrer selv i relativt høy grad premissene for publiseringen. I kommersialisering styrer forskeren ikke selv prosessen i samme grad, og i tillegg skjer publiseringen ofte i form av et patent, det vil si, antar en form som ikke er generelt akseptert som meritterende for forskeren. Likevel synes dette å være et overkommelig problem: Så lenge den forsinkelse med publisering det er tale om ved patentering ikke strekker seg over en lang periode, synes både forsker og institusjon å kunne leve med forsinkelsen.

I forbindelse med hemmelighold og restriksjoner generelt er det en gruppe som det er grunn til å være særlig oppmerksom på: Forskerrekruttene. Rekruttene er særlig utsatt av to grunner. Som juniorer i et forskningssprosjekt vil de selvsagt være mer sårbare enn seniorenene, ikke minst fordi de er avhengige av seniorenene for å kunne gjennomføre sitt delprosjekt. For det

18. Det problemet som er beskrevet ovenfor gjelder selvsagt ikke bare når den eksterne finansieringskilden er et privat firma. Etter hvert som forskningssamarbeid og -finansiering blir mer og mer internasjonale, samtidig som kommersiell utnyttelse blir mer og mer aktuelt, vil det samme problemet dukke opp i forhold til universiteter og høgskoler i andre land. Disse er like profesjonelle som private aktører.

andre - og viktigst: Forskerrekruttens prosjekt skal munne ut i en avhandling som skal forsvares i en offentlig eksamen (hovedfag) eller offentlig disputas (doktorgrad). Rekruttens karriere er dermed i en langt mer grunnleggende forstand avhengig av at hemmelighold eller andre restriksjoner på offentliggjøring ikke finnes enn det seniorforskeren er. Utsettelse av eksamen eller disputas vil dessuten kunne ha til dels alvorlige økonomiske konsekvenser for rekrutten. Det må derfor være et absolutt krav at kommersialisering ikke fører til uakseptable problemer for denne gruppen. Samtidig er offentliggjøring av slike arbeider en viktig del av den generelle kvalitetssikring av disse.

Dersom det er konflikt mellom rekruttens behov for åpenhet og kommersialiseringens behov for hemmelighold, må sistnevnte vike. Ansvar for å se til at dette skjer, må helt åpenbart ligge hos institusjonen, ikke hos seniorforsker.

Hemmelighold knyttet til kommersialisering synes i dag å være et prinsipielt, snarere enn et praktisk problem. Institusjoner så vel som forskere synes å ha ganske klare og ganske sammenfallende syn når det gjelder å finne en fornuftig balanse mellom de krav til hemmelighold kommersialisering forutsetter og de krav til åpenhet som forskning forutsetter.

Det må imidlertid tas særlig hensyn til forskerrekruttene: Det må være et absolutt krav at hemmelighold knyttet til kommersialisering ikke fører til uakseptable problemer for denne gruppen. Dersom det er konflikt mellom rekruttens behov for åpenhet og kommersialiseringens behov for hemmelighold, må sistnevnte vike. Ansvar for å se til at dette skjer, må helt åpenbart ligge hos institusjonen, ikke hos seniorforsker.

4.9 Samfunnskontakt og rollekonflikter

Den stadig økende rolle forskningsbasert kunnskap spiller for utviklingen av samfunnet har som konsekvens at det stilles stadig høyere forventninger og krav til universiteter og høgskoler om å gi samfunnet del i den kunnskap og kompetanse institusjonene besitter. Ønsket om økt satsing på kommersialisering av forskningsresultater er en del av dette bildet.

Det er flere grunner til at institusjonene bør engasjere seg i samfunnskontakt generelt og i kommersialisering spesielt:

- Det vil være nødvendig å framstå som aktive når det gjelder teknologioverføring til samfunnet for også på denne måten å yte gjengjeld for de ressurser som tilføres institusjonen
- I en situasjon hvor kommersialisering av forskningsresultater er en akseptert form for vitenskapelig og institusjonell aktivitet, vil en aktiv holdning til kommersialisering kunne være et viktig virkemiddel for:
 - Å trekke gode forskere til institusjonen, av faglige så vel som av personlige økonomiske grunner
 - Å heve institusjonens prestisje *qua* institusjon
 - Å fremme entreprenørskap hos de tilsatte
- Kommersialisering av forskningsresultater vil være en potensiell inntektskilde.
- Kommersialisering av forskningsresultater gir institusjonens forskere en

nyttig kontaktflate mot fagmiljøer i næringslivet og ved andre institusjoner, som kan gi viktige impulser til senere forskning

Tilsvarende er det flere grunner til at den enkelte tilsatte bør engasjere seg i kommersialisering av forskningsresultater:

- Videreutvikling av et forskningsresultat mot en kommersielt produkt kan i seg selv være faglig utviklende
- Dersom kommersialisering får status som en akseptert form for vitenskapelig aktivitet, vil den også være faglig meritterende, og den vil gi en mulighet til de forskere som har interesse og anlegg for entreprenørskap å utvikle sine evner til beste for det fagmiljøet og den institusjonen de er en del av
- Kommersialisering har en åpenbar privatøkonomisk side.

For et universitet eller en høyskole er det viktig at institusjonen framstår som ubundet av eksterne interesser. Kontakten mot samfunnet har derfor også en problematisk side fordi det kan oppstå rollekonflikter for både institusjonen og den enkelte tilsatte som en konsekvens av kontakten. Ikke minst gjelder dette i forhold til kommersialisering fordi det her kan dreie seg om betydelige økonomiske innsatser og gevinster.

De problemer som reiser seg er essensielt av etisk karakter, selv om de også kan ha økonomiske konsekvenser, og grensedragningen mellom hva som er akseptabelt og hva som ikke er det, kan være problematisk. Problemene er dels noe institusjonen selv, dels den enkelte tilsatte, må forholde seg til. Bevisstheten om disse problemene er i dag ikke tilstrekkelig utviklet, verken ved institusjonene eller hos de tilsatte. Det vil derfor være nødvendig for institusjonen å utarbeide retningslinjer for hvordan den selv og dens tilsatte skal forholde seg i situasjoner der rollekonflikter kan oppstå, samtidig som den enkelte tilsatte har et personlig ansvar for å være seg bevisst de problemer som oppstår når han/hun er i slike situasjoner. I en slik sammenheng kommer kommersialisering i en særstilling fordi den vanligvis vil omfatte et (privat)økonomisk element av langt større betydning enn i andre former for samfunnskontakt, slik som tradisjonelt biarbeid og oppdragsaktiviteter.

Generelt gjelder at nødvendigheten av å skjerme universitetets faglige selvstendighet i forhold til eksterne aktører krever en bevissthet hos den enkelte tilsatte slik at han eller hun som forsker ikke knytter seg opp mot en bestemt organisasjon eller firma på en slik måte at forskeren oppfattes som organisasjonens/firmaets forlengede arm inn i universitetet, eller slik at det kan oppstå tvil om hvorvidt vedkommende interessemessig representerer universitetet og den frie forskningen, eller en bedrift eller organisasjon.

Faglig integritet må med andre ord alltid stå sentralt. Det samme må økonomisk ryddighet. Det er viktig at det ikke skjer en sammenblanding av ressurser, ved at institusjonens ressurser - personale, utstyr og annen infrastruktur - stilles til disposisjon for oppdragsgiver uten et rimelig vederlag. Dette kan bli spesielt problematisk i forbindelse med kommersialisering av forskningsresultater, fordi en sammenblanding i slike tilfeller som nevnt vil bety direkte støtte til den tilsattes eller den eksterne oppdragsgivers egen vinning. I slike tilfeller er det særlig viktig at universitetet ikke betaler forskerens utviklingskostnader, at aktiviteten i et firma stiftet av den tilsatte ikke drives fra univer-

sitetets lokaler, og at den tilsatte ikke bruker sin ordinære arbeidstid til å arbeide for eget firma, med mindre dette er klart avtalt med institusjonen. Det må i det hele være en grunnleggende forutsetning for alle eksterne forbindelser det her er tale om at sammenblanding av ressurser ikke finner sted.

På den annen side må institusjonene se positivt på at de tilsatte påtar seg eksterne engasjementer, og de må legge forholdene til rette for å oppmuntre til dette. I forbindelse med kommersialisering kan dette for eksempel skje ved å gi tilsatte permisjon for å arbeide i det firma som opprettes for å videreutvikle et forskningsresultat.

Generelt kan vi si at både forsker og institusjon må finne en fornuftig balanse mellom to roller som prinsipielt står i motstrid til hverandre: Forskeren må finne balansen mellom rollen som forsker og rollen som næringsdrivende, institusjonen mellom rollen som samfunnsinstitusjon og rollen som kommersiell aktør. I denne balansegangen er det viktig å erkjenne at den tradisjonelle forsker- og institusjonsrolle vil kunne komme under sterkt press, og følgelig må ha et særlig krav på oppmerksomhet. Med andre ord, til grunn for all aktivitet - tradisjonell så vel som kommersiell - må ligge en erkjennelse av at universitetene og høyskolene er samfunnsinstitusjoner, og at aktiviteter av kommersiell karakter som utføres av institusjonens tilsatte eller i institusjonens regi må underordnes dette overordnede perspektiv.

Oppsummerende kan vi si at institusjonene av både faglige og andre grunner må ha en bred kontaktflate mot samfunnet. En viktig del av denne kontakten er kommersialisering av forskningsresultater. Dette har som konsekvens at institusjonene må oppmuntre sine tilsatte til slik kontakt, samt legge forholdene til rette for tilsatte som ønsker å påta seg ulike eksterne engasjementer. Forutsetningen er imidlertid at institusjonen og den enkelte tilsatte bevarer sin faglige og økonomiske integritet. Institusjonene må derfor utarbeide klare regler for hvordan slike eksterne engasjementer skal foregå.

4.10 Institusjonens oppgaver i kommersialisering ¹⁹

Dersom institusjonene skal være en part i kommersialisering av forskningsresultater, må de på den ene side utvikle en strategi for sin kommersialiseringsvirksomhet og på den andre ha til disposisjon et profesjonelt apparat for å drive virksomheten. Vi har kalt dette apparatet et «innovasjonssenter».

Et innovasjonssenter kan anta ulike former, og det finnes ikke én måte å organisere det på som uten videre er bedre enn andre. Utvalget vil derfor ikke foreslå noen spesifikk modell for et slikt senter, men nøye seg med å beskrive de sentrale elementene som må inngå i det.

Et innovasjonssenter må:

- Være proaktivt, i forhold til forskere og forskermiljøer både på felt der kommersialisering er vanlig, og der det ikke er det, men hvor det finnes et kommersielt potensial
- Drive informasjon, om hva kommersialisering er, hvilke støtteordninger som finnes og hvilken hjelp man kan få

19. Vi viser i denne sammenheng til beskrivelsen av elementene i kommersialiseringsprosessen i [\(Link til\)](#) kapittel 2 ovenfor.

- Ha kompetanse og kapasitet til videreutvikling av ideer
- Yte tjenester når det gjelder vurdering av muligheten for patentering, samt selve patenteringsprosessen
- Yte hjelp til å finne investors
- Yte hjelp til å finne bedrifter som kan utnytte patentet gjennom lisensiering eller oppkjøp
- Ha kompetanse på utvikling og vedlikehold av patentet
- Framstå som forskerens partner, ikke som hans/hennes motpart.

Alle disse elementene er viktige for å utvikle den kultur for kommersialisering som er en grunnleggende forutsetning for økt kommersialisering, de to første på en direkte måte, mens de øvrige er det på en mer indirekte måte, ved at de tjenestene som ytes er profesjonelle.

Innovasjonssenteret kan enten organiseres som en del av institusjonen, i institusjonens randsone, eller institusjonen kan kjøpe disse tjenestene fra en ekstern partner.

Hovedargumentet for en institusjonsintern organisering er at institusjonen gjennom denne får kontroll med sin kommersialiseringsaktivitet. Hovedargumentet mot en slik organisering er at det kan være vanskelig å bygge opp et profesjonelt apparat innen rammen av en tradisjonell forvaltningsinstitusjon. Omvendt vil en institusjonsekstern løsning gjøre det enklere å bygge opp et profesjonelt apparat, men gjøre det krevende for institusjonen å utøve den nødvendige kontroll. Utvalget vil ikke tilrå noen bestemt organisasjonsmodell; dette må det være opp til den enkelte institusjon selv å bestemme, basert på den strategi institusjonen utarbeider.

Kommersialisering krever tilgang til spesialkompetanse som vanligvis ikke finnes ved institusjonene, og som i tillegg er kostbar. Det kan derfor være et problem for alle institusjoner å bygge opp et apparat utelukkende til egen bruk; for de mindre institusjonene vil det i praksis være umulig. Det er imidlertid en betydelig gevinst å hente på et systematisk samarbeid institusjonene imellom, der partene i samarbeidet spesialisere seg på deler av den kompetanse som kreves og selger denne til andre parter, og omvendt. Arbeidsdeling vil være nødvendig både dersom man velger å drive kommersialisering i institusjonens egen regi og dersom man velger en modell der tjenester kjøpes eksternt. Arbeidsdeling vil dessuten være nødvendig dersom kommersialiseringsvirksomheten skal være selvfinansierende: Små enheter vil neppe kunne oppnå dette.

Selv om en institusjon velger en institusjonsekstern løsning for sitt innovasjonssenter, må *visse* funksjoner utføres i institusjonens egen regi.

Institusjonen må ha

- Organer som kan iverksette dens strategi, vedlikeholde den og oppdatere den
- En rådgivningsinstans og en kontakts- og formidlingsfunksjon for forskere med ideer til kommersialisering, samt en instans der forskeren melder sitt ønske om kommersialisering av sine resultater
- Egenkompetanse for å ivareta forskernes og institusjonens interesser, særlig kompetanse av juridisk karakter knyttet til rettighetsspørsmål og kontraktsrett

- Kompetanse til å forvalte institusjonens prosjektportefølje, lisensportefølje og selskapsportefølje.

Den interne kompetansen bør i første fase være knyttet til institusjonens sentrale ledelse, både for at den skal få det alburom den trenger og på grunn av den spesialkompetanse som kreves. Etter hvert som kommersialiseringsaktiviteten øker, vil det derimot kunne bli behov for en desentralisering, i alle fall til de miljøer der kommersialisering er særlig aktuelt, og der volumet på kommersialiseringen er tilstrekkelig stort til at en desentralisert løsning er kompetansemessig og økonomisk selv bærende.

Over tid må det være en målsetning at kommersialiseringsvirksomheten ved i alle fall de større institusjonene blir selvfinansierende gjennom avkastningen fra vellykkede kommersialiseringer. Også for disse vil det imidlertid gå lang tid før dette oppnås, gitt de til dels store kostnader som er forbundet med kommersialisering og det relativt lange tidsperspektiv det kan være tale om før investeringene gir avkastning. For mange av de mindre institusjonene vil den situasjon at kommersialiseringsvirksomheten blir økonomisk selv bærende neppe oppnås overhodet.

4.11 Finansiering

Tilgang til risikokapital er en nødvendig forutsetning for kommersialisering av forskningsresultater. Slik vi har skissert det i del II, vil kapitalbehovet og tilgjengeligheten av kapital variere, avhengig av hvilket stadium man er på i kommersialiseringen. Kapitalbehovet er relativt lite i første del av prosessen og relativt høyt i siste del.

Finansieringen er vanligvis særlig problematisk i den første fasen av prosessen fordi man da er i en situasjon der man har behov for penger til å utvikle et produkt som har et usikkert kommersielt potensial. Sannsynligheten for suksess blir naturlig nok større jo nærmere man er et kommersielt produkt, og tilsvarende lettere vil det være å skaffe finansiering. For forsker og institusjon blir dermed den kritiske perioden - økonomisk sett - den første perioden fra et lovende forskningsresultat foreligger og fram til det er utviklet et produkt som har et dokumentert kommersielt potensial, og som dermed er interessant for private investors.

Denne fasen er i dag dekket gjennom FORNY-programmet. Programmets hovedområde er forretningsutvikling, det vil si å utvikle oppfinnelsen eller ideen så langt at det er mulig å etablere et firma for videre utvikling av den til et kommersielt produkt.

FORNY-programmet har i det store og hele fungert godt. Programmet må imidlertid få vesentlig større ressurser til disposisjon dersom det skal dekke behovet i en situasjon med økt kommersialisering. Den type støtte som gis gjennom programmet, må dessuten gjøres permanent.

4.12 Delte stillinger

Utvalget er blitt bedt om å vurdere særskilt de problemer som reiser seg i forbindelse med de såkalte «delte stillingene» ved universitetssykehusene.

Med «delte stillinger» forstås vanligvis den ordning man finner ved de såkalte «universitetssykehusene»²⁰, der en avdelingsoverlege ved sykehuset, og som har professorkompetanse, får en bistilling (20% stilling) som professor ved det universitet som bruker sykehuset i sin utdanning.²¹ Hensikten med ordningen er generelt å knytte den kliniske del av medisinen opp mot forsknings- og utdanningsinstitusjonen til beste for både universitet og sykehus.

De delte stillingene er imidlertid et spesialtilfelle av en svært utbredt ordning ved universiteter og høyskoler, der vitenskapelige tilsatte har en bistilling (begrenset oppad til 20%) hos en annen arbeidsgiver. Biarbeidsgiver kan for eksempel være en annen institusjon i Norge eller utlandet, en offentlig institusjon eller et privat firma.²² Det som skiller de delte stillingene fra biarbeidsengasjementer generelt er først og fremst at ordningen med bistilling er systematisk gjennomført for de delte stillingene, mens den i andre tilfeller er en mulighet den tilsatte kan benytte seg av.

Biarbeidsengasjementer er viktige for institusjonene. De utgjør en viktig del av institusjonenes formidlingsforpliktelse, og de bidrar til å styrke institusjonens faglige miljø og kontaktnett. Ikke minst vil slike engasjementer være faglig viktige for samarbeidet mellom institusjonen og dens randseorganisasjoner. De er et viktig personalpolitisk virkemiddel, og det faktum at institusjonens tilsatte er ettertraktet av andre, øker institusjonens faglige prestisje. Av disse grunnene er biarbeidsengasjementer et viktig faglig redskap for universitetene og høyskolene.

Biarbeidsengasjementer - og dermed delte stillinger ved universitetssykehusene - reiser i prinsippet flere særegne problemer i forbindelse med kommersialisering av forskningsresultater. Den tilsatte har to arbeidsgivere, som med dagens rettstilstand som oftest følger forskjellige regler med hensyn til hvem som har utnyttelsesretten til resultatene. Som universitetstilsatt kommer man inn under lærerunntaket; i sitt biarbeidsengasjement gjør man det normalt ikke, med mindre engasjementet er knyttet til en annen institusjon som faller inn under dette.

Den forskning tilsatte med biarbeidsengasjementer utfører vil sjelden entydig kunne føres tilbake til arbeid utført i den ene eller den andre stillingen; det er for øvrig heller ikke slik biarbeidsengasjementer er ment å skulle fungere. Tilsvarende vil den infrastruktur og det vitenskapelige utstyr man benytter i sin forskning, dels kunne være universitetets, dels biarbeidsgivers. Heller ikke her er der noen entydig sammenheng mellom forskningen og den infrastruktur og det utstyr som brukes.

Alt i alt er det dermed slik at den tilsattes virksomhet må ses på som en totalitet, og det er ikke gunstig - og knapt mulig - å skille virksomheten i den ene stillingen fra virksomheten i den andre.

Utvalget har vært i kontakt med universitetssykehusene for å undersøke hvordan de forholder seg til kommersialisering av forskningsresultater som

20. Det vil si, sykehus som brukes av universitetene i den kliniske utdanningen av leger.

21. Man finner også ordninger der professorer ved universitetet har bistilling som avdelingsoverlege (Rikshospitalet, som også har egne universitetsavdelinger), men dette er mindre vanlig. Hvor man har bistilling og hvor hovedstilling affiserer for øvrig ikke argumentasjonen nedenfor.

22. Tilsvarende knytter institusjonen til seg personer utenfor institusjonen i biarbeidsengasjementer.

har sitt utspring hos tilsatte i delte stillinger. Den informasjon vi har innhentet, viser at ingen av sykehusene har noen klart definert policy for dette ut over at de generelt er positivt innstilt til at deres tilsatte utnytter sine forskningsresultater kommersielt. De har imidlertid ikke noe eget apparat for kommersialisering. I stedet henviser de sine forskere til innovasjonsselskaper opprettet i sykehusets randsoner, for eksempel Medinnova, Ullevål sykehus» forskningsstiftelse og Radiumhospitalets forskningsstiftelse i Oslo, Innovest i Bergen, Leiv Eriksson NYFOTEK i Trondheim, og NORUT Medisin og helse i Tromsø. Disse selskapene arbeider i det store og hele etter samme mal, der utnyttelsesretten overføres til selskapet, og der inntekter fra kommersialiseringen i utgangspunktet fordeles med om lag 1/3 mellom innovasjonsselskap, forsker og det miljø kommersialiseringen skjedde fra (vanligvis den avdeling i sykehuset som er involvert). Sykehuset som sådant er ikke inne i prosessen. Det synes heller ikke å være praktiske problemer forbundet med at den som kommersialiserer er underlagt to forskjellige bestemmelser med hensyn til utnyttelsesrett.

De ordninger som i dag eksisterer ved universitetssykehusene synes i det store og hele å fungere tilfredsstillende for de involverte parter. I en framtidig situasjon der kommersialisering er en integrert delaktivitet av det å drive forskning, der inntekspotensialet i en slik aktivitet blir mer synlig, og der sykehusene av disse grunnene blir mer bevisste enn i dag på potentialet i denne virksomheten, vil det imidlertid kunne oppstå problemer. Det vil derfor være klart ønskelig å ha samme regelverk for de to institusjonene. I den nye danske loven (jf. [\(Link til Danmark\)](#) kap. 3.3.2), har man løst problemet ved å inkludere også sykehusene i lovens virkeområde. Det heter således i § 6:

«Ved institution forstås i denne lov < --- > det offentlige sygehus eller den sundhedsvidenskabelige forskningsinstitution under amtskommunerne eller Hovedstadens Sygehusfællesskab, hvor den pågældende arbejdstager er ansat.»

I de tilfeller der biarbeidsgiver er et privat firma eller en organisasjon med en klart definert policy for kommersiell utnyttelse, vil premissene for en eventuell kommersialisering normalt være knyttet til tilsetningskontrakten. Heller ikke her synes det å være spesielle problemer knyttet til dagens praksis.

Velges den løsning utvalget foreslår, om at universitetet eller høyskolen skal komme inn som part i kommersialiseringsprosessen, vil det i alle tilfeller være nødvendig at institusjon og biarbeidsgiver inngår avtaler om hvordan utnyttelsesretten skal reguleres. Ved mindretallets forslag om overføring av utnyttelsesretten til institusjonen, vil det lovverk som følges av hoved- og biarbeidsgiver være det samme. Ved flertallets forslag må en slik avtale også ta hensyn til at lovverket normalt vil være forskjellig. Målet må her likevel være å finne fram til felles regler. Dersom dette viser seg problematisk, bør man kunne bruke vedkommendes hovedarbeidsgiver som utgangspunkt for hvilket regelverk som skal følges i det enkelte tilfelle, eventuelt supplert med bestemmelser om at den annen part får en kompensasjon for dokumenterte utgifter knyttet til det prosjekt som avstedkom kommersialiseringen.

4.13 Forsknings samarbeid mellom institusjoner

Vi har ved flere anledninger diskutert de problemer som kan oppstå når kommersialisering er et resultat av et mer eller mindre klart definert samarbeid mellom to eller flere parter. Utvalget har blitt bedt om å se særlig på samarbeid mellom to eller flere institusjoner.

Institusjonssamarbeid om forskningsprogrammer eller - prosjekter blir stadig vanligere, dels fordi programmene og prosjektene er større enn før, og dels fordi det ses på som en verdi i seg selv å inngå i slikt samarbeid. Mest systematisk finner man denne trenden i EUs rammeprogrammer for forskning, der samarbeid er en forutsetning for å få støtte.

De problemstillinger et samarbeid mellom institusjoner reiser, er imidlertid i det store og hele de samme som de man finner i alle andre former for samarbeid som er nevnt ovenfor. Samarbeid mellom to eller flere norske institusjoner er med dagens lovverk og praksis i realiteten synonymt med samarbeid mellom to eller flere forskere/forskergrupper og reiser dermed de samme problemer som de man har i slike tilfeller ved prosjekter som foregår innen rammen av én institusjon.

Også for institusjonssamarbeid er det derfor nødvendig at universitetet eller høgskolen blir en part, utvikler den nødvendige kompetanse, bygger opp det nødvendige apparat og utarbeider en strategi og de nødvendige kjøreregler for kommersialisering. Kravene her er imidlertid ikke andre enn de som for øvrig gjelder i kommersialisering.

Kapittel 5

Vurderinger og forslag

I dette kapitlet har utvalget samlet sine forslag og de mest sentrale av vurderingene som ligger til grunn for dem. For en fullstendig diskusjon vises til de kapitler der forslagene og vurderingene er behandlet, det vil si kapitlene 3 og 4.

5.1 Utgangspunkt

Utvalgets innstilling består av en utrednings- og en policydel. Sistnevnte er innstillingens sentrale del. For utvalget har det vært essensielt å anlegge et helhetsperspektiv på kommersialisering av forskningsresultater, det vil si:

- Å se kommersialisering som en del av institusjonenes totale faglige virksomhet
- Å se kommersialiseringsprosessen som en helhet og diskutere institusjonenes rolle i denne.

Etter utvalgets oppfatning vil institusjonene i framtida måtte se sin totale faglige virksomhet som bestående av to hoveddeler: En «institusjonsdel» og en mer «forretningspreget», eller i alle fall «selvfinansierende», del. Institusjonenes utfordring blir dermed å trekke de prinsipielle og praktiske konsekvenser av at en økende del av virksomheten vil måtte skje på (i alle fall tilnærmet) forretningsmessige premisser, og samtidig bevare og videreutvikle sin tradisjonelle virksomhet innen grunnforskning, utdanning og forskerrekuttering. Det gir seg selv at dette blir en krevende balansegang. Skal denne balansegangen lykkes, må den enkelte institusjon utvikle et reflektert forhold til sin rolle som samfunnsinstitusjon og samtidig gjøre de organisatoriske og praktiske grep som er nødvendige for å møte de nye utfordringene.

Kommersialisering av forskningsresultater står sentralt i dette scenariet.

Kommersialisering av forskningsresultater er en kompleks prosess der flere aktører inngår og interagerer med hverandre. Forskeren står sentralt i de første stadiene av prosessen, næringslivet i de siste. Institusjonenes rolle ligger i skjæringspunktet mellom disse to. Et sentralt spørsmål for utvalget blir dermed å definere denne rollen.

Et hovedspørsmål ved kommersialisering er hvem som har - eller bør ha - rettighetene til forskningsresultatet. Dette vil følgelig være et sentralt spørsmål for utvalget. Rettighetene har en ideell og en økonomisk side. Den ideelle siden gjelder eiendomsretten til den ideen som kommersialiseres. Eiendomsretten ligger alltid hos ideens opphavsmann eller - kvinne, det vil si hos oppfinneren. Man må derfor skille mellom eiendomsretten til oppfinnelsen og den kommersielle *utnyttelsen* av den. De spørsmål utvalget tar opp i forbindelse med rettigheter vil dermed gjelde *utnyttelsesretten i kommersiell sammenheng* til forskningsresultater framkommet ved universiteter og høyskoler.

Utvalget legger følgende premisser til grunn for sin diskusjon av kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler:

- Det er et mål å øke kommersialisering av forskningsresultater fra universiteter og høyskoler
- Kommersialisering er som oftest en lang, tung, dyr og arbeidskrevende prosess der utsiktene til å lykkes i det enkelte prosjekt normalt er svært usikre, og hvor det bare unntaksvis oppnås betydelig økonomisk gevinst
- Økt kommersialisering ved universiteter og høyskoler vil måtte skje i institusjoner hvor de sentrale aktørene - forskerne - normalt har et tilsetningsforhold som gir dem stor individuell frihet med hensyn til hvordan de vil innrette sin forskningsaktivitet
- Kommersialisering involverer i praksis alltid minst tre parter: forskeren, institusjonen og en ekstern part. Siden kommersialisering involverer både spørsmål knyttet til opphavsrett og utnyttelsesrett og økonomiske spørsmål, er det nødvendig at man avklarer ikke bare rettigheter og plikter, men også hvilke roller de ulike parter skal ha i samarbeidet.

5.2 Er kommersialisering av forskningsresultater en oppgave for universiteter og høyskoler?

Etter utvalgets oppfatning bør kommersialisering sees som på som en del av institusjonenes formidlingsforpliktelse. I formålsparagrafen til *Lov om universiteter og høyskoler* (§2) formuleres formidlingsforpliktelsen slik:

«Institusjonen har ansvar for å formidle kunnskap om virksomheten og for å utbre forståelse for vitenskapens metoder og resultater.»

Formuleringen er svært åpen, og kommersialisering nevnes ikke spesielt. «Formidling» er dessuten et dynamisk begrep, der begrepsinnholdet skifter over tid, som det skifter mellom fagfelt. Det faktum at en bestemt type formidlingsaktivitet ikke nevnes eksplisitt i lovteksten, betyr følgelig ikke i seg selv at dette er en aktivitet som bør være institusjonene fremmed. Ut fra dette er det etter utvalgets oppfatning åpenbart at økt og systematisk satsing på kommersialisering av forskningsresultater både kan begrunnes med, og kan være et nødvendig virkemiddel for, at institusjonen skal kunne oppfylle sin forpliktelse til formidling i den forstand begrepet brukes i loven.

Samfunnet har klare forventninger til økt kommersialisering av forskningsresultater ved institusjonene. Klarest kommer dette fram i Stortingsmelding nr. 39, 1998-99, *Forskning ved et tidsskille*, som har et eget avsnitt om temaet, der man er svært konkret når det ønskede system beskrives.

Etter utvalgets oppfatning må kommersialisering sees på som en del av institusjonenes formidlingsforpliktelse og dermed som en del av deres samfunnsansvar. Kommersialisering av forskningsresultater må derfor ses på som en like naturlig del av en forskers aktiviteter som undervisning og deltagelse i oppdragsprosjekter. Imidlertid bør loven endres slik at denne forpliktelsen blir klarere uttrykt. En forutsetning for økt satsing på kommersialisering, er imidlertid at institusjonene gis insitamenter ved at de på én eller annen måte blir part i prosessen og får del i de mulige inntektene.

5.3 Institusjonenes og forskernes frihet

Selv om man tar som utgangspunkt at kommersialisering av forskningsresultater er en naturlig del av institusjonenes forpliktelse til formidling, vil den form slik aktivitet antar og de premisser virksomheten vil måtte drives på basis av, måtte tilpasses særtrekk ved institusjonene. Det er særlig ett grunnleggende kjennetegn som vil være virksomt i denne forbindelse: Den faglige frihet institusjonene og de vitenskapelig tilsatte har, ikke bare når det gjelder forskningens resultater og innretning, men også når det gjelder valg av tema, samarbeidspartnere og formidlingsform.

Økt kommersialisering av forskningsresultater vil derfor primært måtte skje gjennom insentiver, tilrettelegging og i siste instans gjennom kulturendringer ved institusjonene og i fagmiljøene. Dette kan vise seg å være en langsiktig prosess, men den kan ikke gjøres raskere og enklere gjennom lovendringer eller påbud alene. Der er imidlertid uenighet i utvalget når det gjelder balansen mellom insentiver og lovpålegg.

5.4 Institusjonenes situasjon

Det er et sterkt politisk ønske om å utnytte forskningsresultater kommersielt i høyere grad enn hittil. Det er videre antatt at det ved universiteter og høyskoler er et stort uutnyttet potensial for kommersialisering. Som en konsekvens av dette er der en klar forventning i det politiske miljø, i næringslivet og i samfunnet for øvrig om at institusjonene skal bidra til å øke kommersialiseringen av forskningsresultater og dermed bidra til økt næringsvirksomhet på eksisterende og nye områder.

Når forskningen ved institusjonene fører fram til resultater av en slik art at de lar seg utnytte kommersielt, er situasjonen imidlertid den at forskeren selv har utnyttelsesretten til resultatene så lenge ikke annet er avtalt, mens institusjonen ikke har en slik rett, og heller ikke noen rett til - eller tradisjon for - å kreve dekning for de utgifter den kan sies å ha hatt i forbindelse med den forskning som har ført fram til kommersialiseringen.

Samfunnets forventninger sammenholdt med det eksisterende lovverk setter dermed institusjonene i en umulig situasjon. De blir pålagt ansvar for en oppgave de selv ikke har noen kontroll med, og hvor avkastningen i det vesentlige faller på andres hender. En løsning av dette paradokset må ligge i en avveining av hvilken rolle institusjonene skal ha i kommersialisering, veid mot forskerens etablerte rett til selv å utnytte kommersielt resultatene av sin forskning.

5.5 Forskerens og institusjonens bidrag til kommersialisering

Forsker og institusjon lever i et symbiotisk forhold: Gjennom sitt tilsettingsforhold får forskeren tilgang til de støttefunksjoner han/hun trenger, enten direkte gjennom institusjonens budsjett og ved bruk av dens personalmessige og utstyrmessige ressurser, eller indirekte ved at tilsettingsforholdet gir tilgang til finansieringskilder han/hun ellers ikke ville hatt. Omvendt, gjennom å knytte til seg dyktige forskere får institusjonen tilgang til personalmessige

og materielle ressurser den ellers ikke ville hatt, og den får en prestisje som bidrar til økt eksternt finansiert virksomhet og dermed til økt faglig virksomhet generelt.

I årene som kommer vil institusjonene måtte fokusere på inntektssiden på en langt sterkere og mer systematisk måte enn i dag. I en slik situasjon vil institusjonene ikke lenger uten videre kunne akseptere at den stiller infrastruktur gratis til disposisjon for prosjekter med antatt inntekspotensial, og vi må regne med at de vil ønske å ha del i de inntekter kommersialisering kan føre til. Symbiosen mellom forsker og institusjon får dermed en tilleggsdimensjon: Mens institusjonen på den ene side vil lete etter nye inntektskilder for å bedre sin økonomiske situasjon, vil forskeren kunne ha interesse av at deler av de inntekter som genereres ved kommersialisering av forskningsresultater brukes til å styrke infrastrukturen rundt det aktuelle forskningsmiljøet. Dette vil komme forskeren til gode ikke bare i form av tilgang til ressurser som vedkommende selv kan utnytte, men også ved at det er mulig å opprettholde og videreutvikle et forskningsmiljø på høyt nivå på vedkommende fagområde, med blant annet den konsekvens at det er mulig å tiltrekke seg dyktige nye forskere via rekruttering eller fra andre institusjoner.

Utvikling av kommersialiserbare forskningsresultater er selvsagt avhengig av forskeren, av hans/hennes kreativitet, ideer og innsats, men forskeren er også helt avhengig av den infrastruktur i vid forstand som institusjonen gir, for å komme fram til det resultat som er utgangspunkt for kommersialiseringen. Kombinasjonen forsker/institusjon utgjør den nødvendige forutsetning for frambringelse av kommersialiserbare forskningsresultater og utnyttelse av disse. Følgelig bør begge være parter i kommersialiseringsprosessen med slike plikter og rettigheter at det foreligger et best mulig insitamenter for en slik virksomhet.

5.6 Institusjonens og forskerens rolle i kommersialisering

Det sentrale spørsmål er på hvilken måte institusjonen best skal kunne bli en part eller aktør i kommersialisering av forskningsresultater, og hvordan institusjonens rolle best kan avstemmes mot forskerens.

En forutsetning for at institusjonen skal kunne gi positive bidrag til kommersialisering, er at den har oversikt over den aktuelle virksomheten fordi det ofte dreier seg om virksomhet av ikke ubetydelig omfang som skjer i regi av dens tilsatte. En oversikt er også nødvendig for at institusjonen skal kunne bidra med råd, veiledning og støtte der det er behov for det. Institusjonen må også ha tilstrekkelige ressurser til å bygge opp et apparat som kan forestå kommersialiseringen. Dette er et argument både for at det må etableres ordninger som medfører at et slikt apparat blir tatt i bruk, og for at institusjonen må sikres en andel av den fortjeneste som eventuelt måtte genereres ved oppfinnelser gjort av tilsatte.

Utvalget er enige om at det sentrale mål er å finne fram til ordninger som fremmer kommersialisering av forskningsresultater. Det er også enighet om at det beste er at dette målet nås ved å etablere insitamenter og belønningssystemer for forskerne, og at det i forbindelse med en kommersialiseringssprosess er viktig i så høy grad som mulig å bevare forskernes tradisjonelle

frihet når det gjelder valg av tema, samarbeidspartnere og formidlingsform. På den annen side er man enige om at institusjonen må trekkes inn og ha medansvar for at kommersialiseringsprosessen gjennomføres med et best mulig resultat. De ordninger som velges må derfor representere en fornuftig balanse mellom forskernes og institusjonenes behov, og det er grunnleggende viktig at begge parter gis det best mulige insitamant til å delta i og gi bidrag til denne prosessen. Når det gjelder den nærmere avveining mellom de motstående hensyn som gjør seg gjeldende her, deler imidlertid utvalget seg i et *flertall* (Bernt, Børresen Dale og Rolstadås) og et *mindretall* (Annexstad og Skard).

Etter *flertallets* oppfatning vil en overføring av utnyttelsesretten til institusjonen være et prinsipielt og praktisk uheldig, og unødvendig, inngrep i forskernes tradisjonelle frihet til selv å kunne styre bruken av sine forskningsresultater. Flertallet mener at ønsket om en økt interesse for og satsing på kommersialisering av forskningsresultater best vil ivaretas ved en modell der utnyttelsesretten beror hos forskeren, men hvor institusjonen gis de økonomiske rettigheter og praktiske styringsmidler som er nødvendig for å ivareta samfunnets interesser. Flertallet mener det er prinsipielt viktig å holde fast ved at det må være opp til forskeren selv å bestemme om et forskningsresultat med et antatt kommersielt potensial skal forsøkes utnyttet på denne måten eller stilles til fri rådighet for fellesskapet. Institusjonen må imidlertid gis mulighet til å gi råd og prøve å påvirke dette valget, og dersom forskeren velger å forsøke kommersialisering, skal institusjonen ha førsteretten til å tilby forskeren et opplegg for denne. Dette skjer ved at det utarbeides en plan for kommersialiseringen i samarbeid mellom institusjon og forsker. Planen kan så nedfelles i en avtale som spesifiserer hva som skal gjøres, hvem som har ansvar for hva i prosessen, samt en fordelingsnøkkel for eventuelle inntekter. Det bør lovfestes en norm for hva som skal være den normale fordeling, men med mulighet til å fravike denne dersom spesielle forhold tilsier det.

Det er en forutsetning at institusjonen har plikt til å gi forskeren et tilbud dersom institusjonen etter en kompetent vurdering anser kommersialisering å være realistisk. Dersom institusjonen etter en slik vurdering finner at sannsynligheten for å nå fram med en kommersialisering er svært liten og derfor velger å ikke gå videre i prosessen, eller forskeren finner at det tilbud som gis ikke er godt nok, må forskeren stå fritt til selv å stå for kommersialiseringen. Også i slike tilfeller må imidlertid institusjonen være berettiget til det samme vederlag som den ellers ville fått. Etter flertallets oppfatning vil det imidlertid kunne få uheldige konsekvenser om de statlige forsknings- og utdanningsinstitusjonene skal ha en enerett eller ubetinget fortrinnsrett til å bestemme hvordan slik kommersialisering skal skje. Det kan føre til at snevre institusjonsinteresser går foran bredere samfunnsinteresser, og det vil også lett kunne skape en betydelig grad av byråkratisering rundt denne virksomheten.

Mindretallet vil framholde at samfunnets forventninger sammenholdt med dagens lovverk setter institusjonene i en umulig situasjon. De pålegges en plikt og et ansvar for en oppgave de selv ikke har kontroll med, og hvor avkastningen i det vesentlige faller på andres hender. For å komme ut av denne situasjonen mener disse medlemmene at det er nødvendig at institusjonene gis adgang til å overta rettighetene til utnyttelse av oppfinnelsene, slik at de kan være ansvarlig for utnyttelsen av rettighetene som knytter seg til disse.

I andre land er den vanligste regulering på dette området at rettighetene til utnyttelse av forskningsresultatene tillegges institusjonen, samtidig som forskeren får en nærmere definert del av inntektene. Dette prinsipp bør, etter disse medlemmenes oppfatning, også legges til grunn for den offentlig finansierte forskningen i Norge. Den danske modellen synes etter disse medlemmers mening å gi en rimelig fleksibilitet i forholdet mellom forsker og institusjon. Her er systemet at institusjonen innen en to måneders frist kan kreve utnyttelsesretten til en oppfinnelse overført til seg. Innenfor denne fristen kan institusjonen også pålegge forskeren å ikke offentliggjøre forskningsresultatet. Det kan avtales at forskeren selv kan utnytte oppfinnelsen med en tilbakeføring av inntekter til institusjonen. Denne modellen bør etter disse medlemmenes syn legges til grunn for regulering av forskningsrettighetene fra universitets- og høyskolesektoren også i Norge.

Utvalget er enige om at uansett hvilken modell som velges, må følgende forutsetninger være tilstede:

- Institusjonen må framstå som forskerens partner, ikke som hans/hennes motstander
- Det apparat for kommersialisering som institusjonene har til disposisjon må være profesjonelt
- Institusjonens del av inntektene må så langt som mulig gå tilbake til det/de miljøer som tjente dem inn

5.7 Kultur for kommersialisering

Utvikling av en kultur for kommersialisering er en grunnleggende forutsetning for økt kommersialisering.

Å utvikle en kultur for kommersialisering vil dels stille krav til institusjonen, dels til forskermiljøene selv:

- Institusjonen må ha en positiv holdning til, og et profesjonelt apparat for, kommersialisering
- Kommersialisering må anses meritterende

5.8 Kommersialisering som mål og som (uventet) resultat

Den definitive hovedtyngde av den forskning som foregår ved universitetene og ved mange av høyskolene har ikke kommersialisering som uttalt mål. Kommersialiserbare resultater er derfor ofte et «tilfeldig» resultat av et større prosjekt/program, eller av mange års forskning der mange personer har vært involvert, i varierende grad, i varierende tidsrom og i varierende roller.

Dette er en viktig grunn til at man i så liten grad har utviklet et avtaleverk eller lagt opp til en praksis som tar høyde for de problemer som kan dukke opp i forbindelse med kommersialisering, for eksempel på forhånd å regulere rettigheter innad i en forskergruppe med tanke på en eventuell patentering. Et særlig problem her er konstellasjonen seniorforsker/rekrutt fordi slike prosjekter/programmer som oftest vil involvere personer som tar sitt hovedfag eller sin doktorgrad på delstudier innen prosjektet/programmet.

Å utforme generelle regler for å regulere rettigheter innad i en forskergruppe eller mellom seniorforsker og rekrutt som passer for alle situasjoner

er vanskelig. Imidlertid er det både mulig og nødvendig å etablere enkle kjøregler, basert på de erfaringer enkeltforskere og forskergrupper har fra kommersialiseringsprosesser. Dette må være en sentral oppgave for institusjonene.

5.9 Kommersialisering og ekstern finansiering

Det er som oftest slik at en eller flere eksterne finansieringskilder er inne i bildet i prosjekter som fører fram til kommersialiserbare resultater. Skal man derfor beskrive hvordan kommersialisering av forskningsresultater faktisk foregår og gi regler for hvordan den best kan foregå, kan man ikke se kommersialisering som et forhold mellom to parter - forskeren og institusjonen - men som et trekantforhold mellom forsker, institusjon og en eller flere eksterne finansieringskilder.

«Eksterne finansieringskilder» kan sies å være av to hovedtyper. På den ene side har man organer som helt eller delvis har forskningsfinansiering som sin oppgave, for eksempel Norges forskningsråd og EUs rammeprogrammer for forskning. På den annen side har man private og offentlige firmaer eller organisasjoner som kjøper forskning til bruk i egen virksomhet - den klassiske oppdragsforskningen.

Tar vi i betraktning den til dels manglende bevissthet hos forsker og institusjon når det gjelder kommersiell utnyttelse av forskningsresultater, kan vi si at trekanten forsker/institusjon/ekstern finansieringskilde består av to parter med et noe uklart forhold til kommersiell utnyttelse og én part med et meget klart forhold til det samme.

Kommersialisering av forskningsresultater er nært forbundet med ulike typer ekstern finansiering, der den instans som står for finansieringen har et bevisst forhold til kommersialisering. Institusjonene må utvikle en tilsvarende bevissthet, både når det gjelder økonomiske og rettighetsmessige forhold. Det er nødvendig at institusjonene utvikler en strategi for kommersialisering, samt nedfeller strategien i sine avtaler og sin praksis.

5.10 Hemmelighold

Grunnforskning har åpenhet som grunnleggende premiss. Som en konsekvens av dette er da også publisering av egne resultater den sentrale måte å bygge opp kompetanse og status på hos forskere.

Kommersialisering har enerett som grunnleggende premiss. Dersom noen skal være villig til å investere de til dels betydelige summer det er tale om for å kunne utvikle et forskningsresultat til et kommersielt produkt, må investorene være sikret at ikke andre - som ikke har investert i prosjektet - kan utnytte resultatene i konkurranse med dem som har.

Hemmelighold knyttet til kommersialisering synes i dag å være et prinsipielt, snarere enn et praktisk problem. Institusjoner så vel som forskere synes å ha ganske klare og ganske sammenfallende syn når det gjelder å finne en fornuftig balanse mellom de krav til hemmelighold kommersialisering forutsetter og de krav til åpenhet som forskning forutsetter.

Det må imidlertid tas særlig hensyn til forskerrekruttene: Det må være et absolutt krav at hemmelighold knyttet til kommersialisering ikke fører til uakseptable problemer for denne gruppen. Dersom det er konflikt mellom rekruttens behov for åpenhet og kommersialiseringens behov for hemmelighold, må sistnevnte vike. Ansvar for å se til at dette skjer, må helt åpenbart ligge hos institusjonen, ikke hos seniorforsker.

5.11 Samfunnskontakt og rollekonflikter

Den stadig økende rolle forskningsbasert kunnskap spiller for utviklingen av samfunnet har som konsekvens at det stilles stadig høyere forventninger og krav til universiteter og høyskoler om å gi samfunnet del i den kunnskap og kompetanse som institusjonene besitter. Ønsket om økt satsing på kommersialisering av forskningsresultater er en del av dette bildet. Etter utvalgets oppfatning er det viktig og riktig at institusjonene har en bred kontaktflate mot samfunnet.

På den annen side er det viktig at institusjonene framstår som ubundet av eksterne interesser. Kontakten mot samfunnet har derfor også en problematisk side fordi det kan oppstå rollekonflikter for både institusjonen og den enkelte ansatte som en konsekvens av kontakten. Ikke minst gjelder dette i forhold til kommersialisering fordi det her kan dreie seg om betydelige økonomiske innsatser og gevinster.

Problemene er essensielt av etisk karakter, selv om de også kan ha økonomiske konsekvenser, og grensedragningen mellom hva som er akseptabelt og hva som ikke er det, kan være problematisk. Problemene er dels noe institusjonen selv, dels den enkelte ansatte, må forholde seg til. Faglig integritet må med andre ord alltid stå sentralt. Det samme må økonomisk ryddighet.

Institusjonene må, av faglige og andre grunner, ha en bred kontaktflate mot samfunnet. En viktig del av denne kontakten er kommersialisering av forskningsresultater. Dette har som konsekvens at institusjonene må oppmuntre sine tilsatte til slik kontakt, samt legge forholdene til rette for tilsatte som ønsker å påta seg ulike eksterne engasjementer. Forutsetningen er imidlertid at institusjonen og den enkelte tilsatte bevarer sin faglige og økonomiske integritet. Institusjonene må derfor utarbeide klare regler for hvordan slike eksterne engasjementer skal foregå.

5.12 Institusjonens oppgaver i kommersialisering

Dersom institusjonene skal være en part i kommersialisering av forskningsresultater, må de på den ene side utvikle en strategi for sin kommersialiseringsvirksomhet, og på den andre ha til disposisjon et profesjonelt apparat for å drive virksomheten. Utvalget kalt dette apparatet et «innovasjonscenter».

Et innovasjonscenter må:

- Være proaktivt, i forhold til forskere og forskermiljøer både på felt der kommersialisering er vanlig og der det ikke er det, men der det finnes et kommersielt potensial
- Drive informasjon, om hva kommersialisering er, hvilke støtteordninger som finnes og hvilken hjelp man kan få

- Ha kompetanse og kapasitet til videreutvikling av ideer
- Yte tjenester når det gjelder vurdering av muligheten for patentering, samt selve patenteringsprosessen
- Yte hjelp til å finne investors
- Yte hjelp til å finne bedrifter som kan utnytte patentet gjennom lisensiering eller oppkjøp
- Ha kompetanse på utvikling og vedlikehold av patentet
- Framstå som forskerens partner, ikke som hans/hennes motpart

Innovasjonssenteret kan enten organiseres som en del av institusjonen, i institusjonens randzone, eller institusjonen kan kjøpe disse tjenestene fra en ekstern partner. Utvalget vil ikke tilrå noen bestemt organisasjonsmodell; dette må det være opp til den enkelte institusjon selv å bestemme, basert på den strategi institusjonen utarbeider.

Kommersialisering krever tilgang til spesialkompetanse som vanligvis ikke finnes ved institusjonene, og som i tillegg er kostbar. Arbeidsdeling mellom institusjoner og kommersialiseringsenheter vil derfor være nødvendig hva enten man velger å drive kommersialisering i institusjonens egen regi eller man velger en modell der tjenester kjøpes eksternt. Arbeidsdeling vil dessuten være nødvendig dersom kommersialiseringsvirksomheten skal bli selvfinansierende.

Selv om en institusjon velger en institusjonsekstern løsning for sitt innovasjonssenter, må visse funksjoner utføres i institusjonens egen regi. Institusjonen må ha:

- Organer som kan iverksette dens strategi, vedlikeholde den og oppdatere den
- En rådgivningsinstans og en liaisonfunksjon for forskere med ideer til kommersialisering, samt en instans der forskeren melder sitt ønske om kommersialisering av sine resultater
- Egenkompetanse for å ivareta forskernes og institusjonens interesser, særlig kompetanse av juridisk karakter knyttet til rettighetsspørsmål og kontraktsrett
- Kompetanse til å forvalte institusjonens prosjektportefølje, lisensportefølje og selskapsportefølje

Den interne kompetansen bør være knyttet til institusjonens ledelse, både for at den skal få det alburom den trenger og på grunn av den spesialkompetanse som kreves. Etter hvert som kommersialiseringsaktiviteten øker, vil det derimot kunne bli behov for en desentralisering, i alle fall til de miljøer der kommersialisering er særlig aktuelt, og der volumet på kommersialiseringen er tilstrekkelig stort til at en desentralisert løsning er kompetansemessig og økonomisk selv bærende.

Over tid må det være en målsetning at kommersialiseringsvirksomheten ved i alle fall de større institusjonene blir selvfinansierende gjennom avkastningen fra vellykkede kommersialiseringer. Også for disse vil det imidlertid gå lang tid før dette oppnås, gitt de til dels store kostnader forbundet med kommersialisering og det relativt lange tidsperspektiv det kan være tale om før investeringene gir avkastning.

5.13 Finansiering

Tilgang til risikokapital er en nødvendig forutsetning for kommersialisering av forskningsresultater. Finansieringen er vanligvis særlig problematisk i den første fasen av prosessen fordi man da er i en situasjon der man har behov for penger til å utvikle et produkt som har et usikkert kommersielt potensial.

For forsker og institusjon blir dermed den kritiske perioden - økonomisk sett - den første perioden fra et lovende forskningsresultat foreligger og fram til det er utviklet et produkt som har et dokumentert kommersielt potensial, og som dermed er interessant for private investors. Denne fasen er idag dekket gjennom FORNY-programmet.

FORNY-programmet har i det store og hele fungert godt. Programmet må imidlertid få vesentlig større ressurser til disposisjon dersom det skal dekke behovet i en situasjon med økt kommersialisering. Den type støtte som gis gjennom programmet, må dessuten gjøres permanent.

5.14 Delte stillinger

Ordninger der vitenskapelige ansatte har en bistilling (begrenset oppad til 20%) hos en annen arbeidsgiver, er svært utbredt ved universiteter og høyskoler. Biarbeidsgiver kan for eksempel være en annen institusjon i Norge eller utlandet, en offentlig institusjon eller et privat firma. Ved de såkalte «universitetssykehusene» er denne ordningen satt i system gjennom de såkalte «delte stillingene»: En avdelingsoverlege ved sykehuset, og som har profesorkompetanse, får en bistilling (20% stilling) som professor ved det universitet som bruker sykehuset i sin utdanning.

Biarbeidsengasjementer er viktige for institusjonene. De utgjør en viktig del av institusjonenes formidlingsforpliktelse, og de bidrar til å styrke institusjonenes faglige miljø og kontaktnett. Av disse grunnene er biarbeidsengasjementer et viktig faglig redskap.

Biarbeidsengasjementer reiser flere særegne problemer i forbindelse med kommersialisering av forskningsresultater. Den tilsatte har to arbeidsgivere, som med dagens rettstilstand som oftest følger forskjellige regler med hensyn til hvem som har utnyttelsesretten til resultatene. Den forskning tilsatte med biarbeidsengasjementer utfører vil i praksis ikke entydig kunne føres tilbake til arbeid utført i den ene eller den andre stillingen. Tilsvarende vil den infrastruktur og det vitenskapelige utstyr man benytter i sin forskning, dels kunne være universitetets, dels biarbeidsgivers. Alt i alt er det dermed slik at den tilsattes virksomhet må ses på som en totalitet, og det er ikke gunstig - og knapt mulig - å skille virksomheten i den ene stillingen fra virksomheten i den andre.

De ordninger som i dag eksisterer i de tilfeller der biarbeidsgiver er et privat firma eller en organisasjon synes i det store og hele å fungere tilfredsstillende for de involverte parter. Heller ikke i forbindelse med de «delte stillingene» synes det å være spesielle problemer knyttet til dagens praksis. I en framtidig situasjon der kommersialisering er en integrert delaktivitet av det å drive forskning, der inntekspotensialet i en slik aktivitet blir mer synlig, og der både institusjon og biarbeidsgiver av disse grunnene blir mer bevisste enn

i dag på potensialet i denne virksomheten, vil det imidlertid kunne oppstå problemer.

Velges den løsning utvalget foreslår, om at universitetet eller høyskolen skal komme inn som part i kommersialiseringsprosessen, vil det i alle tilfeller være nødvendig at institusjon og biarbeidsgiver inngår avtaler om hvordan utnyttelsesretten skal reguleres. Ved flertallets forslag må en slik avtale ta hensyn til at lovverket normalt vil være forskjellig. Målet må her likevel være å finne fram til felles regler. Dersom dette viser seg problematisk, bør man kunne bruke vedkommendes hovedarbeidsgiver som utgangspunkt for hvilket regelverk som skal følges i det enkelte tilfelle, eventuelt supplert med bestemmelser om at den annen part får en kompensasjon for dokumenterte utgifter knyttet til det prosjekt som avstedkom kommersialiseringen.

Ved mindretallets forslag om overføring av utnyttelsesretten til institusjonen, vil det lovverk som følges av hoved- og biarbeidsgiver være det samme.

5.15 Forsknings samarbeid mellom institusjoner

Institusjonssamarbeid om forskningsprogrammer eller - prosjekter blir stadig vanligere, dels fordi programmene og prosjektene er større enn før, og dels fordi det ses på som en verdi i seg selv å inngå i slikt samarbeid. Mest systematisk finner man denne trenden i EUs rammeprogrammer for forskning, der samarbeid er en forutsetning for å få støtte.

De problemstillinger et samarbeid mellom institusjoner reiser, er i det store og hele de samme som de man finner i alle andre former for samarbeid.

Også for institusjonssamarbeid er det derfor nødvendig at universitetet eller høyskolen blir en part, utvikler den nødvendige kompetanse, bygger opp det nødvendige apparat og utarbeider en strategi og de nødvendige kjøreregler for kommersialisering. Kravene her er imidlertid ikke andre enn de som for øvrig gjelder i kommersialisering.

5.16 Særuttalelse fra mindretallet

Utvalgets medlemmer Ida Skard og Stein H. Annexstad legger til grunn at kommersialisering av forskningsresultater er en naturlig del av institusjonenes forpliktelser til formidling, og at det er et sterkt ønske om at institusjonene arbeider for å øke denne aktiviteten.

For å oppnå dette, må kommersialisering inngå som en integrert del av institusjonens strategiplan. Institusjonen må sørge for at det etableres infrastruktur og tiltak som bidrar til å nå målet om økt kommersialisering, og den må sette inn ressurser slik at kommersialiseringsansvaret blir ivaretatt så profesjonelt som mulig. Institusjonene må således både i kraft av å være forvalter av offentlige forskningsmidler og som arbeidsgiver legge forholdene til rette for at flere forskningsresultater kan kommersialiseres og utnyttes i samfunnet. Det framholdes fra flere hold at forutsetningen for å få til en slik satsning, er at institusjonene får insitamenter til å gjøre det, ved at de blir part i prosessen og får del i de mulige inntektene.

Når forskningen ved institusjonene fører fram til resultater av en slik art at de kan la seg utnytte kommersielt, er situasjonen i dag den at forskeren suv-

erent kan avgjøre om kommersialisering skal finne sted eller ikke. Forskeren har selv utnyttelsesretten til resultatene med mindre annet er avtalt. Institusjonen har ikke noen slik rett, og den har heller ikke rett til, eller tradisjon for, å kreve dekning for de utgifter den kan hevde å ha hatt i forbindelse med den forskning som har ført fram til kommersialiseringen.

Selv om dette er den generelle situasjonen i dag, reguleres rettighetsspørsmålet allerede nå på enkelte områder slik at rettighetene tilfaller institusjonen. Dette gjelder for rettighetene til datamaskinprogramvare, som er regulert i tråd med EØS-forpliktelsene slik at rettighetene tilfaller institusjonen. Reguleringen av rettighetene er derfor i dag avhengig av type oppfinnelse. Også i forhold til annen offentlig finansiert forskning ved institusjonene under f.eks. EUs rammeprogram, tilfaller rettighetene institusjonen.

Disse medlemmer mener at samfunnets forventninger sammenholdt med dagens lovverk setter institusjonene i en umulig situasjon. De pålegges en plikt og et ansvar for en oppgave de selv ikke har kontroll med, og hvor avkastningen i det vesentlige faller på andres hender. I lys av dette mener disse medlemmene at institusjonene må ha adgang til å få overført rettighetene til utnyttelse av oppfinnelsene, og samtidig også være ansvarlig for utnyttelsen av disse rettighetene.

Disse medlemmer har vurdert framsatte begrunnelser for ikke å endre «læreunntaket» i dagens lov om arbeidstakeroppfinnelser. Et første argument er at dette vil frata forskerne rettigheter de har. Disse medlemmer ser det slik at når samfunnet har som mål å øke kommersialiseringen av forskningsresultater kan det neppe være avgjørende at det umiddelbart kan virke demotiverende på forskerne å miste en rett, dersom en for øvrig kommer til at det dreier seg om en rett som ikke lenger er samfunnsmessig velbegrunnet.

Et annet argument for å beholde «lærerunntaket» er forholdet til forskeres frihet. Disse medlemmer vil påpeke at den enkelte forskertilsatte fortsatt må den samme frihet med hensyn til hvordan hun eller han vil innrette sin forskningsaktivitet. Dette betyr at man ikke uten videre skal kunne pålegge forskeren å innrette sin forskning med sikte på kommersialisering. Kommersialisering vil for øvrig sjelden være et eksplisitt mål for det enkelte forskningsprosjekt ved universiteter og høyskoler. Hvorvidt man kommer fram til et resultat som har kommersiell verdi, kan ofte være tilfeldig, og det kan i høy grad bygge på resultater fra tidligere prosjekter og programmer. De mest betydningsfulle deler av forskernes frihet vil således være i behold, selvom retten til å beslutte og å utnytte eventuelle kommersialiserbare forskningsresultater blir tillagt institusjonen.

Et tredje argument som ofte brukes til å forsvare dagens rettighetsordning er publiseringsrettens betydning i forskningsverdenen. Ved kommersialisering vil det ofte være nødvendig å søke patentbeskyttelse av forskningsresultatet. Dette er ikke mulig dersom publisering allerede er skjedd. Publisering i forhold til patentering behøver likevel ikke være et uoverkommelig problem. Ofte vil grunnlaget for patentsøknad foreligge tidlig i forskningsprosessen. Så lenge den forsinkelse med publisering det er tale ved patentering ikke strekker seg over en lang periode, bør både forsker og institusjon kunne leve med forsinkelsen.

Det må imidlertid tas særlig hensyn til forskerrekruttene slik at ikke eventuelle forsinkelser av publiseringen på grunn av patentering fører til uakseptable problemer for denne gruppen. Det kan også forekomme situasjoner der allmenne hensyn tilsier publisering i strid med mulige kommersialiseringshensyn.

Disse medlemmene vil si at mens utvikling av kommersialiserbare forskningsresultater selvsagt er avhengig av forskeren, av hans/hennes kreativitet, ideer og innsats, er forskeren også helt avhengig av den infrastruktur i vid forstand som institusjonen gir, for å komme fram til det resultat som er utgangspunkt for kommersialiseringen. Profesjonelt innrettet på å vurdere og forbedre kommersialisering, vil institusjonen kunne mobilisere større kompetanse enn den enkelte forsker normalt vil kunne gjøre i kommersialiseringsspørsmål. Kombinasjonen forsker/institusjon utgjør en nødvendige forutsetning for frambringelse av kommersialiserbare forskningsresultater og utnyttelse av disse. Følgelig bør begge være parter i kommersialiseringsprosessen med slike plikter og rettigheter at det foreligger et best mulig insitamenter for en slik virksomhet.

Disse medlemmene mener at det er viktig å etablere incitament og belønningssystemer for forskerne. De forskerne som har arbeidet fram resultatene må derfor gjennom avtale sikres en andel av inntektene fra utnyttelsen av oppfinnelsen. Tilsvarende bør også en andel av inntektene føres tilbake til vedkommende forskningsavdeling. En modell der inntektene fordeles med en tredel hver på forsker(e)/avdeling/ institusjon synes å være et relevant utgangspunkt for en slik avtale.

I andre land er den vanligste regulering på dette området at rettighetene til utnyttelse av forskningsresultatene tillegges institusjonen, samtidig som forskeren får en nærmere definert del av inntektene. Dette prinsipp bør, etter disse medlemmenes oppfatning, også legges til grunn for den offentlig finansierte forskningen i Norge. Den danske modellen synes å gi en rimelig fleksibilitet i forholdet mellom forsker og institusjon. Her er systemet at institusjonen innen en to måneders frist kan kreve utnyttelsesretten til en oppfinnelse overført til seg. Innenfor denne fristen kan institusjonen også pålegge forskeren å ikke offentliggjøre forskningsresultatet. Det kan avtales at forskeren selv kan utnytte oppfinnelsen med en tilbakeføring av inntekter til institusjonen. Denne modellen bør etter disse medlemmenes syn legges til grunn for regulering av forskningsrettighetene fra universitets- og høgskolesektoren også i Norge.

Det er trolig mest hensiktsmessig at institusjonens «innovasjonssenter», på institusjonens vegne, tar stilling til hvorvidt et forskningsresultat skal søkes kommersialisert. I situasjoner der forskeren eller forskningsrekruttens veileder mener at kommersialisering ikke bør iverksettes, er det disse medlemmenes oppfatning at spørsmålet bør forelegges institusjonens øverste ledelse til avgjørelse.

Kapittel 6

Økonomiske og administrative konsekvenser

Institusjonenes budsjett må styrkes slik at de settes i stand til å bygge opp den interne kompetanse de trenger for å kunne møte utfordringene ved økt kommersialisering:

- En rådgivningsinstans og en liaisonfunksjon for forskere med ideer til kommersialisering, samt en instans der forskeren melder sitt ønske om kommersialisering av sine resultater
- Egenkompetanse for å ivareta forskernes og institusjonens interesser, særlig kompetanse av juridisk karakter knyttet til rettighetsspørsmål og kontraktsrett
- Kompetanse til å forvalte institusjonens prosjektportefølje, lisensportefølje og selskapsportefølje.
- Bevilgningene til FORNY-programmet må økes vesentlig og gjøres langsiktige, helst permanente, slik at man får den tid man trenger til å bygge opp et system for kommersialisering av forskningsresultater som blir selvfinansierende.

Kapittel 7

Utkast med merknader til lovbestemmelser om rettigheter og plikter ved kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler**7.1 Plassering**

Bestemmelsene foreslås tatt inn i et nytt kapittel 8a i Lov 1995-05-12 nr. 22 om universiteter og høyskoler. Samtidig foreslås en endring i lovens § 2 ved at det tilføyes en ny andre setning i nr. 4.

Merknad:

Dette betyr at bestemmelsene vil gjelde for tilsettingsforhold ved de institusjonene som går inn under denne loven, per i dag universitetene, de vitenskapelige høyskolene, de statlige høyskolene og kunsthøyskolene i Bergen og Oslo.

Spørsmålet om det bør gjelde tilsvarende regler for forskning av tilsatte ved sykehus og institusjoner knyttet til universiteter og høyskoler, også når denne forskningen ikke er knyttet til hoved- eller bistilling ved universitet eller høyskole, er vanskelig og bør antagelig vurderes konkret i forhold til de enkelte institusjoner og tilsettingsforhold. Se forslag til § 36a nr. 2 om dette.

7.2 Endring i formålsbestemmelsen

Universitets- og høyskoleloven § 2 nr. 4 foreslås endret slik at den lyder:

«Institusjonen har ansvar for å formidle kunnskap om virksomheten og utbre forståelse for vitenskapens metoder og resultater. Den skal legge vekt på å legge forholdene til rette for at forskningens resultater blir forvaltet slik at de på en best mulig måte kommer samfunnet til gode både i offentlig forvaltning, i kulturlivet og i næringslivet.»

Merknad:

Dette er en ren formålsbestemmelse, uten konkret rettslig innhold. Den markerer at institusjonen har et ansvar for å søke å ivareta samfunnets behov for å kunne nyttiggjøre seg forskningsresultatene, med den konsekvens at dette dermed også blir en del av den enkelte tilsattes arbeidsmessige forpliktelse der dette er en aktuell problemstilling. Bestemmelsen tar imidlertid ikke stilling til/i hvordan dette best kan skje; om man skal benytte patentering og samarbeid med kommersielle partnere, om forskningsresultatet skal formidles til og stilles til vederlagsfritt til rådighet for eksempel for norske sykehus eller andre statsinstitusjoner, eller om forskningsresultatet ganske enkelt skal stilles til alminnelig rådighet for den som måtte ha bruk for det.

7.3 Forslag til nytt kapittel

Nytt kapittel 8a i Universitets- og høyskoleloven foreslås sålydende:

Kapittel 8a. Oppfinnelser gjort av tilsatte i undervisnings- og forskningsstillinger.

Merknad til kapitteloverskriften:

Rettighetsspørsmålene for oppfinnelser gjort av tilsatte i administrative og tekniske stillinger ved universitetene og høyskolene er allerede regulert i arbeidstakeroppfinnelsesloven (lov 1970-04-17 nr. 21). Unntaket fra reglene i denne gjelder (§ 1 andre avsnitt) «[L]ærere og vitenskapelig personale ved universitet og høyskole». De regler som foreslås i lovutkastet her, skal tre i stedet for bestemmelsene i arbeidstakeroppfinnelsesloven for denne gruppe tilsatte. I og med at bestemmelsene foreslås føyd inn i Universitets- og høyskoleloven, benyttes den betegnelsen som ellers brukes i Universitets- og høyskoleloven på denne gruppen tilsatte; «tilsatte i undervisnings- og forskningsstillinger».

§ 36a Rekkevidden av bestemmelsene i kapitlet.

- 1. Bestemmelsene i kapitlet her gjelder for oppfinnelser som er gjort av tilsatt i undervisnings- eller forskningsstilling som ledd i vedkommendes arbeid ved institusjon som går inn under loven her.*
- 2. Kongen kan bestemme at reglene i kapitlet her også skal gjelder for tilsatte ved sykehus som er knyttet til universiteter og høyskoler.*

Merknader til § 36a:

Nr. 1 tilsvarer § 2 i den danske Lov om opfindelser ved offentlige forskningsinstitusjoner. Den danske loven gjelder i flg. § 6 også «sektorforskningsinstitusjon,» og «sundhedvidenskabelige forskningsinstitusjon under amtskommunerne eller Hovedstadens Sygehusfællesskab». Slike institusjoner omfattes hos oss av reglene i arbeidstakeroppfinnelsesloven, som i hovedsak gir den samme type regulering av forholdet som den danske loven. Etter utvalgets mening vil det ikke være naturlig å gi de reglene som foreslås i lovutkastet her en like bred rekkevidde. Det er for en stor del tale om stillinger hvor oppdragsforskning utgjør den vesentlige del av arbeidet, og det er da lite naturlig å gi oppfinneren den samme rettighetsposisjonen som vi foreslår for oppfinnelser som springer ut av «fri forskning», hvor forskeren selv bestemmer tema og innretning av forskningsarbeidet.

Når det gjelder forskning foretatt av tilsatte ved sykehus eller andre institusjoner med tilknytning til universitet eller høyskole, foreslås derimot at vi følger den danske loven. Slik forskning vil for en stor del skje av tilsatte som enten også har bistilling ved universitet- eller høyskole, eller som har hovedstilling her og bistilling ved sykehus eller forskningsinstitusjon, men også andre tilsatte kan være engasjert i dette. Grensen mellom hva som utføres som universitets- og høyskoletilsatt, og hva som er knyttet til det andre tilsetningsforholdet, vil her kunne være uskarp, og i tillegg vil en betydelig del av denne forskningen kunne være «fri forskning», ikke underlagt styrings- og instruks-

sjonsmyndighet fra arbeidsgivers side. Det kan da være mest ryddig at samme regel gjelder her som for forskning av universitets- og høyskoletilsatte forskere. Forholdene kan imidlertid være ulike avhengig av institusjon og tilsettingsforhold, og det foreslås derfor at Kongen gis fullmakt til å gi regler som likestiller slik forskning med universitets- og høyskolebasert forskning.

§ 36b Definisjoner

1. Med «oppfinnelse» forstås oppfinnelse som kan patenteres etter Patentloven.
2. Med «arbeid ved institusjon som går inn under loven her» menes alle aktiviteter som utføres som ledd i tilsettingsforholdet, eller i nær tilknytning til dette.

Merknader til § 36b:

Til nr. 1: Reglene i arbeidstakeroppfinnelsesloven omfatter «patenterbare oppfinnelser». Rettigheter etter Åndsverkloven går således ikke inn under disse reglene. Inn under Åndsverkloven går også datamaskinprogrammer og databaser. For datamaskinprogrammer fastsetter Åndsverkloven § 39g at opphavsretten til slike går over til arbeidsgiver hvis de «er skapt av en arbeidstaker under utførelsen av oppgaver som omfattes av arbeidsforholdet eller etter arbeidsgivers anvisning». Anvendelsen av disse kriteriene kan være vanskelig når det gjelder resultater av fri forskning ved universitetene og høyskolene, og det kunne av flere grunner vært gunstig om reglene om oppfinnelser også gjaldt her. Særbestemmelsen i Åndsverkloven § 39g er imidlertid en gjennomføring av Norges forpliktelser etter EØS-avtalen, som forplikter oss til å gjennomføre EUs rådsdirektiv 91/250/EEC, av 14. mai 1991, som i artikkel 2 inneholder en bestemmelse med tilsvarende innhold som § 39g. Lovreguleringen av retten til datamaskinprogrammer er dermed konvensjonsmessig fastlagt, og Norge kan ikke vedta lovbestemmelser som fraviker den løsning som er fastsatt i direktivet. En ordning hvor de tilsatte gis rettigheter til slike programmer som de har utviklet etter den modell som er foreslått her når det gjelder oppfinnelser, må derfor i tilfelle forankres i avtale, fastsatt individuelt for den enkelte tilsatte som en del av vedkommendes tilsettingsvilkår eller i forbindelse med avtale om medvirkning i et konkret prosjekt, eller som en del av de generelle tilsettingsvilkårene for tilsatte i undervisnings- og forskningsstillinger ved universiteter og høyskoler.

Spørsmålet er imidlertid under diskusjon også i EU, og det er mulig at man vil få regler om patentering også av dataprogrammer i EU-systemet. Dette vil i tilfelle utløse en tilsvarende endring av den norske Patentloven, med den følge at også dataprogrammer vil gå inn under de reglene som foreslås i lovutkastet her.

Til nr. 2: I den danske Lov om opfindelser ved offentlige forskningsinstitusjoner § 5 er det tilsvarende avgrensningskriterium «alle aktiviteter utført som led i ansættelsesforholdet». I arbeidstakeroppfinnelsesloven § 4 er det derimot gitt regler om visse rettigheter for arbeidsgiver også når en oppfinnelse «er blitt til i annet samband med tjenesten», og om fortrinnsrett til å inngå avtale med arbeidstakeren om hel eller delvis overtakelse av ret-

tigheten også når den er «blitt til uten samband med tjenesten», hvis den faller innenfor bedriftens virksomhetsområde.

For tilsatte i undervisnings- og forskningsstillinger ved universiteter og høyskoler vil det i praksis være umulig å trekke et skarpt skille mellom forskning som er utført som et ledd i oppfyllelsen av arbeidsforpliktelsen i tilsettingsforholdet, og «privat forskning».

På den ene siden følger det av tilsettingsvilkårene i disse stillingene at arbeidsgiver ikke har noen form for instruksjonsmyndighet når det gjelder forskningens innhold og innretning. Den tilsatte forutsettes å prestere forskning av et visst omfang og av høy kvalitet, men hvordan denne forskningsplikten oppfylles, er det innen vide rammer opp til den tilsatte selv å bestemme.

På den andre siden vil det så å si unntaksfritt være en nær sammenheng mellom alle deler av en slik tilsatts forskningsaktivitet. Det vil i praksis være ganske umulig å skille ut deler av forskningen som «privat», både av den grunn at de enkelte forskningsprosjektene regelmessig bygger på og er nær knyttet opp mot den øvrige faglige aktiviteten, fordi institusjonens utstyr, personale og andre ressurser normalt vil inngå i prosessen, og fordi det bare helt unntaksvis er slik at forskere organiserer sin virksomhet basert på et skille mellom det som gjøres henholdsvis innenfor og utenfor rammen av en «normalarbeidsdag», slik at man kan bruke dette som kriterium for hva som er «privat» og hva som er en del av tilsettingsforholdet.

Dette er en del av begrunnelsen for at det ikke foreslås at man prøver å bruke Arbeidstakeroppfinnelseslovens regler på tilsatte i undervisnings- og forskningsstillinger ved universiteter og høyskoler. Det naturlige motstykke til dette er etter utvalgets mening at man avstår fra å prøve å definere en «privat forskningssfære» for disse tilsatte; forskningsaktivitet som faller helt utenfor lovens regler. Ved denne vurderingen legger vi også vekt på at i motsetning til den danske loven, vil de reglene som flertallet foreslår, ikke gi institusjonen noen rett til å bli overdratt retten til oppfinnelsen. Flertallets forslag stiller med andre ord arbeidstaker sterkere enn de danske reglene, noe som medfører at det ikke gjør seg gjeldende de samme motforestillinger mot å gi reglene om institusjonens rettigheter et noe bredere nedslagsfelt.

§ 36c Rett til oppfinnelsen

Retten til oppfinnelse som er gjort av tilsatt i undervisnings- eller forskningsstilling ved institusjon som går inn under loven her, tilkommer den tilsatte, med de begrensninger som er fastsatt i bestemmelsene i kapitlet her.

Merknad til § 36c:

Denne bestemmelsen er innholdsmessig identisk med § 7 i den danske loven.

§ 36d Varslingsplikt. Rådgivning

Har en tilsatt i undervisnings- eller forskningsstilling gjort en oppfinnelse, skal hun eller han uten ugrunnet opphold underrette institusjonen om dette. Institusjonen skal vurdere om oppfinnelsen har et kommersielt potensiale, og skal gi

oppfinneren råd og veiledning om hvordan kommersialisering i tilfelle best kan skje.

Merknad til § 36d:

Første setning i § 36d er identisk med første setning i den danske lovs § 10. I andre setning er det så gitt en bestemmelse om institusjonens forpliktelser i forhold til slike oppfinnelser. Dette er forpliktelser både i forhold til den tilsatte, som normalt vil trenge hjelp og veiledning for å ivareta både forskningsmessige og økonomiske interesser i den videre prosessen, og i forhold til samfunnet, som må kunne forvente at institusjonen etter beste evne prøver å legge forholdene til rette for utnytting av et eventuelt kommersielt potensiale. En tilsvarende regel er gitt i den danske lovens § 11 stk. 1.

Forslag fra utvalgets flertall (Bernt, Børresen og Rolstadås):

§ 36e Plan for kommersialisering

- 1. Oppfinneren avgjør selv om oppfinnelsen skal søkes patentert eller utnyttet kommersielt på annen måte.*
- 2. Hvis oppfinneren ønsker å patentere en oppfinnelse eller utnytte den kommersielt på annen måte, skal hun eller han underrette institusjonen om dette uten ugrunnet opphold.*
- 3. Institusjonen utarbeider i samarbeid med oppfinneren en plan for kommersialisering av oppfinnelsen. Hvis ikke oppfinneren og institusjonen blir enige om hvordan kommersialisering skal skje, avgjør oppfinneren dette.*
- 4. Kommersialisering må ikke skje på en måte som krenker eller undergraver institusjonens rett til andel av avkastningen av oppfinnelsen etter § 36f*

Merknader til flertallets forslag til § 36e:

Til nr. 1: Her foreslår utvalgets flertall en annen ordning enn den som er knesatt i Danmark. I den danske loven er systemet at institusjonen har en to måneders frist til å vurdere om den vil overta retten til oppfinnelsen med sikte på kommersialisering (§ 11 stk. 1). Innenfor denne fristen kan institusjonen også pålegge forskeren å ikke offentliggjøre forskningsresultatet (§ 11 stk. 2). Etter flertallets oppfatning vil en slik begrensning i publiseringsretten og rådigheten over forskningsresultatet kunne representere et problematisk inngrep i forskerens frihet, både ved at det vil kunne medføre tap av faglig prestisje og kreditering av forskningsresultat, og ved at den gjør det mulig for institusjonen å avskjære forskeren fra å utvirke at forskningsresultatet stilles til fri rådighet for alle som ønsker å utnytte det, ved å offentliggjøre det uten å ta ut patent. Dette siste er særlig kjent når det gjelder datamaskinprogrammer, men problemstillingen vil også kunne være aktuell for eksempel ved oppfinnelser av stor medisinsk eller ernæringsmessig betydning.

Utvalgsflertallet vil også peke på at den danske regelen, hvor institusjonen kan kreve å overta oppfinnerretten innen en forholdsvis kort tidsfrist, vil kunne sette institusjonen i en tvangssituasjon, hvor man velger å gjøre sin rett gjeldende nokså rutinemessig uten nærmere vurdering av hvordan kommersialisering best kan skje.«for sikkerhets skyld». En slik praksis vil være uhel-

dig både fordi den lett vil medføre et betydelig byråkrati rundt disse beslutningene, og ved at den vil kunne føre til at institusjonen ved å gjøre krav på retten til oppfinnelsen griper forstyrrende inn i en kommersialiseringsprosess som kanskje er i god gjenge. Institusjonens oppgave bør være å medvirke i kommersialiseringsprosessen når man ikke kommer fram til gode løsninger på ordinært kommersielt grunnlag, ikke å overta ansvaret for kommersialiseringen i situasjoner hvor denne kunne bli ivaretatt på en tilfredsstillende og kanskje bedre måte uten institusjonens medvirkning. Etter utvalgsflertallets oppfatning vil den danske løsningen medføre en betydelig fare for forsinkelse av prosesser som gjennomgående vil kunne løpe raskere, mer friksjonsfritt og bedre målrettet ved direkte forhandlinger mellom oppfinner og private interesser.

Til nr. 2: Institusjonen har et ansvar for å gi råd, veiledning og bistand i kommersialiseringsprosessen, jf. nr. 3. For å kunne oppfylle denne forpliktelsen, må institusjonen bli holdt underrettet om oppfinnerens planer om eventuell kommersialisering.

Til nr. 3: Institusjonen har et ansvar for å gi råd og veiledning om kommersialiseringen, se § 36d. Som tilsatt ved institusjonen har oppfinneren plikt til å ta imot råd og veiledning for kommersialiseringarbeidet, og institusjonen har et ansvar for å sette opp en plan for hvordan dette best kan skje. Den har dermed også mulighet til å sette fram tilbud om egen medvirkning i prosessen hvor dette fremtrer som den beste løsningen. Slike råd og et eventuelt tilbud må imidlertid fremsettes så raskt at dette ikke sinker kommersialiseringsprosessen i urimelig grad. Oppfinneren må vente så lenge at institusjonen har en rimelig mulighet til å se på saken og sette fram forslag til kommersialiseringssplan, men er ikke bundet til å vente på institusjonens svar hvis dette trekker ut og det haster med å komme i gang. Forskeren vil da kunne sette en forholdsvis kort frist for innspill fra institusjonen, som denne må tilpasse seg.

Til nr. 4: Institusjonen har rett til andel av avkastning av oppfinnelsen, se utkastets § 36f, og må derfor kunne protestere mot ordninger som krenker eller undergraver denne retten. Dette er først og fremst en rett til å protestere mot forsøk på å «skjule» fortjenesten ved å ta den ut i form av urimelig stor avlønning eller ved kontrakter som flytter merverdien over til den andre kontraktsparten. Derimot vil institusjonen ikke kunne protestere mot at forskeren ikke er energisk nok når det gjelder å generere inntekter fra oppfinnelsen. Forskeren kan velge å unnlate å kommersialisere sitt forskningsresultat fullstendig, enten av forskningsmessige eller av andre ideelle grunner, og hun eller han må da også kunne velge en løsning som fremtrer som bedre ut fra slike hensyn, selv om den medfører mindre inntekter til rettighetshaverne.

Forslag fra utvalgets mindretall (Annexstad og Skard):

§ 36e Rett for institusjonen til å overta oppfinnerrettighetene.

1. Institusjonen kan kreve å bli overdratt rettighetene til oppfinnelse som går inn under reglene i kapitlet her.
2. *Institusjonen skal i løpet av to måneder etter at den har mottatt underretning fra oppfinneren etter § 36d, eller fra den på annen måte har blitt kjent med oppfinnelsen, ta stilling til om den vil kreve å bli overdratt rettighetene til*

- denne. Hvis ikke institusjonen setter fram krav om slik overdragelse innen denne fristen, beholder oppfinneren alle rettigheter til oppfinnelsen.
3. Oppfinneren må ikke offentliggjøre eller råde over en oppfinnelse før institusjonen skriftlig har bekreftet mottakelsen av varsel etter § 36d. Institusjonen har plikt til å sende en slik bekreftelse så raskt som mulig.
 4. Institusjonen kan pålegge oppfinneren å ikke offentliggjøre eller råde over oppfinnelsen i inntil to måneder etter at den mottok varsel etter § 36d.
 5. Etter avtale med oppfinneren kan fristene etter nr. 2 og nr. 3 forlenges.
 6. Hvis oppfinneren av etiske grunner ikke ønsker at oppfinnelsen skal patenteres eller utnyttes kommersielt på annen måte, kan hun eller han kreve at institusjonens øverste faglige organ selv tar stilling til spørsmålet om institusjonen skal kreve å overta rettighetene etter paragrafen her.
 7. Hvis institusjonen har overtatt oppfinnerretten med henblikk på kommersiell utnyttelse, har den plikt til å arbeide aktivt for å gjennomføre dette.

Merknader til mindretallets forslag til § 36e:

Til nr. 1: Dette er samme regel som den danske lovens § 8 stk. 1. Mindretallet mener at en slik mulighet til å kreve å overta oppfinnerretten er nødvendig for at institusjonen skal kunne oppfylle sitt ansvar med hensyn til kommersialisering av forskningsresultatene. Etter mindretallets oppfatning vil flertallets forslag medføre en fare både for at enkeltprosjekter ikke blir tatt forsvarlig hånd om, og for at institusjonen ikke vil ha tilstrekkelige ressurser og tilstrekkelig insitament til å kunne ivareta kommersialiseringsarbeidet på en tilfredsstillende måte.

Til nr. 2: Dette er samme regel som i den danske lovens § 11, se dennes stk. 1, 4 og 5. Bestemmelsen gir både oppfinner og institusjon et insitament til å komme raskt i gang med å vurdere hvorvidt hvordan oppfinnelsen best kan kommersialiseres.

Til nr. 3: Dette er samme regel som den danske lovens § 10 stk 3. Det følger av den tilsattes alminnelige lojalitetsplikt at hun eller han ikke må foreta seg noe som avskjærer eller gjør det vanskelig for institusjonen å gjøre gjeldende sin rett til å overta oppfinnelsen. Dette må også gjelde før forskningsresultatet er kommet så langt at det foreligger en patentterbar oppfinnelse, hvis det er åpenbart at dette vil kunne bli resultatet av forskningen.

Til nr. 4: Dette er samme regel som den danske lovens § 11 stk. 2. Det er en nødvendig utvidelse av det prinsipp som er fastslått i nr. 3 ovenfor.

Til nr. 5: Dette er samme regel som den danske lovens § 11 stk. 3. Rettslig sett er det helt unødvendig å si dette, men det kan være nyttig at denne muligheten nevnes.

Til nr. 6: Denne bestemmelsen er et motstykke til den danske lovens § 13, men med den forskjell at det foreslås at institusjonens øverste faglige organ selv tar stilling til spørsmålet hvis institusjonene ikke umiddelbart bøyer seg for oppfinnerens ønske. Det øverst faglige organ ved universiteter og høyskoler vil etter dagens lov være styret for institusjonen. Hvis ledelsen skulle bli omorganisert slik Mjøs-utvalgets flertall foreslår, med et styre med et flertall av eksterne medlemmer, men med et faglig kollegium ved siden av dette, vil kollegiet være det øverste faglige organet. I den utstrekning det treffes bestemmelse om at de reglene som her foreslås også skal gjelde for

offentlig eide sykehus, må det også fastsettes hva som skal anses som øverste faglige organ her.

Til nr. 7: Dette er samme regel som i den danske lovens § 11 stk. 6. Institusjonen har en slik forpliktelse både overfor oppfinneren og overfor samfunnet. Den har også plikt til å forvalte sine rettigheter på en måte som ikke påfører oppfinneren tap eller redusert gevinst, så lenge dette ikke kan begrunnes i hva som mer langsiktig er den beste måten å utnytte oppfinnelsen på, kommersielt og samfunnsmessig.

§ 36f Institusjonens rett til andel av avkastning av oppfinnelse

- 1. Avkastningen av oppfinnelsen skal deles mellom institusjonen og oppfinneren. Hvor ikke annet er avtalt eller fastsatt i medhold av nr. 2 i paragrafen her, tilfaller en tredel av avkastningen oppfinneren og to tredeler institusjonen.*
- 2. Oppfinneren og institusjonen kan inngå en avtale om en annen fordeling av en eventuell avkastning av oppfinnelsen. Hvis ikke partene blir enige, avgjøres spørsmålet ved voldgift.*
- 3. Ved fastsettelsen av institusjonens andel av avkastningen ved særlig avtale eller ved voldgift skal det legges vekt på i hvilken utstrekning oppfinnelsen er muliggjort ved bruk av utstyr, personale og andre ressurser ved institusjonen, og i hvor stort omfang institusjonen har bidratt eller skal bidra med rådgivning, tjenester og kapital i kommersialisering-sprosessen. Det skal også legges vekt på den økonomiske risiko som institusjonen tar ved deltakelse i slike prosjekter i sin alminnelighet.*
- 4. Institusjonens andel forutsettes brukt slik at den både kommer det aktuelle fagmiljø til gode og kan tjene som grunnlag for finansiering av kommersialisering av annen forskning på området.*

Merknader til § 36f:

Til nr. 1: Hva som er en rimelig og fornuftig fordeling av en eventuell avkastning av en oppfinnelse, vil kunne variere med de konkrete omstendigheter. En modell som holder på å få en viss hevd, er imidlertid en fordeling med en tredel til forskeren, en tredel til vedkommendes forskningsmiljø ved institusjonen, og en tredel til institusjonen sentralt - og da i første rekke de deler av den som er ansvarlig for arbeidet med kommersialisering av oppfinnelser. Dette kan være et greit alminnelig utgangspunkt som man kan holde seg til hvis ikke særlig forhold taler for en annen fordelingsnøkkel.

Til nr. 2: Omstendighetene omkring oppfinnelsen og de ulike innsatsfaktorenes relative betydning kan i enkelte situasjoner tilsi til dels betydelig avvik fra den «tommelfingerregelen» som er formulert i nr. 1. Den som mener at det behov for en slik justering, bør raskest mulig ta opp spørsmålet med den andre part, med henblikk å en avtale som kan løse problemet. Hvis partene ikke klarer å bli enige, må spørsmålet avgjøres ved voldgift. Hvis ikke partene fastsetter noe annet, skjer dette ved at oppfinner og institusjon hver oppnevner ett medlem og disse to i fellesskap det tredje..

Til nr. 3: Ved denne vurderingen vil det blant annet være nærliggende å legge vekt på i hvilken utstrekning oppfinnelsen fremtrer som resultat av en

helt selvstendig forskningsinnsats, eller om den mer er det siste gjennombrudd etter bredt og systematiske arbeid på problemområdet i fagmiljøet som helhet. Tilsvarende er det naturlig å legge vekt på om oppfinnelsen springer ut av et selvstendig organisert prosjekt knyttet til oppfinneren, eller om det tale om et mer eller mindre tilfeldig funn gjort som ledd i en større sammenheng hvor flere forskere inngår.

Det må også legges vekt på i hvilken utstrekning institusjonen har stilt sine ressurser til rådighet for prosjektet uten noen form for særskilt godtgjøring for variable eller andel i faste utgifter. Hvis institusjonen allerede har fått full dekning for disse utgiftene, vil det kunne tale for at den får en vesentlig mindre andel av avkastningen. I praksis vil imidlertid slik utgiftsdekning ofte komme fra eksterne finansieringskilder som i den forbindelse enten betinger seg selv en rett til avkastning eller oppfinnelsen generelt, eller at institusjonen skal ha dette (NFR og EU-programmene).

Til nr. 4: Det kan ikke foretas noen formell tildeling av midler til bestemte deler av en institusjon. I nr. 4 er det imidlertid søkt lagt føringer på hvordan institusjonen skal anvende slike inntekter. En slik praksis er ønskelig både for å gi ordningen legitimitet i fagmiljøene, og for å sikre at avkastningen kan bidra til å generere nye kommersialiserbare forskningsresultater.

Kapittel 8

Utkast til lovbestemmelser om rettigheter og plikter ved kommersialisering av forskningsresultater ved universiteter og høyskoler

Bestemmelsene foreslås tatt inn i et nytt kapittel 8a i Lov 1995-05-12 nr. 22 om universiteter og høyskoler. Samtidig foreslås en endring i lovens § 2 ved at det tilføyes en ny andre setning i nr. 4.

Universitets- og høyskoleloven § 2 nr. 4 foreslås endret slik at den lyder:

«Institusjonen har ansvar for å formidle kunnskap om virksomheten og utbre forståelse for vitenskapens metoder og resultater. Den skal legge vekt på å legge forholdene til rette for at forskningens resultater blir forvaltet slik at de på en best mulig måte kommer samfunnet til gode, både i offentlig forvaltning, i kulturlivet og i næringslivet. «

Nytt kapittel 8a i Universitets- og høyskoleloven foreslås sålydende:

Kapittel 8a. Oppfinnelser gjort av tilsatte i undervisnings- og forskningsstillinger.

§ 36a Rekkevidden av bestemmelsene i kapitlet

1. Bestemmelsene i kapitlet her gjelder for oppfinnelser som er gjort av tilsatt i undervisnings- eller forskningsstilling som ledd i vedkommendes arbeid ved institusjon som går inn under loven her.
2. Kongen kan bestemme at reglene i kapitlet her også skal gjelde for tilsatte ved sykehus og institusjoner knyttet til universiteter og høyskoler.

§ 36b Definisjoner

1. Med «oppfinnelse» forstås oppfinnelse som kan patenteres etter Patentloven.
2. Med «arbeid ved institusjon som går inn under loven her» menes alle aktiviteter som utføres som ledd i tilsetningsforholdet, eller i nær tilknytning til dette.

§ 36c Rett til oppfinnelsen

Retten til oppfinnelse som er gjort av tilsatt i undervisnings- eller forskningsstilling ved institusjon som går inn under loven her, tilkommer den tilsatte, med de begrensninger som er fastsatt i bestemmelsene i kapitlet her.

§ 36d Varslingsplikt. Rådgivning

Har en tilsatt i undervisnings- eller forskningsstilling gjort en oppfinnelse, skal hun eller han uten ugrunnet opphold underrette institusjonen om dette. Institusjonen skal vurdere om oppfinnelsen har et kommersielt potensiale, og skal

gi oppfinneren råd og veiledning om hvordan kommersialisering i tilfelle best kan skje.

Utvalgets flertall (Bernt, Børresen og Rolstadås) foreslår:

§ 36e Plan for kommersialisering

1. Oppfinneren avgjør selv om oppfinnelsen skal søkes patentert eller utnyttet kommersielt på annen måte.
2. Hvis oppfinneren ønsker å patentere en oppfinnelse eller utnytte den kommersielt på annen måte, skal hun eller han underrette institusjonen om dette uten ugrunnet opphold.
3. Institusjonen utarbeider i samarbeid med oppfinneren en plan for kommersialisering av oppfinnelsen. Hvis ikke oppfinneren og institusjonen blir enige om hvordan kommersialisering skal skje, avgjør oppfinneren dette.
4. Kommersialisering må ikke skje på en måte som krenker eller undergraver institusjonens rett til andel av avkastningen av oppfinnelsen etter § 36f.

Utvalgets mindretall (Annexstad og Skard) foreslår:

§ 36e Rett for institusjonen til å overta oppfinnerrettighetene.

1. Institusjonen kan kreve å bli overdratt rettighetene til oppfinnelse som går inn under reglene i kapitlet her.
2. Institusjonen skal i løpet av to måneder etter at den har mottatt underretning fra oppfinneren etter § 36d, eller fra den på annen måte har blitt kjent med oppfinnelsen, ta stilling til om den vil kreve å bli overdratt rettighetene til denne. Hvis ikke institusjonen setter fram krav om slik overdragelse innen denne fristen, beholder oppfinneren alle rettigheter til oppfinnelsen.
3. Oppfinneren må ikke offentliggjøre eller råde over en oppfinnelse før institusjonen skriftlig har bekreftet mottakelsen av varsel etter § 36d. Institusjonen har plikt til å sende en slik bekreftelse så raskt som mulig.
4. Institusjonen kan pålegge oppfinneren å ikke offentliggjøre eller råde over oppfinnelsen i inntil to måneder etter at den mottok varsel etter § 36d.
5. Etter avtale med oppfinneren kan fristene etter nr. 2 og nr. 3 forlenges.
6. Hvis oppfinneren av etiske grunner ikke ønsker at oppfinnelsen skal patenteres eller utnyttes kommersielt på annen måte, kan hun eller han kreve at institusjonens øverste faglige organ selv tar stilling til spørsmålet om institusjonen skal kreve å overta rettighetene etter paragrafen her.
7. Hvis institusjonen har overtatt oppfinnerretten med henblikk på kommersiell utnyttelse, har den plikt til å arbeide aktivt for å gjennomføre dette.

§ 36f Institusjonens rett til andel av avkastning av oppfinnelse

1. Avkastningen av oppfinnelsen skal deles mellom institusjonen og oppfinneren. Hvor ikke annet er avtalt eller fastsatt i medhold av nr. 2 i paragrafen her, tilfaller en tredel av avkastningen oppfinneren og to tredeler institusjonen.

2. Oppfinneren og institusjonen kan inngå en avtale om en annen fordeling av eventuell avkastning av oppfinnelsen. Hvis ikke partene blir enige, avgjøres spørsmålet ved voldgift.
 3. Når institusjonens andel av avkastningen fastsettes ved særlig avtale eller ved voldgift, skal det legges vekt på i hvilken utstrekning oppfinnelsen er muliggjort ved bruk av utstyr, personale og andre ressurser ved institusjonen, og i hvor stort omfang institusjonen har bidratt eller skal bidra med rådgivning, tjenester og kapital i kommersialiseringsprosessen. Det skal også legges vekt på den økonomiske risiko som institusjonen tar ved deltakelse i slike prosjekter i sin alminnelighet.
 4. Institusjonens andel forutsettes brukt slik at den både kommer det aktuelle fagmiljø til gode og kan tjene som grunnlag for finansiering av kommersialisering av annen forskning på området.
-
-